40 SORUDA

Kur'ân ve Sünnet'e Göre Şefâat İnancı

Doç. Dr. Mesut Erdal

40 SORUDA

KUR'ÂN VE SÜNNET'E GÖRE ŞEFÂAT İNANCI

40 Soruda

Kur'ân ve Sünnet'e Göre Şefâat İnancı

Doç. Dr. Mesut Erdal

40 SORUDA
KUR'ÂN VE SÜNNET'E GÖRE ŞEFÂAT İNANCI

Editör
Haydar YILDIRIM

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
975-6079-21-5

Yayın Numarası
19

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Şubat 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Yeni Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

ÖNSÖZ

İnsanı yaratan Allah, onu rehbersiz bırakmamış ve insanın mutluluğunu temin için, seçtiği peygamberlere kitaplar vahyetmiştir. Allah'ın, kıyamete kadar gelecek insanlara Hz. Muhammed (s.a.s.) vasıtasıyla gönderdiği Kur'ân-ı Kerim ve onun tefsiri hükmünde olan Sünnet, bizim bütün inanç ve davranışlarımızı şekillendiren vazgeçilmez iki kaynaktır. Dünyevî ve uhrevî temel prensipleri, ahlâkî ve imanî esasları hep bu iki kaynaktan alır ve bunların rehberliğinde yönümüzü tayin ederiz.

Kur'ân-ı Kerim'in ve önceki peygamberlere inen kitapların en çok mücadele ettiği inanç, şirk olmuştur. Yaklaşık on üç yıllık Mekke döneminde inen surelerin tamamında ana tema; tevhid ve ahirete iman konularıdır. Hz. Muhammed'den önce gelen Hz. İsa ve Hz. Musa gibi ülü'l-azm peygamberler ahirete intikal ettikten sonra insanların bazısı, meselâ, Hz. İsa'yı ulûhiyyet makamına yakıştırarak şirke girmiş, kimi Yahudiler de Hz. Üzeyr'e Allah'ın oğlu demiş ve ona tanrılık atfetmişlerdi. Bununla da kalmayıp, tanrılık sıfatı verdikleri o peygamberlerin Allah katında kendilerine şefâat edeceğini iddia etmişlerdi.

Kur'ân'ın nazil olduğu Arap yarımadası'nda da insanlar benzer durumdaydılar. Yüzlerce puta tapıyor ve putların kendilerini Allah'a yaklaştıracağına ve Allah katında kendilerine şefâatçi olacaklarına inanıyorlardı. Buna karşılık Kur'ân, tevhidi yerleştirmek için putçuluk ile ilgili tüm inançlarla mücadele ediyordu. Meselâ o günkü toplumda yaygın olan şefâat inanışı ile ilgili olarak, Allah, şefâat etme ve şefâate izin verme yetkisinin sadece kendisinde olduğunu ısrarla vurgulamıştır.

Bu gerçeği o kadar kesin ifadelerle ve ısrarla vurgulamıştır ki, bazı İslam bilginleri, inkârcılar için âhirette şefâatin söz konusu olmadığını ifade eden ayetleri ve 'Onun izni olmadan kimse şefâat edemez' tarzındaki ifadeleri genelleştirerek ve menfi anlamda yorumlayarak, Allah'a iman eden Müslümanlar için bile şefâat olmaz, sonucuna vardılar. İşte biz, bu eserde bu sonucun doğru olmadığını göstermeye çalıştık.

Burada bir noktayı vurgulamadan geçemeyeceğim: Ahiret ile ilgili ve dolayısıyla ğayb alanına giren şefâat konusunda, insanın aklına gelen tüm sorulara cevap vermemiz ve meseleyi tamamen rasyonalize etmemiz mümkün değildir. Konuyu daha ziyade Kur'ân ayetlerinin sınırları çerçevesinde ele aldık ve detaylar üzerindeki akademik tartışmalara dalmayı gerekli görmedik.

Eserin en son kısmında yer alan 'Bazı Âlimlerin Şefâate Dair Görüşleri' kısmının ilgi ile okunacağını ümit ediyoruz. Bu bölümde Abdülğani ed-Dehlevi, Abdullah Dıraz, M. Hüseyin et-Tabatabaî ve M. Fethullah Gülen'in gerçekten şimdiye kadar fazlaca bilinmeyen veya dikkat çekmeyen orijinal yorum ve görüşlerine -yararlı olur mülahazasıyla- dikkat çekmek istedik.

Bu çalışma şefâate dair akla gelebilecek kırk soru ve bazı İslam âlimlerinin bu konu hakkındaki özgün yorum ve izahlarından teşekkül etmiştir. Eser hazırlık döneminde soru-cevap tarzında değildi. Eseri sorucevap tarzında dizayn etmemizin sebebi, okuyucuları sıkmadan daha rahat, okunabilen bir eser ortaya koymaktı. Tabi ki bu hususta isabet edip etmediğimizi okuyucunun ilgisi belirleyecektir.

Bu çalışmanın Kur'ân'ı anlama ve öğretilerini ferdi ve içtimai hayata geçirmeleri konusunda Müslümanlara katkıda bulunacağını ümit eder; emeği geçen tüm dostlarıma ve hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Hassaten eserin basımı için ciddi gayretine tanık olduğum değerli dostlarım Dr. Reşit Haylamaz, Dr. Faruk Vural ve Haydar Yıldırım beyefendilere teşekkürü, kendi adıma, bir vefakârlık addederim. Gayret bizden, tesirini yaratmak ise Müessir-i Hakiki Allah'tandır.

Doç. Dr. Mesut ERDAL
Diyarbakır-2005

GİRİŞ

Yüce dinimiz İslâmiyet'in inanç esaslarından olan Âhirete iman, Tevhîd esasından sonra, Kur'ân'ın ikinci temel konusudur. Bu esasa göre, kıyâmet koptuktan sonra insanlar tekrar diriltilecek,[1] amellerinin iyi veya kötü olmasına göre, hesap vermek ve neticede Cennet veya Cehennem'e gönderilmek üzere, Allah'ın huzuruna çıkacaklar,[2] iyilikleri ağır basanlar cennete, kötülükleri ağır basanlar ise suçlarının cezasını çekmek üzere cehenneme gideceklerdir.[3] Bu arada şirke bulaşmamış ama büyük günahlar işlemiş ve ilâhî muhâsebeden sonra cezaları kesinleşmiş olan müminler/muvahhidler hakkında, Allah'ın rahmet ve merhametinin farklı bir tecellisi olarak şefâat sözkonusu olacak ve Allah'ın izin ve rızası dahilinde şefâat ile cennet nimetine nail olabileceklerdir. Nitekim İslâm âlimlerinin pek çoğu, İsrâ sûresi 79. âyet gibi pek çok âyetten hareketle, Hz. Muhammed'in (s.a.s.), âhirette Allah tarafından kendisine verilecek olan şefâat hakkını müminler için kullanacağı hususunda müttefiktirler.[4]

1 Bkz. Yunus, 10/56; Hac, 22/6; Rûm, 30/50. vb.
2 Bkz. Meryem, 19/85, 86.
3 Kâria, 101/6-9.
4 17.İsrâ/79. ayetinin daha geniş yorumu için bkz. et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, X/94, 144, 145, 146; el-Kurtubî, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân**, X/309-310; İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kurani'l-Azîm**, II/55; Ebû Nuaym el-İsbahânî, **Müsnedü Ebî Hanîfe**, I/171; İbn Abdilber, **et-Temhîd**, XIX/64; Ebû Mansûr el-Bağdâdî, **Kitâbu Usûli'd-Dîn**, s. 244; Ahmed ibn Muhammed el-Ğaznevî, **Kitâbu Usûli'd-Dîn**, s. 230 vd.

Konuyla ilgili soru ve cevaplara intikal etmeden önce bizi bu çalışmayı gerçekleştirmeye sevk eden iki husustan söz etmek istiyoruz:

Birincisi şudur: Esasında, müminler şefâat inancını Kur'ân ve Sünnet ekseninde doğru anladıkları takdirde, birbirlerine karşı daha hoşgörülü ve mütevazı davranmaları ve İslâm'ın öngördüğü "ancak müminler kardeştir"[6] prensibine sıkı sıkıya bağlanarak ferdî ve sosyal hayatlarını daha samimi, daha barışçı bir şekilde geçirmeleri mümkündür. Zira bazı âyetlerin[7] yanı sıra, âhirette müminin mümin kardeşine şefâat edeceğine dair Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen rivayetler bulunmaktadır.[8] Bu hususta Hasan-ı Basrî'ye isnad edilen, 'Biz, aramızda bir şehidin âhirette yetmiş kişiye şefâat edeceğini konuşurduk'[9] sözü pek anlamlıdır. Yani âhirette müminin veya şehidin mümin kardeşine ve yakınlarına şefâat edeceğine inanmak, insanlar arasında kurulan ve dünyevî menfaatlere dayanan dostlukların yanısıra, âhiret kardeşliği diyebileceğimiz daha samimi dostlukların tesisine sebep olabilir. Ayrıca şehidin, yakınlarından yetmiş kişiye şefâat edeceği inancı da –eğer şefâat, Kur'ân ekseninde anlaşılırsa– hem şehidin yakınlarının acılarını hafifletir, hem de geride kalan akrabalarının, şefâate layık olabilmek için İslâmiyeti yaşama hususunda gayrete gelmelerine vesile olur.

İkincisi ise; şefâat inancı, nadiren de olsa, insanları tembelliğe atıp bireysel ve toplumsal sorumluluklarını unutturabilecek bir fonksiyona sahip olabilir. Dolayısıyla bizim bir amacımız da müs-

6 Hucurât, 49/10: "Müminler sadece kardeştirler. O halde ihtilâf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki, O'nun merhametine nâil olasınız."

7 Furkan, 25/28; Zuhruf, 43/67. Bu âyetlerin tefsirleri ileride zikredilecektir.

8 el-Bezzâr, **Müsnedü'l-Bezzâr**, VIII/170; Ebû Ya'lâ, **Müsnedü Ebî Ya'lâ**, II/292; Azîmâbâdî, **Avnu'l-Ma'bûd fî şerhi Ebî Dâvûd**, XIII/173; Mübârekfûrî, **Tuhfetü'l-Ahvezî**, VII/111.

9 es-Süyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr**, III/37.

lümanlar arasında yer yer görülen hatalı şefâat inancını, Kur'ân ve hadisler ışığında istikâmete ve doğruya yönlendirmeye çalışmaktır. Sözgelimi bazı müminler, Kadir gecesi için de benzer tavırlara girebilmektedirler. Bir yılın 365 gününü isyan ve günahla geçiren insanın, sadece Ramazan ayının 27. gecesini ihyâ etmekle kurtulacağını vehmetmesi ile dünyada isyanlara dalıp Âhiretteki şefâate bel bağlayan kimselerin durumu birbirine ne kadar da benzer! Yanlış anlaşılmasın, biz, Kadir gecesinin ihyâ edilmesine, o gecenin zikir ve ibadetlerle geçirilmesine karşı değiliz. Biz, senenin diğer ay ve günlerini gaflet içinde ve günah bataklığında geçirip, sadece bir gece yapacağı ibadetle ebedî saadeti elde edeceğini zannetmenin isabetli olmadığını ifade etmeye çalışıyoruz. Zira ibadet ve kulluk devam ve istikrar ile gerçek anlamını kazanır. Kaldı ki, hiçbir müslümanın elinde, gelecek olan Kadir gecesine ulaşacağına dair senedi de yoktur. Öyleyse "her geceyi kadir bil" anlayışına sahib olmak, en kazançlı yol olsa gerektir.

Hüccetü'l-İslâm İmam Gazâlî, şefâat inancı konusunda ölçü niteliğinde önemli izahlarda bulunmuştur:

"Şefâat beklentisine girmek suretiyle takvayı terk edip isyana dalmak, bir hastanın akrabasından olan bir hekime itimad ederek kendisini tehlikelere atmasına benzer. Zira tabib, her hastalığı değil, bazı hastalıkları tedavi edebilir. Artık tabibe bel bağlayarak, hastanın zararlı yemekleri yemesi caiz olmaz. Çünkü tabib her hastalığa müdahale edemez. İşte Peygamber ve sâlihlerin yakınlarına ve mensuplarına yapılacak şefâati de bu şekilde anlamak gerekir. Bu idrak ve anlayış, korku ve sakınma duygusunu bir an bile ortadan kaldırmaz. Nasıl kaldırsın, peygamberden sonra en hayırlı halefi sahâbe-i kiram olduğu halde, onlar bile toz-toprak olmayı temenni etmişler, âhiret korkusundan dolayı birer hayvan olmayı istemişlerdir. Halbuki bunlar, kalpleri temiz, amelleri güzel, takva sahibi olgun insanlardır. Mahzâ kendilerine mahsus olarak Resul-i Ekrem (s.a.s.) tarafından cennetle müjdelendikleri

halde, sırf peygamberimizin şefâatine bel bağlamamışlar; korku ve haşyeti bir an olsun kalplerinden çıkarmamışlardır. Kaldı ki, sohbet ve öncülükte onlar gibi olmayan, onların seviyesine hiçbir zaman ulaşamayanlar, nasıl şefâate güvenebilirler?[10]

"Bil ki, bir kısım müminlerin cehenneme girişi gerçekleşince, Yüce Allah, lütfu ve merhametiyle peygamberlerin, sıddîklerin, hatta âlimlerin, sâlihlerin ve Allah katında ameli iyi ve itibarlı olan herkesin onlara şefâatte bulunmasını kabul eder. Bu kimseler, ailesine, akrabalarına, arkadaş ve tanıdıklarına şefâat edebilirler. Bu nedenle onların katında kendin için bir mevki (rütbe) edinme konusunda hırslı ol. Şöyle ki: Kesinlikle hiçbir insanı küçük görme. Zira Allah Teala, velilerini kulları arasında gizler. Belki de senin gözünün tutmadığı ve hoşlanmadığın kimse Allah'ın velisidir, bilemezsin ki!. Bir de asla hiçbir günahı küçümseme! Zira Yüce Allah, gazabını kendisine karşı işlenen günahlar içinde gizler. Bilemezsin, belki de Allah'ın gazabı senin önemsemediğin o günahtadır. Hiçbir itaat ve iyiliği de küçük görmeyesin; zira Allah, rızasını o iyilik içinde gizlemiş olabilir. Velev ki, bu amel güzel bir kelime, veya bir lokma, ya da iyi bir niyet olsa da."[11]

"Bilmiş ol ki; her Müslüman Resûl-i Ekrem'in şefâatini bekler. Asıl olan akrabası da bunu öncelikle bekler. Fakat müttakilerden olup, Allah'ın gazabına uğrayanlardan olmamak şarttır. Allah Teâlâ, gazaplandığı kimseye şefâat izni vermez. Zira günahların bir kısmı vardır ki, Allah'ın mekrini, gazabını icab ettirir. Bu hususta şefâate izin verilmez. Bir de, şefâat sayesinde afvolunacak günahlar vardır, afvolunmayacak günahlar vardır. Meselâ, dünya hükümdarlarının yanında işlenen suçlar: Bir kimse hükümdar nezdinde ne kadar itibarlı olursa olsun, onun şiddetle gazap ettiği hususlarda şefâatçi olmaya kalkışamaz. Öyle suçlar vardır ki, affettirme cesareti bile kimsede görülmez.

---

10 el-Gazalî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, III/332.
11 el-Gazali, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, IV/476.

Günahlarda da hüküm böyledir. Öyle günahlar var ki, bunlara şefâat yapılamaz ve şefâat ile cezanın önüne geçilemez."[12]

Büyük mutasavvıf ve müfessir Hâris el-Muhâsibî ise, şefâat konusundaki kanaatini kısaca şöyle ifade etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.s.), yakınlarına şefâat edeceğine göre, aynı şekilde her sâlih insan da akrabalarına şefâatte bulunacaktır. Ancak, Allah'ın gazap ettiği kimselere hiçbir peygamber veya başka birinin şefâat etmesine izin verilmemiştir. Görmez misin ki, Allah, melekleri hakkında "Onlar ancak Allah'ın razı olduğu kimselere şefâat edebileceklerdir" buyurmuştur?"[13]

İslâm âlimlerinden istifade ederek verdiğimiz, konuya giriş mahiyetindeki bu malumattan sonra, şimdi de Kur'ân'daki dolaylı veya doğrudan doğruya şefâatle ilgisi bulunan âyetleri soru-cevap tarzında açıklamaya ve mevzu ile alakalı hususları ifade etmeye çalışacağız.

---

12 el-Gazalî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, III/331.

13 Ebû Abdullah el-Hâris el-Muhâsibî, **er-Riâye li hukûkıllâh**, s.364.

SORU 1

ŞEFÂAT KELİMESİNİN SÖZLÜK ANLAMI NEDİR?

Cevap: Şefâat kelimesi, Arapça'daki شفع (şef) masdarından türetilmiştir. Şef' ise, 'tek' anlamındaki (وتر) 'vetr' kelimesinin zıddı olup, 'çift' demektir.[14] Araplar bir kişinin yanına bir başkası getirildiğinde bunu شفع الرجل شفعا "Şefea'r-raculu şef'an" diye ifade etmişlerdir.[15] Arap dilinde الشاة الشافع (eş-şâtü'ş-şâfiu), yanında yavrusu olan koyun için söylenir. "Falan adam filan adama şefâat etti" sözüyle de "ona yardım etmek ve onun isteğini elde etmek üzere geldi" demek istenilir.[16] استشفعته الى فلان (isteşfa'tühu ilâ fulân) sözüyle, "Ondan benim için şefâatte bulunmasını istedim" anlamı kastedilir.[17]

14 İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, Ş-F-A mad.
15 ez-Zemahşerî, Mahmûd ibn Umer, **el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs**, II/254.
16 İbn Fâris, **Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa**, II/201, Ş-F-A mad.
17 el-Cevherî, **es-Sıhâh**, III/1238.

SORU 2

ŞEFÂAT KELİMESİNİN TERİM ANLAMI NEDİR?

Şefâatin terim anlamı, "bir insanın bir başkasından kendisi dışındaki birine faydalı olmak veya ondan bir zararı defetmek istemesi",[18]

"Dünyevî ve uhrevî hususlarla ilgili olarak suç veya günahının affını taleb etmesi"[19] ve

"Birinin bağışlanmasına delâlet etmesi",[20]

Bu tariflerden hareketle derli toplu bir tanım verecek olursak;

"Şefâat, herhangi bir peygamber, melek veya sâlih bir müminin âhirette, Allah'ın izin ve rızası şartıyla, günahkar bir mümin için hüsn-i şehâdette bulunarak affı konusunda Cenab-ı Hakk'a yalvarıp yakarması ve netice itibariyle cennete girmesine vesile olmasıdır."

---

18 Semîh Duğaym, **Mevsûatü Mustalahâti İlmi'l-Kelâmi'l-İslâmî**, I/666.

19 Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, II/485; İbn Manzûr, Ş-F-A mad.

20 Wensinck, A., J., Şefâat mad., M.E.B.İ.A., XI/384. İngilizce'de ise bu kavram için "intercession" kelimesi kullanılır ki, anlamı, başkasının yararı için dua etmek, yalvarmaktır. Bkz. **The American Heritage Dictionary of the English Language**, s. 683; Stain, Jess, **The Random House Dictionary of the English Language**, s. 740

SORU 3

ESMÂ-İ HÜSNÂDAN "EL-VEKÎL" İSMİNİN ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ VAR MIDIR?

el-Vekîl, ism-i mef'ûl anlamını taşıyan, faîl vezninden bir sıfattır.[21] Allah'ın bir vasfı olarak "Her şeyi evirip çeviren ve idare eden, gözeten, kendisinden hiçbir şeyin bilgisi gizli kalmayan, hiçbir şeyi korumak ve idare etmek kendisine ağır gelmeyen, yarattığı her şey üzerinde gözetici ve Hafîz (koruyucu) olan, hepsinin rızıklarının ve idarelerinin kendisine âit olduğu anlamına gelir.[22] Bu vasıfta asıl olan, kendisine bırakılan işte müstakil olmaktır.[23] Müslümanların "Allah bize kâfidir. O ne güzel vekîldir.[24] demeleri, bundan ileri gelir. "O ne güzel vekîldir"in anlamı, "işlerimizin ne güzel Kefîl ve idarecisidir."demektir. Kur'ân'da şâhid anlamına geldiği de görülür.[25]

وكل kökü, nisbeten çok kullanılmıştır. Fiil olarak yalnız iki yerde "vekîl kılmak" mânâsına gelir; fâil, sarih veya takdîrî olarak Allah'tır.[26] Kırktan fazla geçen "tevekkül" şeklinin çekimlerinde

---

21 Râğıb el-İsfahânî, **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân**, Ş-F-A mad., s. 386
22 **İbn Manzûr**, XI/736, V-K-L mad.; el-**Beydâvî**, V/75; el-**Kurtubî**, IX/12.
23 Suat Yıldırım, **Kuran'da Ulûhiyyet**, s. 109.
24 Âl-i İmrân, 3/173.
25 Yusuf, 12/66; Kasas, 28/28.
26 En'âm, 6/89; Secde, 32/11.

ise fâil her zaman insanlar, kendisine tevekkül edilen ise münhasıran Allah'tır. Tevekkülün hedefi yalnız O'dur.

Vekîl vasfı, bir yandan Allah, öbür yandan insanlar hakkında kullanılmıştır. İnsanlar için olduğunda, âyetlerin muhtevasından, "murâkıb, bekçi" anlamlarına geldiği görülmektedir. Dikkati çeken nokta şudur: Vekîl vasfı insanlar hakkında daima menfî/olumsuz cümlelerde kullanılmıştır. Meselâ: "Kur'ân hak olduğu halde kavmin onu yalanladı. De ki: Ben size vekîl değilim."[27] ve "Allah dileseydi ona ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bekçi/vekîl kılmadık."[28] ayetlerinde böyledir.

Buna göre vekillik vasfı, insanlardan uzak kılınmıştır. Dolayısıyla Kur'ân'da, bu vasfın insanlara hiç verilmediği söylenebilir. Meselâ, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben: "Sen onların üzerinde vekîl değilsin."[29] "De ki: 'Ey insanlar! Rabbinizden size hakikat gelmiştir. Doğru yola giren, ancak kendisi için girmiş, ve sapıtan da ancak kendi zararına olarak sapıtmıştır. Ben sizin üzerinizde vekîl değilim."[30] Şu âyette ise şeklen değilse de, anlam bakımından menfîdir: "İşte siz, dünya hayatında onları savunuyorsunuz. Ya kıyâmet günü onları Allah'a karşı kim savunacak? Veya onlara kim vekîl olacak?"[31]

Şu halde bu 'vekîl' vasfı, –İslâm Hukukunda geçen vekâlet bahsi sadedimiz dışındadır– insanların dînî bakımdan Allah karşısında sorumluluklarını/günahlarını üstlenme ve âhirette onları **müdafaa tarzında,** nebî olsun, velî olsun, hiçbir insana verilmemiştir. Belki huzur-u ilâhînin edebine uygun olan, yalvarıp yakarma ve secdeden başını kaldırmama tarzında, mümin kişinin sevdiği mümin kardeşlerine şefâatte bulunması söz konusu olacaktır ki, bunun vekil olmakla ilgisi bulunmamaktadır.

---

27 En'âm, 6/66.
28 En'âm, 6/107. Ayrıca bk. İsra, 17/68; Furkan, 25/43
29 Şûrâ, 42/6.
30 Yunus, 34/108.
31 Nisâ, 4/109.

SORU 4

ESMÂ-İ HÜSNÂDAN "EL-VELÎ" İSMİNİN ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ VAR MIDIR?

Allah'ın vasfı olan el-Velî, "yardım eden, kâinatın ve mahlukların işlerini tekeffül eden" diye tanımlanmaktadır. Bazı âlimler, bu kelimeye, "seven, yardım eden" anlamını vermişlerdir. Her ne kadar bu kelimenin ilk anlamı sevgi olmasa da en azından 'velâye'nin ayrılmaz bir parçası sayılmalıdır. Çünkü birine yardımcı olmak, şüphe yok ki sevgi ile alâkalıdır. Nitekim, Bakara, 2/257. âyeti tefsir edilirken "Onları seven, ve işlerini deruhte eden" anlamında verilmektedir.[32]

Velî kelimesi, Kur'ân'da 13 yerde açık olarak Allah'ı tavsif eder.[33] Buna, "Sana (veya size veya onlara) Allah'tan başka ne bir velî ne de bir yardımcı yoktur" nefy formülü ile gelen ibarelerdeki zikirleri de eklersek bu sayı oldukça yükselir.

Bu vasfın Kur'ân'da geçtiği muhtevaya göz atmak yararlı olacaktır:

"Odur ki insanlar artık ümitlerini kestikten sonra yağmur indirir, rahmetini her tarafa yayar. O, gerçek dost (velî) ve bütün

---

32 Yıldırım, **Kur'ân'da Ulûhiyyet**, s. 188.

33 Bkz. Bakara, 2/257; Al-i İmrân, 3/122; Mâide, 5/55; En'âm, 6/127; A'râf, 7/155; Yusuf, 12/101; Sebe', 34/41; Şûrâ, 42/9, 28; Câsiye, 45/19.

övgülere lâyık olandır."[34] Kavminin buzağıya tapmasından sonra Allah'ın rahmet ve bağışlamasını isteyen Hz. Musa, niyazında, umduğu rahmeti "Sensin bizim velîmiz"[35] diye gerekçelendirir. Melekler, kendilerine tapma iddiasında olanlardan teberrî ederken/uzak dururken, Allah'a hitaben "Seni tenzih ederiz, sensin bizim velîmiz. Hayır, onlar bize değil cinlere tapıyor ve ekserisi onlara inanıyorlardı."[36] diye cevap verirler. Müşriklerin velî edindiği putların aczleri belirtildikten sonra, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) lisanından "Benim velîm kitabı indiren Allah'tır ve O bütün iyi kullarının velisi olup onları korur. (يتولي / yetevellâ)"[37] Allah'ın kendisine verdiği nimetlere şükreden Hz. Yusuf, "Dünyada ve âhirette benim velîm Sensin"[38] demiştir. Allah müminlerin,[39] müttakîlerin[40] Velî'sidir. "Sizin Velîniz ancak Allah'tır, Onun Rasûlüdür ve Allah'a tam boyun eğerek namazlarını hakkıyla îfa eden, zekâtlarını veren müminlerdir."[41]

Bütün bunlara bakarak Velî vasfının Kur'ân'da "yardımcı, koruyucu ve sahip çıkan" gibi anlamları ifade ettiği anlaşılır. Bu kelimeye Kur'ân'ın verdiği muhteva, öylesine kuvvet kazanmıştır ki, birçok durumda onun "Rabb, Tanrı" mânâsını da aldığı rahatlıkla söylenebilir. Meselâ, az evvel işaret edilen Şûrâ, 42/9, 28; A'râf, 7/155, 196 gibi âyetlerde durum böyledir.

Kanaatimizce, Kur'ân'ın Mekkî ve Medenî âyetleri içerisinde çokça yer alan el-Velîyyu kelimesi ve sıfatının verdiği en önemli mesaj tevhid mesajıdır. Tevhidin gereği olan sevgi ve saygının sadece Allah'a tevcih edilmesi, koruma, kollama,

---

34 Şûrâ, 42/28.
35 A'râf, 7/155.
36 Sebe', 34/41.
37 A'râf, 7/196.
38 Yusuf, 12/101.
39 Bakara, 2/257; Âl-i İmrân, 3/68.
40 Câsiye, 45/19.
41 Mâide, 5/55.

rızık verme vb. Rububiyete âit bütün özelliklerin sadece Allah'a verilmesi gibi.

Ancak özellikle müminlere hitab eden: "O iman edenlerin Velîsidir"[42] gibi âyetlerdeki ilâhî velâyet sadece sözle gerçekleşen imana terettüb etmemekte, yapılan iyi ameller karşılığında olacağı bildirilmektedir. Nitekim: "Rableri nezdindeki selâm ülkesi olan Cennet onlarındır. Yaptıkları güzel işler sebebiyle Allah, kendilerinin yardımcısıdır."[43] âyetinde böyledir.

'Velî' vasfı karşılıklı olarak hem Allah'ı hem de kulları nitelemektedir. Meselâ, "İyi bilesiniz ki Allah'ın velilerine korku yoktur, onlar üzüntüye de uğramazlar. Veliler o kimselerdir ki, Ona iman edip, emirlerine aykırı hareketlerden sakınırlar. Dünya hayatında da âhirette de müjde vardır onlara. Allah'ın verdiği hükümlerde olsun, verdiği sözlerde olsun, asla değişiklik olmaz. İşte bu müjdeler, en büyük mutluluktur."[44] Kurtubî, bu âyeti şöyle tefsir etmektedir:

"Allah'ın koruması ve gözetimi altında olanlar kıyâmet günü korku ve üzüntü yaşamayacaklardır. Nitekim Yüce Allah: "Kendileri hakkında Bizden mutlu netice takdir edilmiş olanlar, cehennemden uzak tutulacaklardır"[45], "O en büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz..."[46] buyurmuştur. Said ibn Cübeyr'den gelen rivâyette, Rasûlullah'a "Allah'ın velileri kimdir?" sorusu yöneltilmiş, o da şöyle buyurmuştur: "Bakıldıklarında Allah'ı hatırlatanlardır." Ömer ibn Hattab'tan gelen rivâyet ise şöyledir: "Ben, Allah'ın Rasûlünü şöyle derken işittim: "Allah'ın kullarından öyleleri vardır ki, onlar ne peygamber ne de şehit olmadıkları hâlde peygamber ve şehitler bile onlara, kıyâmet

---

42 Bakara, 2/257.
43 En'âm, 6/127.
44 Yunus, 10/62-64.
45 Enbiyâ, 21/101.
46 Enbiyâ, 21/103.

gününde Allah katındaki makamlarından dolayı gıpta ile bakacaklardır." Rasûlullah'a, kimdir onlar, ne gibi amelleri var, bize haber ver de, onları belki biz de severiz, denilince Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Onlar, aralarında ne akrabalık ne de alış veriş olmaksızın, birbirlerini sadece Allah için sevenlerdir. Allah'a kasem ederim, onların yüzleri aydınlıktır ve onlar nurdan minberler üzerinde olacaklardır. İnsanlar korkuya kapıldığında onlar korkmazlar; insanlar tasalandıkları zaman da onlar tasalanmazlar. "Bu sözünün akabinde yukarıda zikri geçen "İyi bilesiniz ki Allah'ın velilerine korku yoktur, onlar üzüntüye de uğramazlar."[47] âyetini okudu." Hz. Ali'den gelen şu rivayet ise evliyayı dış görünümüyle tarif eder: "Allah'ın velileri, uykusuzluktan yüzleri solgun, çok gözyaşı akıttıklarından dolayı gözleri iyice görmeyen, açlıktan karınları boş ve az gıdadan dolayı dudakları iyice kurumuş olanlardır.[48]

Hâris el-Muhâsibi, evliyâullahı, Kur'ân'ı okuyan ve üzerinde tefekkür edenler olarak tarif eder.[49]

Seâlibî ise mezkur âyetin, Allah'a iman eden, ibadet ve taatiyle Ona dost olan ve Ona karşı gelmekten sakınan herkesin Allah'ın velisi olduğunu ve şeriatın veli hakkındaki nokta-i nazarının bunu gerektirdiğini[50] ifade etmektedir.

Zikri geçen âyette, 'veli'nin temel bazı özellikleri beyan ediliyor. Onlar için âhirette müjde vardır, buyuruluyor. Fakat velilerin diğer insanlara uhrevî hayatta ve hesap gününde ne gibi faydaları olacağına dair açıklama mevcut değildir. Çünkü Kur'ân uhrevî alemlerin büyük ölçekli bir haritası gibidir. Nasılki bu tür haritalarda detay bilgiler verilemez ise, sözünü ettiğimiz ayrıntı da zikredilmemiştir. Elbette ki böyle bir açık-

47 Yunus, 10/62.
48 el-**Kurtubî**, VIII/357-358. Krş. **İbn Kesir**, II/423; et-**Taberi**, XI/131
49 Hâris el-Muhâsibi, **Fehmü'l-Kur'ân**, s. 247.
50 **es-Seâlibî**, II/183.

lama olmaması kıyâmet günü onların başkalarına faydaları dokunmayacağı anlamına gelmez. Zira şefâatle ilgili âyetlerde zikredileceği üzere, bilerek hakka şâhit olanlar dışında kimsenin şefâat edebilme salâhiyetine haiz olamayacağı[51] düşünüldüğünde hakkın şahitleri olan velilerin, peygamberlerde olduğu gibi Allah'ın izin vermesi şartıyla şefâatte bulunabilecekleri rahatlıkla anlaşılır.

Netice olarak el-Velî, esmâi-hüsnâdan olup insanlara da verilen bir sıfattır. Allah'a karşı gelmekten sakınan, O'nu seven, Kur'ân'ı devamlı okuyup üzerinde tefekkür eden her mümin, velî sıfatına belli derecede sahip olur. Allah'ın velî ve sâlih kulları ise Allah'ın izni ve rızası çerçevesinde –ileride ilgili âyetlerde geleceği üzere– müminler hakkında şefâatte bulunabileceklerdir. Diğer taraftan, bir nükteye de kısaca temas etmeden geçemeyeceğiz: Kur'ân pek çok yerlerde veli ve şefî' kelimelerini birlikte zikreder; işte Kur'ân'ın velî ile şefî' sıfatlarını birlikte zikretmesi, âhiretteki şefâatin kabilelerde, aşiretlerde veya genel anlamda dünya hayatında câri olan kayırma veya kollama kuralına göre değil, Allah'ın koyduğu şartlar çerçevesinde gerçekleşeceğine işarettir.

---

51 Zuhruf, 43/86.

SORU 5

ALLAH TEÂLÂ'NIN SEVGİLİ PEYGAMBERİMİZE VÂDETTİĞİ MAKÂM-I MAHMÛD'UN ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ NEDİR?

Kur'ân tefsirlerine baktığımızda: "Sana mahsus bir namaz olmak üzere gecenin bir kısmında kalkıp Kur'ân oku, teheccüd namazı kıl. Böylece Rabbinin seni Makâm-ı Mahmûd'a eriştireceğini umabilirsin."[52] âyetinin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmetine yapacağı şefâati olarak yorumlandığını görürüz.

Klasik müfessirlerimizden Kâdı Beydâvî, makâm-ı mahmûdu şöyle açıklar: O makamda duran kişi ve onu tanıyan herkes hamd eder. Bu makam yüksek değer ihtiva eden ve her mekan için söz konusu olan mutlak/kayıtsız bir makamdır. Meşhur olan görüş, bu makamın şefâat makamı olduğudur. Ebû Hureyre'den gelen habere göre Hz. Peygamber, "O makam benim ümmetime şefâat edeceğim makamdır." buyurmuştur.[53]

Zemahşerî ise makâm-ı mahmûd'u, makam sahibinin idrak ettiği bütün nimetler için hamdettiği makam olarak tarif eder. Ancak o, bu hamdin, şahsa verilen bütün nimetler ve üstünlükler hakkında umumî olduğunu vurgular. Akabinde de bu makam

---

52 İsrâ, 17/79.

53 el-**Beydâvî**, III/462.

için şefâat makamı diyenler bulunduğunu belirtir.[54] "Şefâat makâmı"na dair görüşü ikinci bir görüş olarak zikretmiştir. Bu görüş onun Mu'tezile ulemâsı olmasından kaynaklanmaktadır. Mu'tezile'nin şefâate itiraz noktaları ileride ayrıca ele alınacaktır.

Seyyid Kutup ise, âyeti Hz. Peygamber (s.a.s.) değil de, bizim açımızdan yorumlar: "Övülmüş makama (Makâm-ı Mahmud) ulaşmanın yolu, gece namazı ve Kur'ân okumaktan geçer. O Mustafâ ve seçilmiş olan Peygamber, Rabbinin makâm-ı mahmûd'una erişmek için namaz, Kur'ân ve teheccüd ile emrediliyorsa, sonradan gelen bizlerin bu vesilelere ne kadar ihtiyaç duyacakları kıyas edilmelidir."[55]

Mevdûdî, âyeti, içinde bulunduğu sûrenin iniş ortamını ve zamanını dikkate alarak hem dünya hem de âhiret açısından tefsir eder: "Şimdi, senin düşmanların sana adlar takıyorlar, tüm memlekette senin adını kötüye çıkarmaya çalışıyorlar ve sana iftiralar yöneltiyorlar. Fakat dünyanın sana yapılan övgünün yankılarıyla döneceği günler çok uzak değil ve âhirette de bütün yaratılanlar seni övgü ile anacaklar. Hz. Peygamber'in kıyamet gününde şefâat etme makamına yükseltilmesi de makam-ı mahmûdun bir bölümüdür."[56]

Fahreddin Râzî ise, âyet üzerindeki mütâlaalarına geçmeden, âyette kullanılan ve ümit ifade eden 'عسى' (asâ) fiili üzerinde durur: Müfessirler, Allah'a nisbet edilerek kullanılan عسى kelimesinin 'mutlaka, hiç şüphe yok ki' mânâsına geldiği hususunda ittifak etmişlerdir. Meânî alimleri şöyle demişlerdir: 'عسى' kelimesi ümitlendirme mânâsına gelir. Binaenaleyh birisi birisine ümit verir, sonra da onu ümidinden mahrum ederse, bu bir ar ve utanç olur. Allah Teâlâ ise, bir kimseyi, ona herhangi bir

---

54 ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II/660.
55 Kutub, **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, IV/2247.
56 Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'ân**, III/130.

şey verme hususunda ümitlendirip, sonra da vermemekten son derece münezzehtir.

Râzî, ifadelerine devam ederek Makâm-ı Mahmûd'un tefsirini yapar ve şöyle der: Ben derim ki, âyetin lafzı da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmetine yapacağı şefâat anlamını ihsas etmektedir. Çünkü insan, ancak birisi ona hamd edip medh-u senâ ettiği zaman mahmûd, yani övülmüş olur. Hamd ise ancak verilen nimete ve lütfa karşı yapılır. Binâenaleyh âyette bahsedilen Makâm-ı Mahmûd'un, Hz. Peygamber'in, bir grup insana in'âm ve iyilikte bulunup, o insanların bu iyilikten ötürü onu övdükleri bir makam olması gerekir. Bu iyilik, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dini tebliğ etmesi ve şeriatı öğretmesi olamaz. Çünkü bu zaten mevcuttu. O halde, âyetteki "Belki Rabbin seni bir Makâm-ı Mahmûd'a ulaştıracaktır" ifadesi, bir ümit vermedir. Halbuki insanı, zaten kendinde bulunan bir şeyi vaad ederek arzulandırmak imkansızdır. Binâenaleyh kendisinden ötürü mahmûd olunacak (hamd ve teşekkür edilecek) bu in'âmın (iyilik) insanlara daha sonra ulaşacak bir in'âm olması gerekir. Bu ise, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmetinin yanında şefâatçi olmasıdır. Dolayısıyla bu, âyetin lafzının, yani, "Belki Rabbin seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir" ifadesinin bu mânâda olduğunu gösterir. Hem sonra âyetteki "makâm" ve "mahmûd" kelimelerinin nekire (belirsiz) oluşu da o makamda Hz. Peygamber için, büyük bir övgünün, mükemmel bir hamdin (teşekkürün) olacağını gösterir. İnsanın, kendisini azaptan kurtarmaya çalışan kimseye karşı hamdi (teşekkürü, övgüsü), bir bakıma ihtiyaç duymadığı mükafatını artırmaya gayret gösterecek kimseye karşı olan hamdinden daha ileri olacağı mâlûmdur. Çünkü insanın, büyük elem ve kederlerinin giderilmesine duyduğu ihtiyaç, bir yönüyle, nimeti elde etmeye olan ihtiyacından çok çok fazladır. Binâenaleyh bunun böyle olduğu sübût kazanınca "Belki Rabbin seni bir Makâm-ı

Mahmûd'a gönderecektir" ifadesi ile Ehl-i Sünnet'in inancına göre, cezaları düşürme hususundaki şefâatin kastedilmiş olması gerekir. Âyetin lafzı bu mânâyı çok kuvvetli bir biçimde hissettirmesi ve bu konuda sahih hadisler bulunması, âyeti bu mânâya hamletmemizi zorunlu kılmaktadır.[57] Hz. Peygamber'den nakledilen meşhur "Kim ezanı dinlediğinde 'Ey bu tastamam olan dâvetin sahibi ve kılınmak üzere olan namazın emredicisi olan Allah'ım! Muhammed'e (bizim kurtuluşumuz için) vesilelik ve fazilet ihsan eyle. Onu, yüksek derecelere eriştir ve onu, vaad ettiğin Makâm-ı Mahmûd'a ulaştır' diye dua ederse kıyamet günü ona şefâatçi olacağım"[58] duası da âyetin anlamını açık bir şekilde destekler.

---

57 Fahruddîn Râzi, **Mefâtihu'l-Ğayb**, XXI/31.

58 **el-Buhârî,** Ezân, 8, (I/152).

SORU 6

HZ. İSA'NIN DÜNYA VE ÂHİRETTE "VECÎH / وجيه" (İTİBARLI) OLMASININ ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ VAR MIDIR?

Hz. Musa[59] (a.s.) gibi Hz. İsa Mesîh (a.s.) de, Kur'ân'da "vecîh" sıfatıyla nitelenmiştir. İtibarlı, kuvvetli ve şerefli anlamına gelen bu kelimenin geçtiği âyet şöyledir:

"Gün geldi, melekler ona: "Meryem! Allah kendisi tarafından bir kelime vereceğini sana müjdeliyor. Adı İsa, lakabı Mesîh, sıfatı Meryem oğludur. Dünyada da âhirette de itibarlı, Allah'a en yakın kullardan (mukarrabîn) olacaktır."[60]

Müfessir Beydâvî, dünyadaki itibar nübüvvetle insanların önünde olma, âhiretteki itibar ise şefâattir, demektedir.[61]

İbn Kesîr âyeti şöyle tefsir eder: "Allah katında Hz. Mesîh'in bir makamı ve itibarı vardır. Onun itibarı, dünyada Allah tarafından kendisine vahyettiği şeriat, kitap ve lutfettiği diğer nimetlerledir. Âhirette ise, Allah katında O'nun şefâat için izin verdiği kimselere şefâat edecek ve diğer ülü'l-azm peygamberlerle birlikte Allah onun da şefâatini kabul edecektir."[62]

---

59 Hz.Musa için, "O, Allah nezdinde pek itibarlı bir kişi idi." buyurulur. (bkz. Ahzâb, 33/69)

60 Âl-i İmrân, 3/45.

61 el-**Beydâvi**, II/40.

62 **İbn Kesîr**, I/365.

Çağımız müfessirlerinden Elmalılı ise âyeti şöyle tefsir eder:

"Vecâhetli, câh sahibi, yani kuvvetli, şerefli, itibarlı, dünyada itibarı nübüvveti, Âhirette ise şefâati ve cennetteki yüksek derecesidir. Şu kadar var ki, "O'nun izni olmadan şefâat etme kimin haddine!" (Bakara, 2/255) âyetini unutmamalı."[63]

Bu âyet ve yorumundan çıkan sonuca göre, şefâatin sadece Hz. Muhammed'e (s.a.s.) has bir hususiyet değil, diğer peygamberlere de şefâat etme izni verileceği anlaşılmaktadır.[64]

---

63 **Elmalılı**, II/1102.

64 Ayrıca, "Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Onları affedersen, Aziz ve Hakîm: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi ancak Sensin." (Mâide, 5/118) âyetinde Hz. İsâ'nın kendi ümmeti için nasıl mütevazı bir şekilde Allah'a yalvaracağı yani bir nevi şefâatte bulunacağı anlatılmıştır. Bkz. Mevdûdî, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, s. 342.

SORU 7

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) *"ALLAH'DAN BENİ KİMSE KURTARAMAZ VE BEN ONDAN BAŞKA SIĞINACAK BULAMAM..."*[65] **DEMEKLE EMROLUNMASININ ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ NEDİR?**

Allâme ve büyük müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyetleri, öncesini ve sonrasını mülahaza ederek dikkatle şöyle tefsir eder:

'De ki beni Allah'tan kimse kurtaramaz. Yani Allah, O'nunla birlikte hiç kimseye dua etmeyin, buyururken ondan başkasına dua ve ibadet edecek, emrine muhalefet eyleyecek olursam Allah azab eder ve Allah'dan beni ne insanlar ne de cinler, ne melek ne de başka birisi hiç kimse kurtaramaz. Onun için başkasına ibadet ve dua etmekte hiçbir faide yok, büyük zarar vardır. Fakat Allah murad ederse hiç birine zarar ettirmez, hepsinin adâvetinden korur, onun için ancak Ona dua ederim. Ve Ondan başka bir sığınacak bulamam. Gerek Onun celâlinden ve gerek başkalarının düşmanlık etmesi ve zarar vermesinden sığınacak melce' ve penah ancak Odur. Hepsi Ona mahkumdur. Dua ve ibadet ancak Ona olur. O halde ben öyle olduğum gibi siz de öylesinizdir. Sizler de ne benden ne başkasından korkmayın ve bir

---

[65] Cin, 72/22-23.

menfaat ve irşad ümidiyle bana sığınmayın, ancak Rabbimden korkun ve Ona sığının.

Burada bundan sonraki istisna mülahaza edilmeden hükmedilecek olursa, bu emirlerin zahiri, Peygamber'den hiçbir ümid ve talepte bulunmak caiz olmayacağını zannettirir. Nitekim Vehhâbiler, duada Peygamberle tevessülü, "şefâat yâ Rasûlallah" demeyi şirk addetmeye kadar gitmişlerdi. Halbuki istisnadan evvel hüküm sahih olmaz. Buna karşı evvela insanlar ve cinlerden şöyle bir soru gelir: Pek iyi, senden bir zarar gelmesin fakat bir menfaat ve irşad da ümid edilmeyecek ise, bu emir ve davet ne oluyor, Sen Rabbına dua edeceksen et, başkalarını neye çağırıyor, neye uyarıyorsun? İşte böyle bir suale meydan vermemek için buyuruluyor ki, 'ancak Allah'dan ve mesajlarından bir tebliğ yapabilirim.' Bu istisna yukarıdaki 'De ki haberiniz olsun ben size ne kendiliğimden bir zarar, ne de bir irşad yapamam'dan istisnadır (...) İşte peygamberden beklenecek olan tebliğdir. Elbette Allah'dan kullarına Rasûl ve elçi olan zat "onlar için duâ (salât) et. Zira senin duan onlar için bir huzur ve itminandır," (Tevbe, 9/103) emri gereğince kulları tarafından Allah'a risaletle dua ve niyaza dahi tevessül ve tavassut eder. Hatta her mümin, mümin için dua eder ve etmekle mükelleftir. Müminlerin biribirinden dua talebi mahzurlu olmadığı gibi Peygamber'den hasbe'r-risale talebleri de yasak olmaz, huzur ve itminan sebeb olur. Şüphe yok ki, bu istisna Peygambere çok büyük bir şan ve salâhiyyet vermiştir. O Allah'ın kulu böyle bir Rasûldür. O gerçi kendiliğinden bir şeye mâlik değildir. Fakat, onu gönderen Rabbi herşeye mâliktir. Rasûlüne adavet eden Rabbına adavet etmiş, muhabbet ve itaat eden de yine Rabbine muhabbet-i itaat etmiş olur.."[66]

Kısaca özetleyecek olursak, şöyle bir münasebet söz konusu-

---

[66] **Elmalılı**, VIII/5412-13.

dur: Bir kısım insanlar bu âyeti delil getirerek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müminlere uhrevî anlamda bir faydası olmayacağını söylemişlerdir. Ancak Kur'ân'ın bütünlüğü göz önüne alındığında mezkur iddianın temelsiz oluşu ve yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. Meselâ "Onlar için duâ et. Zira senin duan onlar için bir huzur ve itminandır."[67] âyeti Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) duasının müminler için huzur ve itminan vesilesi olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki âyetin şefâati reddetmediği ortadadır.

---

67 Tevbe, 9/103

SORU 8

"MÜMİNLER İÇİN RABLERİ KATINDA KADEM-İ SIDK VARDIR" ÂYETİNİN ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ NEDİR?

"İnsanları uyar. Müminlere, Rablerinin üstün sadâkat makamı vereceğini müjdele!' diye içlerinden bir insana vahyetmemiz insanların çok mu tuhafına gitti?"[68]

Yunus suresinde geçen bu âyette müminler için Rableri katında kadem-i sıdk (üstün sadâkat makamı) olduğunu ifade eden ibareyi, müfessirler, şefâat makamı,[69] yüksek makam,[70] hayr,[71] sâlih ameller,[72] doğruluk makamı,[73] güzel karşılık[74] gibi anlamlarla tefsir etmişlerdir. Müfessir Âlûsî ise kadem-i sıdk tabirini daha kapsamlı ele almış ve şöyle yorumlamıştır:

"Kadem-i sıdk, öne geçen kadem ve yüksek makam demektir. Kadem bildiğimiz ayak organıdır. Ayak, müsabakada öne

---

68 Yunus, 10/2.

69 et-**Taberî**, XI/82; es-Suyuti, **ed-Dürrü'l-Mensûr**, IV/342; **İbn Kesîr**, II/407.

70 el-**Beydâvî**, III/184; Ebu's-Suûd, **İrşâdu'l-Akli's-Selîm**, IV/117; el-**Kurtubî**, VIII/306.

71 Mücâhid, **Tefsîru Mücâhid**, I/291;

72 el-**Vâhidî**, I/489; Şihâbuddin , Ahmed b. Muhammed, **et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân**, I/230.

73 eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, II/422

74 İbnu'l-Cevzî, **Tezkiratü'l-Erîb fî Tefsîri'l-Ğarîb**, I/230.

geçmenin vasıtası olduğundan mecâzî olarak öne geçmek için de kullanılır. Bununla birlikte 'yarışta önde olma' sözü ile fazilet, şeref ve yüksek makam da mânevî olarak kastedilir. Buradaki önde olmayı, müminlerin cennete girme konusundaki önceliği diye anlayanlar da vardır. Delilleri ise, Rasûlullah'ın, "Biz dünyada sonuncu olup kıyamette önde olacak olanlarız." sözü ve "Cennet, ben girinceye kadar Peygamberlere haramdır; ümmetim girinceye kadar da diğer ümmetlere haramdır." hadisidir.[75]

Allah katındaki müminlere mahsus olan kadem-i sıdk hakkında serd edilen yorumların ortak noktasına baktığımızda, Kur'ân'a ve Hz. Muhammed'e (s.a.s.) inananların âhirette imtiyazlı bir konumlarının olacağını ve şefâatin de bu imtiyazın önemli unsurlarından olduğunu ifade edebiliriz.

---

75 el-**Âlûsî**, XI/62.

SORU 9

"MÜTTAKÎLER DIŞINDA, DÜNYADAKİ BÜTÜN DOSTLAR O GÜN BİRBİRİNE DÜŞMANDIR." (ZUHRUF, 43/67) MEÂLİNDEKİ ÂYETİN ŞEFÂATLE NASIL BİR İLGİSİ VARDIR?

Dostluk anlamına gelen ve Türkçe'de de isim olarak çokça kullanılan 'halîl', Kur'ân'da üç yerde tekil,[76] bir yerde ise çoğul (ahillâ)[77] olarak geçer. Bizim âhiretteki dostlukla ilgili olarak üzerinde duracağımız âyet ise şudur:

"Müttakîler dışında, dünyadaki bütün dostlar o gün birbirine düşmandır." âyetine göre Yüce Allah'ımız, âhirette faydalı bir dostluğun olacağını beyan etmiştir.[78] Allah'tan başkası için olan tüm dostluk ve arkadaşlıklar da düşmanlık ve lânetleşmeye dönüşür. Allah için olan dostluklar ise dünyadaki gibi devam eder.[79] Âyetin Ukbe b. Ebî Muayt ve Ümeyye b. Halef gibi müşrikler hakkında nâzil olduğu[80] nakledilirse de hüküm geneldir, yani herkese şâmildir.

Zâdu'l-Mesîr'de yer alan ifadelerde âyete şu açıklama getirilir: "Kıyâmet günü her yanı korku sardığında, bir münâdî şöyle

---

76 Nisâ, 4/125; İsrâ, 17/73; Furkân, 25/28.

77 Zuhruf, 43/67.

78 İbn Teymiyye, **Kütüb ve resâil ve fetâva İbn Teymiyye fi'l-akîde**, I/119.

79 **İbn Kesîr**, IV/134.

80 el-**Kurtubî**, XIII/339.

seslenir; 'Ey kullarım bugün size bir korku yoktur ve mahzun da olmayacaksınız!' Bunu duyan tüm insanlar, başlarını kaldırırlar. Hemen akabinde o münâdî şöyle nida eder: ('Bugün size bir korku yoktur ve mahzun da olmayacaksınız!') sözü, bizim âyetlerimize iman eden ve teslimiyet gösterenlerle ilgilidir.' Kâfirler bu söz karşısında tekrar başlarını eğerler."[81]

Yine bu âyetle ilgili olarak çoğu tefsirlerde yer alan şu yorum da dikkat çekicidir:

"Bu âyette zikredilen dostlardan maksat, iki mümin ve iki kâfir dostun âhiretteki durumudur. İki mümin dosttan biri vefat eder. Cennete gideceği müjdelenince şöyle der: Allah'ım benim o dostumu saptırma ki, o da benim müjdelendiğim şeyle müjdelensin ve benden râzı olduğun gibi ondan da râzı olasın. Sonra dünyadaki bu dostu vefat edip de Allah ikisinin ruhlarını bir araya getirince, (dünyadan gelen) dostu ona şöyle der: Allah senin gibi dostu hayırla mükafatlandırsın. Sen ne iyi bir dost ve arkadaşmışşın! İki kâfir dost ise karşılaştığında biri diğerine şöyle der: Sen ne kötü bir dost ve arkadaşmışşın!"[82]

Kur'ân'ın bir başka âyetinde şöyle buyurulmaktadır:

"O gün, dost dosta fayda veremez. Allah'ın merhametine mazhar olanlar dışında, kimseye yardım da edilmez. Çünkü O, Kadîr ve Rahîmdir."[83] Bu âyetin bir yorumuna göre, "insanlar arasındaki sebepler ve bütün bağlar kesilmiş ve sadece amelleriyle başbaşa kalmışlardır. Mutlu olan ameliyle mutlu, şakî/bedbaht olan ise yine ameliyle şakî olacaktır."[84]

Mevdûdî, bu âyetleri şöyle yorumlamıştır: "Bu âyetlerde mahşerde, karar gününde, İlâhî mahkemenin havası yansıtılmak

---

81 İbnu'l-Cevzi, **Zâdu'l-Mesîr**, VII/327.

82 en-Nehhâs, **Maâni'l-Kur'ân**, VI/383; el-**Beğavî**, IV/145; eş-**Şevkânî**, IV/564.

83 Duhân, 44/41-42. Ayrıca bu minval üzere olan âyetler için bkz. Meâric, 70/10; Lukman, 31/33; Müminûn, 23/101; Abese, 80/34-37.

84 **ed-Dürrü'l-Mensûr**, VII/417.

istenmiştir. Allah'ın yüce mahkeme esnasında hiçbir kimsenin himayesi, yalvarışı ve tavsiyesi, hiçbir suçluyu cezadan kurtaramayacaktır. En büyük Allah'tır, ve bütün yetkiler O'nun elindedir. Herhangi bir sanığı ağır bir şekilde cezalandırması, affetmesi ya da cezasında indirim yapması tamamen O'nun iradesine bağlıdır. İlâhi iradenin en bâriz özelliği ise merhamettir. Fakat O'nun merhameti âsi ve inatçı suçlular için değil, kendisinden korkan, bununla birlikte dünyada bir kısım hatalar işlemiş müminler için söz konusu olacak; bu kimselerin hataları affedilecek, cezaları hafifletilecek, hatta mükafatlandırılacaklardır."[85]

Burada Hz. Âişe ile Peygamber Efendimiz (s.a.s.) arasında geçen şu konuşmayı nakletmeden geçemeyiz:

Hz. Âişe: Ateşi hatırlayıp ağladım. Resulullah (s.a.s.): "Niye ağlıyorsun?" diye sordu. "Cehennemi hatırladım da onun için ağladım! Siz, kıyâmet günü, ailenizi hatırlayacak mısınız?" dedim. "Üç yerde kimse kimseyi hatırlamaz: mizanın yanında, tartısı ağır mı geldi hafif mi öğreninceye kadar; amel defterleri uçuştuğu zaman; kendi defteri nereye düşecek, öğreninceye kadar: sağına mı soluna mı, yoksa arkasına mı? Sıratın yanında; yani sırat, cehennemin iki yakası ortasına kurulup da üzerinden selametle geçinceye kadar."[86]

Hülasa olarak şunu ifade edebiliriz: Dostların ve akrabaların birbirlerini hatırlayıp onlara yardımcı olmaları, onlara şefâatte bulunmaları mümkün olacaktır ancak, hadiste belirtildiği üzere herkesin kendi hesabının endişesiyle iki büklüm olacağı yerlerde hiç kimse kimseyi hatırlamayacağı gibi bazı durumlarda birbirlerinden kaçacaklardır.[87]

---

85 Mevdûdî, **Târih Boyunca Tevhîd Mücâdelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, I/342.

86 Ebu Davud, Sünen 28, Hadis no: 4755.

87 İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden ve babasından, eşinden ve evlatlarından bile kaçar. O gün onlardan her birinin başından aşkın derdi ve tasası vardır. Abese, 80/34-37)

SORU 10

"ELBETTE RABBİN, SANA İLERİDE ÖYLE İHSAN EDECEK, TÂ Kİ SEN DE, O'NDAN VE O'NUN VERDİĞİNDEN RÂZI OLACAKSIN" (DUHÂ, 93/5) ÂYETİ İLE ŞEFÂAT ARASINDA ALÂKA VAR MIDIR?

Evet, ciddi bir alâka vardır. Nitekim Hz. Ali'den gelen bir yoruma göre Kur'ân'daki en ümitvâr âyet bu âyettir ve anlamı ise Peygamberimize ümmeti hakkında verilecek olan şefâattir.[88]

Âlimlerin çoğunluğu bu âyetteki verilecek ihsanların âhirete ait olduğunu söylemişlerdir.[89] Nitekim, Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan gelen şu rivayet buna delildir. Efendimiz: "(Allah'ım! Ümmetim, ümmetim,) dedi ve ağladı. Allah da 'Ey Cibrîl! Muhammed'e git ve ona şöyle söyle: Biz seni ümmetin hakkında memnun edeceğiz ve onlardan dolayı seni mahzun etmeyeceğiz" rivâyeti, âyetin anlamının daha ziyade uhrevî olabileceğine ışık tutar.[90]

Diğer taraftan bazı âlimler de âyetin Hz. Muhammed (s.a.s.) ve daha sonra gelen râşid halifeler döneminde gerçekleşecek olan i'lâ-i kelimetullah gayretlerine ve gerçekleşecek fetihlere

---

88 es-**Seâlibi**, III/114; **ed-Dürrü'l-Mensûr**, VIII/543; el-Ğazzî, **İtkân**, II/427.

89 el-**Âlûsî**, XXX/60.

90 el-**Beğavî**, IV/498. Hadisin detayı için bkz. Müslim, İman 346, Hadis no: 202.

işaret ettiğini kaydederler.[91] Ancak âyette "verecek" anlamındaki "yu'tî" fiilinden önce uzak gelecek ifade eden 'sevfe' edatı kullanılması, âyetin özellikle âhirette verilecek nimetler şeklinde yorumlanabileceğini ifade eder.

Kanaatimizce bu âyet üzerinde yapılan yorumlar, âyetin, dünyadan ziyade uhrevî tarafının ağır bastığı izlenimini vermektedir. Kurtubî tefsirinde zikredilen "Rasûlullah, "Allah, ümmetime şefâat etmeme izin verecek. Sonra Allah bana şöyle buyuracak: 'Yâ Muhammed! Râzı oldun mu? Ben de: Evet yâ Rab, râzı oldum, diyeceğim.' ve 'Bu âyet indiğinde Rasulullah şöyle buyurdu: Öyleyse vallahi ümmetimden bir tek insan bile ateşte kalırsa buna râzı olmam."[92] gibi pek çok rivayet ve yorumlar da buna delil teşkil ederler. Bazı âlimler bu âyeti şefâati kabul etmemizi gerekli kılan ilk delil olarak zikretmişlerdir.[93]

Bunun yanısıra âyeti tefsir amacıyla serdedilen bir kısım rivayetlerde, âhirette verileceği vâdedilen ihsanlar, Hz. Peygamber'e (s.a.s) verilecek cennet nimetlerinin ihtişamı[94] ve "Hz. Peygamber'in ehl-i beytinden bir tek insan cehennemde bırakılmaması sûretinde Allah tarafından râzı edileceği"[95] şeklindeki tefsirler de mevcuttur. Bunlar da âyetin tefsiri kapsamında zikredilebilir.

---

91 **Ebu's-Suûd**, IX/170; **Zâdü'l-Mesîr**, IX/158.

92 el-**Kurtubî**, XX/95, 96. Ayrıca bkz. **İbn Kesîr**, IV/523; **ed-Dürrü'l-Mensûr**, VI/542.

93 Kelâbâzî, **et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf**, s. 54.

94 et-**Taberî**, XXX/232.

95 et-**Taberî**, XXX/232.

SORU 11

ÂHİRETTE İBLİS İLE ONA UYANLAR ARASINDA GEÇECEK OLAN, *"ALLAH SİZE DOĞRU VAADDE BULUNDU. BEN DE SİZE BİR ŞEYLER VA'DETTİM AMA SÖZÜMDEN CAYDIM. DOĞRUSU BENİM SİZE İSTEĞİMİ YAPTIRACAK BİR GÜCÜM YOKTU, BEN SADECE SİZİ DAVET ETTİM, SİZ DE ÇAĞRIMI KABUL ETTİNİZ. O HALDE BENİ AYIPLAMAYIN, KENDİ KENDİNİZİ KINAYIN. NE BEN SİZİ KURTARABİLİRİM, NE DE SİZ BENİ KURTARABİLİRSİNİZ. BEN SİZİN DAHA ÖNCE BENİ ALLAH'A ŞERİK YAPMANIZI DA REDDETMİŞTİM..."* **(İBRAHİM, 14) ŞEKLİNDEKİ KONUŞMANIN ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ NEDİR?**

Tefsirlerimizde, âyeti açıklamak gayesiyle Hz. Peygamber'e (s.a.s.) isnad edilen şu rivâyete yer verilir: "İnsanlar bana şefâat için gelirler. Allah, benim (secdeden) kalkmama izin verir. Kalktığım yerden öyle güzel bir koku yayılır ki, onu kimse koklamamıştır. Bana şefâat izni verir. Beni, başımdaki saçımdan ayağımdaki tırnağıma kadar nurlandırır. Sonra kâfirler, şeytana şöyle derler: Müminler kendilerine şefâat edecek kimseyi buldu. Sen de kalk bize şefâat et. Çünkü bizi sen saptırdın. Şeytan yerinden kalktığında, öyle pis bir koku yayılır ki, onu kimse kokla-

mamıştır. Şeytan, o kâfir dostlarına şu karşılığı verir: "Allah size hakkı va'detti, ben de size bir şeyler vâ'dettim; ancak sözümden caydım."[96] Bahis mevzu olan âyetin Taberi tefsirinde geçen bu yorumu bize âhirette gerçekleşecek olan şefâat hakkında ipuçları vermektedir.

---

96 et-**Taberî**, XIII/201.

SORU 12

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) "SEN Mİ ATEŞTEKİLERİ KURTARACAKSIN" (ZÜMER, 39/19) ŞEKLİNDE UYARAN ÂYETİN ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ NEDİR?

Müfessirlerimizden Âlûsî der ki: Rivayetlere bakılırsa bu âyet, Ebû Cehil ve benzerleri hakkında nâzil olmuştur.[97] Müfessir Âlûsî, bu âyette anlatılan kurtarıcılık anlamının uhrevî değil, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir kısım inatçı kâfirleri İslâm'a davet etme konusunda gösterdiği çabaların yararlı olmayacağını belirten temsîlî bir istiâre olduğunu kaydeder. Yani O'nun, insanların hidâyeti için var gücüyle çalışması, gayret etmesi ve onları imâna davet etmesi, âdeta ateşte yanmakta olan insanları kurtarmaya benzetilmiştir.[98]

Zemahşerî de benzer bir anlam vererek âyeti yorumlamıştır: "Onların, dünyada, yani hayatta oldukları halde azabı hak etmiş olmaları, sanki ateşe girmişler gibi beyan edilmiştir. Hatta Rasûlullah'ın onları imana davet ederken gösterdiği çaba ve gayretler, onları ateşten kurtarması anlamında ifade edilmiştir."[99]

---

97 **el-Âlûsî**, XXIII/253.

98 el-**Âlûsî**, XXIII/253.

99 ez-Zemahşerî**, el-Keşşâf**, IV/117.

Kurtubî ise âyeti sebeb-i nüzûl rivâyetlerinin yardımıyla şöyle tefsir etmektedir: "Hz. Peygamber (s.a.s.), cehennemlik oldukları (ilm-i ilâhide) bilinen bir topluluğun imana gelmesini şiddetle arzu ediyor ve bunun için çabalıyordu ki, işbu âyet bunun üzerine nâzil olmuştur. İbn-i Abbas'a göre, bu kimseler Ebu Leheb, oğlu ve Hz. Peygamber'in aşiretinden olup da iman etmeyenlerdir."[100]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu hadisi de söz konusu âyetteki benzetmeyle ilgili ve yukarıdaki yorumları destekler mahiyettedir: "Benim ve insanların durumu şuna benzer: Bir adam bir ateş yakmış, kelebekler ve uçan bir kısım canlılar da ateşin içine düşüyorlar.."[101] Sahîh-i Müslim'deki rivâyet ise farklı ve şöyledir: "Benim ve insanların durumu şuna benzer: Bir adam ateş yakmış, bir kısım canlılar ve kelebekler ateşin içine düşmeye başlıyorlar. Ben ise, siz ateşe doğru atılırken sizi engellemeye çalışıyorum."[102] Yani bu hadiste, bir kısım insanlar iman etmemekle, henüz dünyada iken cehennem ateşine girmiş gibi ifade edilerek bir yönüyle âyete ışık tutulmuştur.

Netice olarak bu âyet, müfessirlerimizin yorumları ve onu destekleyici hadislerle birlikte düşünüldüğünde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ahirette, kendisine iman eden insanları şefâat ile cehennem ateşinden kurtarmasının imkansızlığını değil, O'nun dünyada iken verdiği İslâmî tebliğ mücadelesinde bir kısım –Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibi– müşriklerin imâna gelmeyeceklerini ifade etmektedir.

---

100 **el-Kurtubî**, XV/244.

101 Buhâri, **Sahîh**, Enbiyâ, 40, cilt: IV, s. 136.

102 Müslim, **Sahîhu Müslim Bi Şerhi'n-Nevevî**, Kitâbu'l-Fedâil, Bab: 17, XV/49.

SORU 13

KUR'ÂN'DA YER ALAN "BİR KISIM AHALİSİ ISLAHÇI OLAN TOPLUMUN TOPLUCA HELAK EDİLMEMESİ" PRENSİBİNİN ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ VAR MIDIR?

Kur'ân, bir toplumda birbirlerini ıslah için çalışan insanlar varsa, o ıslahçıların hatırına, Allah'ın, onları toptan helâk etmeyeceğini bildirmekte ve bunu bir ilâhî âdet olarak beyan etmektedir:

"Rabbin, halkı dürüst hareket eden, hem kendilerini hem de birbirlerini düzeltmeye çalışan diyarları haksız yere asla helâk etmez."[103]

Âyette geçen "bi-zulmin" ifadesini bazı müfessirler, "bâ" harf-i cerrini sebebiyyet, "zulmin" kelimesini ise Allah'a şirk koşmak anlamıyla tefsir etmişlerdir.[104] Buna göre anlam şöyle olur: Bir yerin ahâlisi içinde, eğer ıslahçı insanlar varsa, Allah o memleketi, kendisine şirk koşuluyor olsa bile toptan helâk etmez.

Âyetin diğer bir tefsiri ise şöyledir: "Bir toplumun kaderi, o toplum içindeki sâlihlerin etkinliğine bağlıdır. Eğer bir topluluk

---

103 Hûd, 11/117.
104 el-Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, VII/245.

içinde kötülüğü ve bâtılı defedip hak ve adaleti tesis edebilecek sayıda sâlih kişi bulunuyorsa, umumi azap, bir ıslah fırsatı tanımak için o topluluktan kaldırılır. Diğer taraftan, eğer sâlih kişiler böyle bir ıslah girişimi için yeterli sayıda değilseler, topluluk onlara müsamaha etmiyor ve ıslah girişimlerine izin vermiyorsa, o zaman topluluk kendi helâkini hazırlamış demektir."[105]

Sonuç olarak, bu âyet ve üzerinde yapılan yorumlar gösteriyor ki, Allah dünyada iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran bazı sâlih kullarının hatırına bütün toplumu umumi helâkten muaf tutabilir. Geçici dünya hayatında, Allah'ın bazı sâlih kullarının hatırını gözeterek diğer insanlara yaşama şansı tanıması ise, bizi şu sonuca götürür: Allah'ın, âhirette de cehennemdeki bir kısım müminleri rahmetinin tecellisi olarak izni ve rızâsı dairesinde başka müminlerin şefâatiyle cennetine koyabilmesi imkân dahilindedir.

---

105 Mevdûdî, **Tefhimu'l-Kur'ân**, II/431.

SORU 14

HZ. NUH'UN (A.S.), OĞLU, HZ. İBRAHİM'İN (A.S.) DE BABASI İÇİN İSTİĞFARI ŞEFÂAT İLE İRTİBATLANDIRILABİLİR Mİ?

"Nuh Rabbine hitab edip: Ya Rabbi, dedi, elbette boğulan oğlum da âilemdendi, öz evladımdı. (Halbuki ben, onları gemiye alırken, Sen bana kurtulacaklarını müjdelemiştin) Senin va'din elbette haktır ve Sen Hâkimlerin Hâkimisin. Allah: Ey Nuh! O senin âilenden değildir, çünkü o, dürüst iş yapan, temiz bir insan değildi. O halde, hakkında kesin bilgin olmayan bir şeyi Benden isteme. Cahilce bir davranışta bulunmayasın diye sana öğüt veriyorum."[106]

Mevdûdî, bu âyeti şöyle tahlil eder:

"Kureyşliler, kendilerini İbrahim soyundan saydıkları için, Arapların dînî, ahlâkî, siyâsî ve kültürel liderliğinin kendilerine ait olduğunu sanıyorlardı. Bunlar, Allah'ın yüce mahkemesinde hiçbir zarara uğramayacakları tarzında yanlış bir düşüncedeydiler. Kendilerinin, Hz. İbrahim (a.s.) gibi Allah'ın sevgili peygamberinin evlâtları ve mirasçıları oldukları düşüncesiyle, suçlu olsalar bile, şefâat olunacaklarına inanırlardı. Kureyşli ve Mekkelilerin bu yanlış fikrini reddetmek amacıyla

---

106 Hûd, 11/45-46.

Cenâb-ı Allah, kendilerine Hz. Nuh'un başına gelenleri hatırlatmıştır.[107]

Hz. Nuh, oğlunun mümin olduğu düşüncesiyle bu istekte bulunmuştu. Gerçekte ise, boğulan oğlu bir kâfir idi. Zaten mümin olsaydı, gemiye binerdi ve kurtulurdu. Burada Hz. Nuh, ya oğlunun gerçekten kâfir olduğundan haberdar değildi, ya da biliyordu da, belki son anda iman etmiş olabilir düşüncesiyle hareket etti ve Allah'a, oğlunun kurtulması için dua etti.

Hz. Nuh ile oğlu arasında geçen konuşmalar ve oğlunu tufandan kurtarmak için Allah'a yalvarması da, onun babalık hisleriyle coşarak bir nev'i şefâat etmesi sayılabilir. Ancak bu şefâat isabetli olmadığı için Allah onu uyarmış[108] ve isteğini geri çevirmiştir. Çünkü âdet-i ilâhî gereği, gelecek azaptan kurtarılacak olanlar, peygamberler ve onların tâbileri, yani iman edenlerdir.[109]

Hz. İbrahim'in duası da Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: "İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda size güzel bir örnek vardır. Hani onlar hemşehrilerine şöyle demişlerdi: 'Bizim ne sizinle ne de Allah'tan başka ibadet ettiğiniz ortaklarınızla hiçbir ilişiğimiz kalmamıştır. Siz Allah'ın tek ilâh olduğuna inanmadıkça, biz sizi reddediyor, bizimle sizin aranızda ebedî olarak düşmanlık ve nefret meydana geldiğini îlân ediyoruz.' Ne var ki İbrahim, babasına: 'Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Bununla

---

107 Mevdûdî, **Tarih Boyunca Tevhid Mücâdelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, I/343.

108 Nitekim bazı tefsirlerde, "innehu amelün ğayru sâlih" ibaresi, Ey Nuh, senin bu talebin doğru bir davranış değildir, ben senin bu isteğinden razı değilim, şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. **Rûhu'l-Meânî**, VII/103.

109 Yunus, 10/103. Ayrıca Allah, peygamberi aralarında bulunduğu müddetçe ve istiğfarda bulunurlarsa bir toplumu helâke/azaba maruz bırakmayacağını (Enfâl, 8/33) açık bir şekilde bildirmiştir ki, burada da peygamberin ve istiğfar edenlerin helâki önlemeleri, diğer bir ifadeyle şefâatçi olmaları söz konusudur.

beraber, Allah'ın senin hakkında dilediği hiçbir şeyi önlemem mümkün değildir' dedi."[110]

Hz. İbrahim (a.s.), daha sonra babasının Allah'a düşman olduğunu anlayınca, ondan uzaklaşmıştır: "İbrahim'in babası için af dilemesi ise sırf ona yaptığı va'di yerine getirmek için olmuştu. Fakat, onun Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca, onunla ilgisini kesti. Gerçekten İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi."[111] Burada da Hz. Nuh'un (a.s.) benzeri bir durum söz konusudur. Hz. İbrahim, babasının Allah'a gerçekten düşman olduğunu öğrenir öğrenmez istiğfarından vazgeçmiştir. Dolayısıyla bu âyetlerde, Hz. Nuh örneğindeki gibi dua anlamında bir şefâat söz konusu olmuş, ancak, babası imana yanaşmadığından yapılan dua ve istiğfar yerini bulmamış, diğer bir ifadeyle geri çevrilmiştir.

110 Mümtehine, 60/4.
111 Tevbe, 9/114.

SORU 15

KÂFİRLERİN, AHİRETTE "KEŞKE MÜSLÜMAN OLSAYDIK" (HİCR, 15/2) ŞEKLİNDE YAKINMALARININ ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ NEDİR?

Evet, münasebet vardır. Nitekim bu âyet ve şefâatle ilgisi hakkında, el-Ğazzî, İtkân'ında şu yorumu kaydetmektedir:

"Ebû Saîd el-Hudrî'ye, "Bir zaman olur, kâfirler: 'Keşke vaktiyle Müslüman olsaydık' diye çok hasret çekerler."[112] âyeti hakkında Allah Rasûlü'nden bir şey duydun mu, diye sorulmuş, o da, Rasûlullah'tan (s.a.s.) şunları işittiğini söylemiştir: "Allah müminlerden bazı insanları müşriklerle birlikte cehenneme koyarak cezalandırıp, daha sonra cehennemden çıkardığı sırada müşrikler onlara şöyle derler: 'Siz dünyada Allah'ın velileri olduğunuzu iddia ediyordunuz. Bizimle cehennemde ne işiniz vardı?' Allah bu karşılıklı konuşmaları duyunca o müminlere şefâat edilmesine izin verir. Ve melekler, peygamberler ve sâlih müminler, onlar cehennemden çıkıncaya kadar şefâatte bulunurlar. Bu manzarayı gören müşrikler ise şöyle derler: 'Keşke biz de onlar gibi olsaydık, bize de şefâat erişseydi de biz de buradan çıksaydık.' İşte onların bu sözü, Kur'ân'daki, "Bir zaman olur, kâfirler, 'keşke vaktiyle Müslüman olsaydık' diye çok hasret çekerler." âyetinin gerçekleşmesidir.[113]

---

112 Hicr, 15/2.
113 el-Ğazzî, **İtkân**, II/518.

SORU 16

ALLAH'IN, İMAN EDİP AMEL-İ SÂLİH İŞLEYENLERE FAZLADAN MÜKAFAT VERECEK OLMASININ ŞEFÂATLE MÜNASEBETİ VAR MIDIR?

Evet, münasebet vardır. Nitekim, Cenab-ı Allah bu hususla ilgili olarak bir âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmaktadır:

"İman edip, iyi ve yararlı işler yapanların mükafatlarını Allah, tam tamına ödeyecek, hatta lütfundan da, onlara hak ettiklerinden daha fazlasını verecektir. Kulluktan kaçınıp kibirlenenleri ise can yakıcı bir azaba sokacak ve onlar Allah'tan gayrı ne bir hâmi, ne de bir yardımcı bulamayacaklardır."[114]

Bazı âlimler, bu âyetin, haklarında cehennem azabı vacip olanlara şefâat etme nimeti anlamına geldiğini kaydetmektedirler.[115]

Ayrıca bu âyetin dışında Allah'ın, –kullarının amellerinin karşılığından ayrı olarak– fazlından vereceği nimetleri ifade eden başka âyetler de vardır. Meselâ, Yunus, 10/26. âyet, Cennete ilave olarak Allah'ın cemalini görme nimeti anlamıyla yorumlanırken[116], Nur, 24/38., Fâtır, 35/30., Şûra, 42/26., Kâf, 50/35. âyetleri ise zâhiren, Cenab-ı Allah'ın mümin kulları için hazırladığı daha başka sürpriz nimetleri olarak anlaşılmaktadır.

---

114 Nisâ, 4/173.

115 Bkz. el-Ğazzî, **İtkân**, II/507.

116 el-**Âlûsî,** VII/149.

SORU 17

MÜŞRİKLERİN, ÂHİRETTE KENDİLERİNİ CEHENNEMDEN KURTARACAK ŞEFÂATÇİ ARAYIŞLARI NE ANLAMA GELMEKTEDİR? BUNDAN HAREKETLE, ÂHİRETTE ŞEFÂATİN OLMAYACAĞI İLERİ SÜRÜLEBİLİR Mİ?

"Fakat onlar: 'Hele bakalım nereye varacak?' diye bu kitabın davetinin âkıbetini gözlüyorlar. Onun haber verdiği müthiş akibet geldiği gün, daha önce unutup bir tarafa bırakanlar şöyle diyecekler: Gerçekten Rabbimizin elçileri bize hakkı tebliğ etmişlermiş. **Acaba burada bize şefâat edecek birisi bulunur mu?** Yahut geri döndürülmemiz imkanı olur mu ki bu sefer yaptığımız kötü işlerin yerine güzel güzel işler yapabilelim? Muhakkak ki, onlar, kendilerini hüsrana uğrattılar. Uydurdukları sahte tanrıları da kendilerinden uzaklaşıp ortadan kayboldular."[117]

İbn Kesir âyeti şöyle tefsir etmektedir: "Yani bizim şu içinde bulunduğumuz durumdan kurtulmamız hususunda bize şefâat edecek bulunur mu? diyecekler.(...) Ama, bu sözleri sarfedenler cehenneme girmekle kendilerine yazık etmiş olacaklar ve o zaman dünyada iken Allah'ı bırakıp tapındıkları kimseler, ortalık-

---

117 A'râf, 7/53.

tan kaybolacaklar. Ne onlara şefâat edebilecekler ne de onları cehennemde kalmaktan kurtarabilecekler."[118]

Taberî ise müşriklerin bu sözünü psikolojik açıdan tahlil eder: "..çünkü onlar, dünyada işlerini bir kısım şefâatçilerle yürütmeye alışmışlardı. İhtiyaçları olduğunda şefâat yoluyla giderilirdi. Tam o sırada, dünyada alışkın oldukları bu vaziyeti hatırlayacaklar."[119]

Zikredilen tefsirlerden şu neticeye ulaşıyoruz: Âyette bahsi geçen durum müşriklere mahsustur. Dolayısıyla bu âyet vesilesiyle müminler hakkında gerçekleşecek olan şefâatin reddi ve inkârı doğru değildir.

---

118 **İbn Kesîr**, II/221.

119 et-**Taberî**, VIII/205.

SORU 18

MELEKLERİN ŞEFÂATİ KİMLERE NASİB OLACAKTIR?

"O, *onların yaptıklarını da yapacaklarını da, açıkladıklarını da gizlediklerini de bilir*. Onlar, sadece O'nun râzı olduğu kimse hakkında şefâat ederler. *O'na duydukları tâzimden ötürü çekinir, titrerler*."[120]

Taberî'ye göre bu âyette Cenâb-ı Allah, meleklerin, İsa'nın ve Üzeyr'in şefâat sahibi olduğuna işaret etmiş, bir kısım sahte tanrıların ve putların ise şefâat edemeyeceklerini istisna ederek belirtmiştir.[121]

Kurtubî, İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete dayanarak bu âyette şefâatle muhatap olacak insanların "Lâ ilâhe illallah" diyenler olduğunu, Mücâhid'den gelen bir yoruma göre ise, Allah'ın razı olduğu herkestir, diye nakilde bulunur.[122] Suyûtî'ye göre ise meleklerin şefâati tevhid ehli için söz konusudur.[123]

Muhâsibî ise konuyu daha farklı bir açıdan ele alır ve şöyle der: "O melekler, Allah'ın râzı olduğu kimselerden başkasına şefâat edemezler. Allah'ın huzurunda, şefâat etmeleri emrolunmadıkça,

---

120 Enbiyâ, 21/28.
121 et-**Taberî**, XXV/105.
122 el-**Kurtubî**, XI/281.
123 **ed-Dürrü'l-Mensûr**, V/624.

Mevlâ'nın sevgisine ters düşmekten korktuklarından, bu konuyu Allah'ın huzuruna getiremezler. Yani müminlerle birlikte kâfirler için de mağfiret dileyerek O'nun sevgisine aykırı davranmazlar. Çünkü Allah, kâfirleri ebediyyen affetmeyeceğini kesin bir hükme bağlamıştır. İşte Allah bu âyetle meleklerin ancak kendisinin şefâat edilmelerine razı olduğu insanlara şefâat edeceklerini beyan ediyor ve melekleri bu vasıfla medhediyor."[124]

Ebu's-Suûd ise, meleklerin, Allah'ın râzı oldukları dışındakiler için Allah'a karşı duydukları mehâbet ve saygıdan ötürü şefâat etmeyeceklerini belirtirken meleklerin şefâat edemeyişlerini Allah korkusu veya saygısına bağlar.[125]

Vâhidî, söz konusu âyetin tefsirinde, "Meleklerin şefâat edeceği Allah'ın razı olduğu kimseler, tevhid kelimesini söyleyenlerdir" açıklamasını yapar.[126] Şevkânî tefsirinde, "Meleklerin ahirette, Allah'ın râzı olduğu kimselere şefâat edecekleri sahih hadislerle sabittir demekte ve Allah'ın râzı olduğu ve meleklerin şefâat edeceği kimseler hakkındaki 'onlar tevhid ehlidir' tefsirini de hemen akabinde nakletmektedir.[127]

Âlûsî bu âyeti şöyle tefsir eder: "İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre meleklerin şefâati لا إله إلا الله diyenleredir ve istiğfardan ibarettir. Sahih hadislerde geldiği üzere meleklerin şefâati, dünya ve âhirette olur. Âyette, Mu'tezile'nin, 'Şefâat büyük günah sahipleri için olmaz' görüşünü destekleyici bir durum yoktur. Zira âyet meleklerin, râzı olunan şefâatten daha fazlasına güç yetiremeyeceklerini göstermektedir. Bununla birlikte meleklerin şefâat etmemeleri, başkalarının da şefâat etmeyecekleri anlamına gelmez."[128]

---

124 **Fehmü'l-Kur'ân**, s. 359,

125 **Ebu's-Suûd**, VI/64.

126 el-**Vâhidî**, II/714

127 **eş-Şevkâni**, III/405.

128 **el-Âlûsî**, XVII/33.

Bazıları, meleklerin şefâatçi olması inancının 'Hristiyanlardan müşrik Araplara sirayet etmiş bir düşünce' olduğunu ileri sürmüşlerse de[129], böyle bir iddia, Kur'ân, meleklerin şefâat etmeyeceklerini açıkça belirtmedikçe –ki böyle bir Kur'ânî beyan vârid değildir– şefâati reddetmeye mesnet olamaz. Şunu da ifade etmeden geçmememiz gerekir: Kur'ân-ı Kerim, insanlar üzerinde kirâmen-kâtibîn[130] ve kirâmen-berarah[131] adındaki değerli yazıcı meleklerden bahseder. Binâenaleyh, insanın neler yapıp ettiğini bilen ve şâhitlik eden meleklerin, ilgili oldukları şahıslar hakkında şefâatte bulunmaları en az insanlarınki kadar mümkündür.

Diğer bir âyet-i kerimede ise, Yüce Allah, "Göklerde nice melâike var ki, Allah'ın dilediği ve râzı olduğu kimseler hakkında geçerli olması için izin çıkmadıkça, onların şefâatleri aslâ fayda vermez."[132] buyurmuştur.

İbn-i Cerir et-Taberî, bu âyetin yorumunda şöyle der: Bu âyet puta tapanları ve Kureyş aristokratlarını kınamakta ve onlara "Biz onlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsın diye tapıyoruz." diyenleri yermekte ve şunu kasdetmektedir: Benim katımdaki meleklerin bile şefâatinin fayda vermesi, ancak benim izin ve rızâma bağlıdır. Hâl böyleyken, meleklerin dışında kalan bir takım uydurma tanrıların şefâatini siz düşünün. Şunu onlara bildir ki, O'ndan başkasına kulluk edenlerin şefâati fayda vermeyecektir."[133]

---

129 Muhammed İzzet Derveze, **Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, I/416.
130 İnfitar, 82/11.
131 Abese, 80/16.
132 Necm, 53/26.
133 et-**Taberî**, XXVII/62.

SORU 19

MÜŞRİKLERİN, CEHENNEMDE SÖYLEYECEKLERİ TAHASSÜR/PİŞMANLIK KOKAN SÖZLERİ, ŞEFÂAT AÇISINDAN NASIL DEĞERLENDİRİLEBİLİR?

"Orada putlarıyla çekişirken şöyle derler: Vallâhi de, tallâhi de biz besbelli bir sapıklık içinde imişiz. Çünkü biz, sizi Rabbülâlemîn ile bir tutuyorduk. Ama, bizi saptıranlar da o mücrimler oldu. Şimdi artık bizim ne bir **şefâatçi**miz var, ne de candan bir dostumuz. Âh! Ne olurdu, imkan olsa da dünyaya bir dönsek ve müminlerden olsaydık!"[134]

Bu âyette geçen ifadelerin, Bedî ilmi âlimlerince "nefyü'ş-şey'i biîcâbih" yani bir şeyin kabul edilmekle birlikte nefyi/olumsuzlanması şeklinde tanımlandığına şahid olmaktayız.[135] Yani bu tanımı dilimize şöyle çevirebiliriz: Şefâat olacak ama; inkarcılar için bir faydası olmayacak.

Zemahşerî ise âyeti şöyle tefsir eder: "Müminlere meleklerin ve peygamberlerin şefâat ettiği gibi, bizim şefâat edenimiz yoktur. Müminlerin sahib olduğu hakikî dostumuz da yok. Zira âhirette müminlerden başka hiç kimsenin arkadaşlığı devam etme-

---

134 Şuarâ, 26/96-102.
135 **İtkân**, II/208.

yecektir. Cehennem ahalisi arasında karşılıklı kin ve husûmetler olacaktır. Allah şöyle buyurmuştur: "O gün dostlar birbirlerine düşmandırlar, müttakî olanlar müstesnâ." (Zuhruf, 43/67) Yahut, bu ayetleri şöyle de anlayabiliriz: "Bizim artık şefâatçi ve dost saydığımız kimselerden hiçbiri yok burada." Çünkü onlar, putlarının Allah katında kendilerine şefâat edeceğini kabul ederlerdi. Ve onların insan kılığında şeytan arkadaşları vardı. Ya da bunu söyleyenler şunu kastetmiş olabilirler: Tehlikeli bir durumda olduklarını ve şefâatçi ve dostların hiçbir fayda vermeyeceğini ve azabı kaldıramayacağını söylemek istediler. Şefâatçilerinin olmadığını belirtmekle de onlardan bir fayda gelmeyeceğini kastettiler. Zira faydası olmayan bir şey, yok hükmündedir."[136]

Kurtubî, bu âyetin tefsirinde Hz. Ali'nin şu sözünü nakleder: عليكم بالإخوان فإنهم عدة الدنيا وعدة الآخرة "Kardeşlerinize sahip çıkın, onları aslâ terk etmeyin. Zira onlar, dünya ve âhirette azığınızdır."[137]

Ünlü âlimlerden Hasan-ı Basrî'nin, bu âyet sadedinde şu öğütte bulunduğu nakledilir: "Çok çok mümin arkadaş edinin. Zira mümin insan yakınına ve arkadaşına şefâat eder. Kâfirler, bunu görünce "Bizim ne şefâatçimiz, ne de samimi dostumuz var!" derler."[138]

Beğavî'nin tefsirinde de şu yorumu görüyoruz: "Cennetteki adam, 'Fülan arkadaşım ne yaptı?' der, halbuki arkadaşı cehennemdedir. Bunun üzerine Allah şöyle buyurur: 'Onun hatırına o cehennemde bulunan kişiyi de cennete çıkarınız.' Bunu gören cehennem ehli ise "Bizim ne şefâatçimiz, ne de samimi dostumuz yok!" derler."[139]

---

136 ez-Zemahşeri**,** **el-Keşşâf**, III/312-313. Krş. **el-Beydâvi**, IV/245; **Ebu's-Suûd**, VI/253; en-**Nesefî**, III/190.

137 **Kurtubî**, XIII/116.

138 **en-Nehhâs**, VI/212. Krş. es-**Seâlibî**, III/149.

139 **el-Beğavî**, III/391.

Şevkânî âyeti şöyle tefsir eder: فما لنا من شافعين "Yani bizim müminlerinki gibi azaptan kurtarıcı şefâat edenlerimiz yok." demektir. ولا صديق حميم Sadîk - Hamîm ise, sevilen dost ve yakın kimsedir. صديق kelimesi tekil zikredilmiştir. Çünkü bu kelime tekil, ikil, çoğul, müzekker ve müennes için kullanılabilir. حميم ise حامة الرجل den yani "bir kişinin yakınları" anlamından alınmış ve âyette bu şekilde kullanılmıştır.[140]

Hasan Basrî'den nakledilen şu anekdot ise gerçek samimi arkadaşlığın anlaşılmasına katkıda bulunması ve dolayısıyla âhiretteki şefâate ışık tutması yönüyle anlamlıdır:

"Bir gün Hasan Basrî evine girdiğinde, dostlarının evindeki en güzel yemeklerden bir sofra kurup yemek yediklerini gördü ve sevinerek şöyle dedi: "Biz sahabenin ileri gelenlerini ve onları gören Bedir gâzilerini de böyle tanımıştık. Onlardan biri arkadaşı evinde olmadığı halde evine gelir, câriyesinden onun para kesesini ister ve alır götürürdü. Bu olmuş ve gerçek bir olaydır. Hem de insanların insan, zamanın da zaman olduğu bir devirde olmuş bir olay. Evin efendisi gelince cariye durumu bildirmiş ve efendisi de bu hareketine sevindiğinden dolayı câriyesini âzad etmişti."[141]

Âlûsî de, فما لنا من شافعين، ولا صديق حميم âyetlerinde شافعين kelimesinden semâ ehli, صديق حميم'den de yeryüzündekiler kastedilmiştir, der.[142]

Seâlibî'nin tefsirine aldığı rivâyete göre, o gün inkarcılar, meleklerin, peygamberlerin ve âlimlerin şefâatinin iman edenlere fayda verdiğini görünce, üzüntü ve pişmanlık duygusu içinde "Bizim artık ne bir şefâatçimiz var, ne de candan bir dostumuz!" diyeceklerdir.[143]

---

140 **eş-Şevkânî**, IV/107.
141 **el-Âlûsî**, XVIII/220.
142 **el-Âlûsî**, XIX/105.
143 **es-Seâlibî**, II/149.

SORU 20

ŞEFÂATÇİLERİN ŞEFÂATİNİN FAYDA VERMEYECEĞİ ZÜMRE HANGİSİDİR?

"Artık onlara şefâatçilerin şefâati fayda etmez."[144]

Suyûtî, tefsirinde Hasan-ı Basrî'nin "Biz, şehidin ailesinden yetmiş kişiye şefâat edeceğini konuşurduk." dediğini ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ise 'Ümmetim içinde bir adam bulunur ki, onun şefâatiyle Allah, Benî Temîm kabilesinden daha fazla insanı (cehennemden çıkarıp) cennete girdirir.' buyurduğunu kaydeder."[145]

Kurtubî ise şöyle der: "Bu âyet, günahkârlara şefâat edileceğinin doğruluğuna bir delildir. Şöyle ki: Tevhid ehli bir grup insana günahları sebebiyle azap edilir, sonra Allah onların tevhidlerine bakarak merhamet eder ve şefâatle cehennemden çıkarılırlar.[146] Kâfirler için ise şefâat edecek kimse yoktur.

Taberî şöyle tefsir eder: "Âyette şöyle buyurulur: Allah'ın tevhid ehli günahkârlar için kendilerine şefâat etme yetkisi verdiği kimseler, âyette bahsi geçen vasıfları taşıyanlara şefâat etmeyeceklerdir. Şu kadar var ki, bu âyette, Yüce Allah'ın bazı

---

144 Müddessir, 74/48.

145 es-Suyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr**, VIII/37.

146 **el-Kurtubî**, XIX/88.

kullarına diğer bir kısım insanlar hakkında şefâat ettireceği hususunda açık bir delâlet vardır."[147]

Suyûtî de âyete kısa bir açıklama getirir ve şöyle der: "Onlara melek, peygamber ve sâlihlerden şefâat edenlerin şefâati fayda vermez. Yani 'Onlara şefâat yoktur.' demek istenmiştir."[148]

Şefâat edilecek kimselerin cehennemde tanınmaları konusuna, bazı hadis rivâyetleri açıklık getirir: "Lâ ilâhe illallah diyen ve kalbinde biraz hayır bulunan insanın yüzünü cehennem ateşi yakmaz. Lâ ilâhe illallah deyip de, kalbinde hiç hayır bulunmayana ise şefâat fayda vermez."[149]

---

147 **et-Taberî**, XXIX/166.

148 **Tefsîru'l-Celâleyn**, s. 778.

149 İbn Avâne, **Müsned,** I/155; Farklı bir rivâyet için ayrıca bkz. Hâkim en-Nisâburî, **el-Müstedrek ales'-Sahîhayn**, II/551.

SORU 21

KUR'ÂN-I KERİM, ÂHİRETTE ŞEFÂATLE KURTULUŞA ÜMİT BAĞLAYANLARA NASIL UYARIDA BULUNMAKTADIR?

Enâm sûresinin 51. âyeti[150] iki şekilde tefsir edilmektedir. Buna göre, iki yorumu yansıtan meâlin her ikisini de kaydetmekte fayda vardır:

a- "Allah'tan başka birtakım tanrıların, Allah'ın huzurunda kendilerini kurtaracaklarına inanan o kimseleri sen Kur'ân'la uyar ki, O'nun huzurunda kendilerini savunacak ne bir hâmîleri, ne de bir **şefâatçileri** olmayacaktır."[151]

b- **"**Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'ân ile) uyar. Onlar için Rablerinden başka ne bir dost, ne de bir aracı vardır; belki sakınırlar."[152]

Taberî, bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: Ey Muhammed! Rablerinin huzuruna haşrolunacaklarından korkanları, sen, sana indirdiğimiz Kur'ân ile uyar. Çünkü onlar Allah'ın vâdettiği mükâfat ve cezayı tasdik ediyorlar. Allah'ı hoşnud edecek ameller yapıyorlar ve âhirette kendilerini kurtaracak çalışmalara devam edi-

---

150 En'âm, 6/51

151 Suat Yıldırım, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, İstanbul, 1998.

152 Ali Özek ve diğerleri, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, TDV Yay., İst., 1993.

yorlar. Onlar için Allah'tan başka –azab ettiği taktirde– Allah'ın azabından kurtaracak hâmileri ve şefâat edenleri yoktur. İşte sen onları kendi nefisleri hakkında Allah'tan sakınmaları, Rab'lerine itaat etmeleri ve ona isyan etmekten sakınarak, öfkesinden emin olmaları için uyar."[153] Ayrıca Taberî, âyete şu anlamın da verildiğini kaydeder: "Haşrolunacaklarını bilenleri uyar." Buna göre âyette geçen الذين يخافون yani 'korkanlar', 'bilenler' makamında zikredilmiştir."[154]

Âyetin iniş sebebi hakkında şu rivâyet zikredilmektedir: "Müşriklerden Utbe, Şeybe ve Mut'im ibn Adiyy gibi ileri gelen kişiler, Ebû Tâlib'e gelerek şöyle dediler: 'Eğer yeğenin şu bizim köle ve hizmetkârlarımızı yanından kovsa çok rahatlayacağız ve ona tâbi olmamız da kolaylaşacak.' Ebû Tâlib Hz. Peygamber'e gelir ve bu söylenenleri ona iletir. Orada bulunan Hz. Ömer: "Onların dediklerini bir yapsan da niyetlerini ve bu sözleriyle hangi hedefe ulaşmak istediklerini bir anlasak" diye öneride bulunur. İşte bu olay üzerine Allah, yukarıdaki mezkûr âyetleri indirdi. Hz. Ömer ise yaptığı tekliften dolayı Hz. Peygamber'den (s.a.s.) özür diledi.[155]

Bu âyetle ilgili olarak Elmalılı Hamdi Yazır'ın yorumu, âyeti tüm açıklığıyla izah etmektedir:

"Ve bu vahiyle, o kimseleri inzar et ki, Rab'larının huzuruna çıkmaktan korkarlar. O halde ki, kendilerinin Rabbülâlemîn'den başka ne bir velîleri, ne de bir şefâatçileri yoktur. Gerek vukûuna iman ile olsun ve gerek imkân ve ihtimal üzerine şekk ü tereddütle olsun kalplerinde böyle bir haşir korkusu, bir âhiret hissi bulunduğu halde korunmayan veya korunmasını bilmeyen gayr-i müttakîleri inzar eyle. Yani bunlar içinde, bu sayede itti-

---

153 **et-Taberî**, VII/200.
154 **et-Taberî**, VII/200.
155 **et-Taberî**, VII/202. Krş. **İbn Kesîr**, II/136.

kâ edecek, korunacak olanlar vardır. Gerçi haşir ve ahireti külliyyen inkâr edenler, yahut ahirete inanmakla beraber Allah'ın azabından kendilerini katiyyen kurtarabilecek Allah'dan başka velîleri ve şefâatçıları bulunduğuna kesin itikad etmiş bulunanlar, meselâ putlarının vesâir ilâh tanıdıklarının ve babalarının, dedelerinin, pirlerinin ve Allah'ın izni olmadan Peygamberlerinin Allah'a karşı kendilerine sahib olup şefâat edeceğine inanmış olanlar, kâbil-i inzar değil iseler de, Allah'dan başka velî ve şefîleri olmadığına inanan veya ihtimal verenler kâbil-i inzar ve teessürdürler."[156]

Âyet hakkında iki farklı tefsir görüyoruz: Birincisinde uyarılmak istenen insanlar müslümanlardır. Elmalılı'nın ifadesiyle, "kalplerinde zayıf olsun kuvvetli olsun bir şekilde âhiret hissi bulunup da korunmayan veya korunmasını bilmeyenlerin uyarılması" söz konusudur. İkincisinde ise, Ebu's-Suûd ve Şevkânî gibi âlimlerin yorumuna[157] göre, âhirette Allah'tan başka birilerinin kendilerini kurtaracağına veya yardım olunacaklarına inanan müşriklerin ve kitap ehlinin uyarılması sözkonusudur. İkinci yorum, âyetin lafzî örgüsüne pek uygun düşmemektedir. Bizim kanaatimizce, âyette, uyarılmak istenen kimseler, haşre ve neşre inandıkları halde, eskiden sahip oldukları şirk inancını tamamen gönüllerinden silememiş veya tevhid inancını henüz tam hazmetmemiş bulunan bazı yeni Müslümanlar olmalıdır. Böylelikle, eskiye ve câhiliye dönemine âit yanlış inançlar, müslümanların kalbinden tamamiyle ortadan kaldırılmak istenmiştir.

Diğer bir uyarı ise şu âyetle yapılmaktadır:

"Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence hâline getiren, kendilerini dünya hayatı aldatmış olan kimseleri kendi hallerine bırak. Sen, onlara yalnız Kur'ân ile öğüt ver ki, Allah'tan başka

---

156 **Elmalılı**, III/1940.

157 **Ebu's-Suûd**, III/138; **eş-Şevkânî**, II/119.

yardımcısı ve şefâatçisi bulunmayan hiçbir nefis, işlediği günahlar yüzünden helâke sürüklenmesin. O, her türlü fidyeyi denkleştirse bile, yine ondan kabul edilmez. İnkârlarından dolayı onlara kaynar sudan bir içecek ve acı veren bir azap vardır."[158]

Bu âyette çok açık bir üslup ile inkârcılara hitab edilmiş ve inkârcılar âhiretteki zorluklardan kurtulmaları için dünyada iman etmeleri hususunda ciddi bir şekilde uyarılmışlardır.[159]

158 En'âm, 6/70.

159 Bkz. **el-Kurtubî**, VII/23; **İbn Kesîr**, II/145; **el-Beydâvî**, II/420; **et-Taberî**, VII/2-31.

SORU 22

ALLAH'IN İZNİ OLMAKSIZIN BİR KİMSE ŞEFÂATÇİ OLABİLİR Mİ?

Olamaz; zira Yüce Allah şöyle buyurur: "Sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da arş üzerinde hükümrân olan, her işi yerli yerince çekip çeviren Allah'tır. Kendisinden izin çıkmadıkça, O'nun katında hiçbir şefâatçi iş bitiremez. İşte Rabbiniz, bu vasıflara sahip olan Allah'tır. Öyleyse O'nu, bir tanıyarak, yalnız O'na ibadet ediniz. hâlâ gerçekleri düşünmeyecek misiniz?"[160]

Müfessirlere göre bu âyet, Allah'ın azamet ve büyüklüğünü takrir ve tanrılarının kendilerine şefâat edeceğine inanan müşrik ve münkirlere bir cevaptır. Âyette aynı zamanda –dolaylı olarak–, Allah'ın izin verdiği kimselere şefâat edileceği de îmâ edilmiştir.[161]

Ayrıca şu âyetlerde de inkarcılara yönelik uyarılar ve cevaplar söz konusudur.

"Yoksa: 'Onu uydurdu' mu diyorlar? Bilakis, o gerçeğin ta kendisidir. Senden önce kendilerini uyaran hiçbir peygamber gelmemiş olan bir toplumu, doğru yolu bulmaları ümidiyle uyarman için Rabb'in tarafından gönderilmiştir."

---

160 Yûnus, 10/3.

161 **el-Beydâvî**, III/184; **el-Kurtubî**, VIII/308; **Tefsîru'l-Celâleyn**, s. 266.

"Allah, o Hak Mabûddur ki gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki varlıkları altı günde yaratmış, sonra da Arşına kurulmuş mutlak hükümrândır. Sizin O'ndan başka ne bir hâminiz, ne bir **şefâatçiniz** yoktur. Hâlâ gereğince düşünmez misiniz?"[162]

---

162 Secde, 32/3-4.

SORU 23

'ZÂLİMLERİN, ŞEFÂATÇİSİ YOKTUR' ÂYETİNİ NASIL ANLAMAK GEREKİR?

"Onları, yaklaşan o müthiş güne karşı uyar. Yürekler ağıza gelir, yutkunur da yutkunurlar. O zâlimlerin ne dostları, ne de sözüne itibar edilir şefâatçileri olur."[163]

Âyette "zâlimler" için şefâatçi bulunmayacağı bildirilmişti. Burada konuyu daha da netleştirebilmek için Kur'ân'daki zulm kavramına temas etmemiz yerinde olacaktır:

Arapça'da zulm kelimesi "bir şeyi asıl yerine değil de başka bir yere koymak", "haddi aşmak", "istikâmetten ve asıl maksattan sapmak" anlamlarına gelmektedir.[164]

Kur'ân'daki zulm kavramını ise Râğıb el-İsfahânî şöyle özetlemektedir:

"Kur'ân'da zulm kelimesi hem büyük hem de küçük günah için kullanılmıştır. Meselâ Kur'ân, Hz. Âdem (Bakara, 2/35) için, hem de İblis (Kehf, 18/50) için –her ne kadar bu iki zulüm arasında büyük fark bulunsa da– zâlim nitelemesini yapmıştır. Âlimler zulmü üç kısma ayırmışlardır:

Birincisi, insan ile Allah arasında cereyan eden zulümdür ki, bu zulmün en büyüğü küfür, şirk ve nifaktır. Bu nedenle Allah,

163 Mü'min, 40/18.
164 **İbn Manzûr**, XII/373.

"Muhakkak ki şirk büyük bir zulümdür" (Lokman, 31/13) buyurdu. Yine bunu kastederek "Dikkat edin! Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir" (Hûd, 11/18) demiştir. Kezâ bu mânâda "Allah'a karşı yalan söyleyenden daha zâlim kimdir?" (Zümer, 39/32) buyurmuştur.

İkincisi, insan ile hemcinsleri arasındaki zulüm. "Bir kötülüğün karşılığı bir kötülüktür...ilh", (Şûrâ, 42/40), "Allah, zâlimleri sevmez" (Âl-i İmrân, 3/140), "kim mazlûm olarak katledilirse" (İsrâ, 17/33) gibi âyetlerde geçen zulümler bu cümledendir.

Üçüncüsü de, kişi ile kendisi arasında cereyan eden zulümdür. "Onlardan bir kısmı, kendine zulmetmiştir" (Fâtır, 35/32), "Ben, kendime zulmettim" (Kasas, 28/16), "Hani onlar nefislerine zulmetmişlerdi" (Nisâ, 4/64), "yoksa zâlimlerden olursunuz" (A'râf, 7/19), "Kim bunu yaparsa nefsine zulmetmiş olur" (Bakara, 2/231) gibi âyetler de zulmün bu nev'ini anlatır. Râğıb el-İsfahânî, aslında bu üç tür zulmün hakikatte nefse zulme ircâ edilebileceğini ifade eder ki[165] doğru bir tesbittir. Zira insanoğlu, kime karşı ne yaparsa yapsın âhirette, ceza veya ödülünü bizzat kendisi görecektir. Yani daha açık bir ifadeyle "İnsan ne yaparsa kendisine yapar." diyebiliriz.

Önde gelen müfessirlerimizden Kurtubî bazılarının zulm ve zalim kelimesini geniş kapsamda ele alarak, onların şefâati reddeden söylemlerine karşı şöyle der:

"Bazıları bu âyetle ilgili olarak dediler ki, "kebâir/büyük günah işleyenler zâlimdirler ve kim de bir kötülük yaparsa karşılığını mutlaka görür, ondan şefâat de kabul edilmez." Bize göre ise bu âyetler bütün zâlimler için genel değildir ve kullanılan kalıp, umum ifade etmez ki, her kötülük yapanı içine alsın. Burada kastedilenler, aslında müminler değil, kâfirlerdir. Bunu desteklemek üzere gelen haberler mevcuttur. Nitekim, Allah bazı toplumlar için şefâati öngörürken, bazılarından da kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Şefâat kâfirlere değil, müminlere fayda

165 Râğıb el-İsfahânî, **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân**, s. 470-71.

verecektir. Müfessirler, "Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse başkasının yerine bir şey ödeyemez, kimseden şefâat kabul edilmez, hiç kimseden fidye alınmaz, hem onlara yardım da edilmez." (Bakara, 2/48) âyetindeki 'nefs'ten muradın, kâfir nefs olduğu konusunda fikir birliği halindedirler. Biz her ne kadar azabın tüm zâlim ve âsiler için söz konusu olacağını söylemiş olsak da, müminler ateşte ebedî kalacaklardır diyemeyiz. Zira bu konuda delilimiz, "Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, ama bunun altındaki diğer günahları, dilediği kimse hakkında affeder." (Nisâ, 4/48) ve "Allah'ın rahmetinden aslâ ümidinizi kesmeyiniz. Çünkü, kâfirler gürûhu dışında hiç kimse, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez" (Yusuf, 12/87) âyetleridir.

Eğer itiraz edenler, Allah: "Onlar, ancak Allah'ın râzı olduğu kimselere şefâat ederler" buyurdu. Fâsık da Allah'ın râzı olmadığı kimsedir. Dolayısıyla, 'fasıklara şefâat edilemez', derlerse cevabımız şöyle olur:

"Dikkat edilirse Allah râzı olmak fiilini, gelecek zaman kipiyle, yani "râzı olacağı kimseler hariç" dememiş, aksine geçmiş zaman kipi kullanarak "râzı olduğu kimseler hâriç" buyurmuştur. Allah'ın şefâat için râzı olduğu kimseler ise "Rahman'ın huzurunda, söz almış olanlar dışında hiç kimse şefâat edemez." (Meryem, 19/87) âyetinin gösterdiği üzere tevhid ehlidir. Nitekim bu âyetle ilgili olarak, Allah Rasûlü'ne "Allah'ın yaratıklarıyla olan ahdi nedir? diye sorulmuş, cevap olarak da "O'na inanmaları ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır" buyurmuştur.

Müfessirler, "Tevbe edenleri ve Senin yoluna uyanları bağışla" (Mü'min, 40/7) âyetini şirkten tevbe edenler diye tefsir etmişler, yoldan maksadın ise müminlerin yolu olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre melekler, Allah'tan onların şirk dışında kalan günahlarını bağışlamasını taleb etmişlerdir; çünkü Allah şirk dışındaki günahları bağışlayabileceğini beyan etmektedir. (Nisâ, 4/48)

İtiraz edenler eğer, "Ümmetin tamamı Hz. Peygamber'in şefâatini isterler. Şayet sadece kebâir ehli için olsaydı meleklerin bu istiğfar talebi anlamsız olurdu." diyecek olurlarsa, onlara cevabımız şudur:

"Her Müslüman, Hz. Rasûlullah'ın şefâatinin kendisine de erişmesini ister. Çünkü Müslüman, günahlardan sâlim olmadığına inanır ve Allah'ın yüklediği tüm mükellefiyetleri tam yerine getiremediğinin bilincindedir. Hatta her mümin kendi noksanlığını itiraf eder. Bu nedenle cezadan korkar ve bu bağlamda Allah Rasûlü buyurur ki: "Hiç kimse, Allah'ın rahmeti olmaksızın kurtulamaz." Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü denilince "Evet ben bile, ancak Allah'ın rahmetiyle beni kuşatması sayesinde kurtulabilirim."[166]

Âyet hakkında Tefhîmu'l-Kur'ân'da ise şu yorum yapılmaktadır: "Burada kâfirlerin "şefâat" hakkındaki inanç ve tasavvurları reddedilmektedir. Zâlimlerden şefâat eden olmayacaktır. Çünkü şefâat etme hakkı sadece sâlih kullara verilecektir. Allah'ın sâlih kulları ise, zalim, fâsık ve fâcir kimselerle dost olamayacakları için onlara şefâatte de bulunamazlar."[167]

Âyet üzerindeki yorumları şöyle değerlendirmemiz mümkündür: Âyette belirtilen zâlimler ifadesinin anlamı, küfür ve şirk üzere ölen insanlardır. Yoksa günaha girmek anlamındaki kendi kendilerine zulmedenler değildir. Buna göre, küfür ve şirk içinde ölen insanlar için kesinlikle şefâat söz konusu olmayacaktır. Ancak mümin olmakla birlikte şirk ve inkâr dışında bazı günahlarla Allah'ın huzuruna varanların şefâat ile kurtuluşa ermeleri imkân dâhilindedir.

---

166 **el-Kurtubî**, I/378.

167 Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'ân**, V/139.

SORU 24

"KIYAMET KOPTUĞU GÜN, O SUÇLU KÂFİRLER ÜMİTLERİNİ TAMAMEN KESİP SUSARLAR. ORTAKLARINDAN KENDİLERİNE BİR TEK DAHİ ŞEFÂATÇİ BULUNMAZ, ZATEN ONLAR ORTAKLARINI DA RED VE İNKAR EDECEKLERDİR' (RÛM, 30/14-15) MEÂLİNDEKİ ÂYETTE ZİKREDİLEN 'MÜCRİMLER'DEN MAKSAT KİMLERDİR?

Âyette geçen أَبْلَسَ fiili, Arap dilinde, "sustu, ümit kesti" gibi anlamlara gelir[168] Bir tartışmada, mağlub olan kişi için kullanıldığında şaşkın ve ümidi kesik vaziyette suskunluğa bürünmek de bu fiille anlatılır.[169]

Âyetteki 'mücrimler' kelimesi ise, meyveyi ağaçtan kopardı,[170] hurmayı kesme zamanı yaklaştı,[171] anlamlarına gelen أجرم fiilinden türetilmiş ism-i fâildir. Ancak, meyveyi koparmak veya koparılan meyveye sahip olmak anlamını ifade eden bu kelime zaman içerisinde 'makbûl durum dışında her türlü kötü yollardan kazanan' şeklinde genel bir kullanıma sahip olmuştur.[172] Meselâ,

---

168 **İbn Manzûr**, VI/29
169 **el-Beydâvî**, IV/329.
170 **Râğıb el-İsfahânî**, s. 128.
171 **İbn Manzûr**, XII/91.
172 **Râğıb el-İsfahânî**, s. 128.

"Mücrimler dünyada iken müminlerle alay edip onlara gülerlerdi." (Mutaffifîn, 83/29) âyetinde, dünyada gayr-i meşrû kazançlarla geçinen ve müminlerin ahlâk ve hayat tarzlarıyla alay eden insanlar için mücrim kelimesi kullanılmış ve sûrenin son âyetinde (Mutaffifîn, 83/36) ise bunların, kâfirler olduğu belirtilmiştir. Buradan ve bu kelimenin geçtiği diğer birçok âyetten de anlıyoruz ki, mücrim, ahlâkî kaygısı olmayan, hatta müminlerle alay eden (Mutaffifîn, 83/29-32), Allah'a yalan –iftirasında– bulunan... (Yunus, 10/17), Allah'ın âyetlerine karşı kibirlenen (Câsiye, 45/31), âhireti inkar eden (55/43) ve cehennemde ebedi kalıcı olan (43/74) kişilerdir.

Şefâatin geçtiği mezkûr âyete dönecek olursak; bu âyette, şirk içinde yaşayıp ölen müşriklerin mahşer günündeki durumları tasvir edilmektedir. Müşrikler, küfürde ve Allah'ın peygamberlerine eziyet etme konusunda ortaklaşa çalıştıkları kimselerden uzaklaşacak ve suçluluk duygusu içinde onları inkâr edeceklerdir.[173] Nitekim şu âyette bu uzaklaşma bir tablo halinde göz önüne serilir:

"İşte önderler, kendilerini izleyenlerden uzak durdular, azabı gördüler ve aralarındaki her türlü bağ kesildi. Bunun üzerine o tâbi olanlar şöyle dediler: 'Âh ne olurdu, elimize bir fırsat geçse de onların bizden uzak durdukları gibi biz de onları bir reddetseydik!' İşte Allah Teâlâ onlara, bütün yaptıklarını en şiddetli pişmanlıklar halinde gösterecektir. Onların, o ateşten çıkacakları da yoktur." (Bakara, 2/166-167)

Şevkânî ise âyeti "Allah'ı bırakıp da kulluk ettikleri kimselerden kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak hiçbir şefâatçi çıkmayacak."[174] tarzında tefsir eder.

Hülâsa, burada mücrimlerden maksat genel olarak günahkârlar değil de, şirk ve küfür içinde ölen kimselerdir.

---

173 **et-Taberî**, XXI/26; **el-Beğavî**, III/478.
174 **eş-Şevkânî**, IVI/218.

SORU 25

'ŞEFÂAT TAMAMEN ALLAH'INDIR VE O'NUN İNİSİYATİFİNDEDİR' ÂYETİNİ NASIL ANLAMALIYIZ?

"Bilâkis onlar kalkmış, Allah'tan başka birtakım sözde şefâatçiler bulmuşlar! De ki: 'Onların hiçbir yetkileri olmasa, akıl ve şuurdan mahrum olsalar da mı onlara ibadet edeceksiniz?' De ki: Şefâatin tamamı Allah'a âittir. Çünkü göklerin ve yerin mülk ve hâkimiyeti de onundur. Sonunda onun huzuruna götürülecek, ona hesap vereceksiniz."[175]

Müfessir Beydâvî, âyetin Kureyş putperestlerine hitab ettiğini kaydetmiştir ki,[176] âyetin siyak ve sibakı bu anlam için en uygun bir durum arzeder. Bu âyet, şefâate ilişkin diğer âyetlerle de uyum içindedir, yani herhangi bir ihtilâf çıkmamaktadır. Özetle, bu âyet, Allah'ın dilediği ve râzı olduğu kullarına, şefâat etme izni vermesi gerçeğine engel değildir.

---

175 Zümer, 39/43-44.
176 el-Beydâvî, V/69.

SORU 26

ALLAH'IN, ŞEFÂATLE KURTULACAKLARINI ZANNEDEN MÜŞRİKLERE HİTABI NASILDIR?

"Kıyâmet günü de Hak Teâlâ şöyle buyuracaktır: İşte, sizi ilk yarattığımızda olduğu gibi huzurumuza geldiniz! Size verdiğimiz mallarınızı da çok gerilerde bıraktınız. Hani, siz dünyada iken Allah'a şerik olduğunu iddia ettiğiniz şefâatçilerinizi de yanınızda görmüyoruz? Gördünüz ya, aranızdaki bağlar bir bir koptu ve şerik olduklarını iddia edip güvendiklerinizin hepsi sizden uzaklaştı."[177]

Taberî, bu âyetin, Nadr ibn Hâris'in, Lât ve Uzzâ'nın kendisine kıyâmette Allah katında şefâatçi olacağını söylemesi üzerine nâzil olduğuna dâir rivâyetleri zikreder.[178]

Beydâvî, âyette geçen, "**Allah'a şerik olduğunu iddia ettiğiniz şefâatçilerinizi"** cümleciğini, "yani size Rablik yaptığını zannettiğiniz ve kendilerini kulluk yapmaya lâyık gördüğünüz ortaklarınızı" şeklinde tefsir etmektedir.[179] Kurtubî ise 'şefâatçileriniz' kelimesinden maksadın, müşriklerin taptıkları putlar olduğunu belirtir.[180]

---

177 En'âm, 6/94.

178 **et-Taberî**, VII/279; krş. İbnu'l-Kayyim, **Zâdü'l-Mesîr**, III/88.

179 **el-Beydâvî**, II/432.

180 **el-Kurtubî**, VII/43.

Kur'ân-ı Kerim, şefâatlerinden fayda umulan sahte tanrıların durumunu bir Hak dostunun diliyle şöyle tavsif eder:

"Hiç O'ndan başka bir tanrı edinir miyim! Zira Rahman, bir zarar vermek dilerse, onların **şefâati** fayda etmez, kurtaramazlar da."[181]

Tarihî olarak Habîb en-Neccâr[182] isimli bir Müslümanın dilinden döküldüğü nakledilen bu âyeti İbn Kesir şöyle tefsir etmiştir:

"Âyet başındaki istifham yani soru edatı, istifham-ı inkârî ve tevbîh (kınama) anlamınadır. Buna göre anlam, "Bu sizin, Allah'ı bırakıp taptığınız ilâhlarınız, hiçbir güç ve yetkiye sahip değillerdir. Ama, Allah'ın benim hakkımda murad ettiği bir kötülüğü O'ndan başka kimse gideremez. Bu putların ise, ne kötülüğü defetme, ne de engelleme güçleri yoktur. İçinde bulunduğum zorluktan beni kurtaramazlar. Eğer Allah'ı bırakıp da başka ilâhlar edinmeye kalkarsam, ben gerçekten apaçık bir dalâlet içindeyim demektir."[183]

---

181 Yâsîn, 36/23.

182 Bkz. Yasin Yılmaz, **Hz. İsa-Antakya Halkı ve Habib Neccar**, Ankara, 1998.

183 **İbn Kesîr**, III/569.

SORU 27

MÜŞRİKLERİN, "PUTLAR, BİZE ALLAH KATINDA ŞEFÂAT EDECEKTİR." İDDİASINA KUR'ÂN ÂYETLERİ NASIL CEVAP VERMEKTEDİR?

"Onlar, Allah'tan başka, kendilerine ne zarar, ne de fayda veren birtakım nesnelere ibadet ediyor ve "**Onlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir**" diyorlar. De ki: Böyle bir şey olacak da Allah bilmeyecek ha! Ne o, yoksa siz Allah'a göklerde ve yerde olup da bilmediği şeylerin varlığını mı haber vereceğinizi iddia ediyorsunuz? Hâşâ! O, onların iddia ettikleri her türlü ortaktan münezzehtir, yücedir.[184]

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyet münasebetiyle o günkü putperestlik felsefesini dört maddede özetlemektedir:

1- Bunlar, her bir iklim için yüce ruhlardan birer belli ruh vardır diye inanıyorlardı. Bundan dolayı onlar adına birer put yapıp dikiyorlardı ve o puta tapmaktan maksatları o ruha tapmak ve onun yardımını dilemek oluyordu.

2- Yıldızlara ve o yıldızlar adına diktikleri putlara tapıyorlar, esas maksatları da, o putun temsil ettiği yıldız oluyordu.

---

184 Yunus, 10/18.

3- Putlara ait bazı tılsımlar uyduruyorlardı ve tılsımlarda birtakım esrarlı güçlerin bulunduğuna inanıyor ve hayal ediyorlardı. O konudaki beklentileri için de onlara tapıyorlardı.

4- Büyük saydıkları kimselerin suretlerini yapıyorlar, bu timsallere saygı gösteriyor ve tapınıyorlardı. Böyle yapmakla o yüce ruhların, azizlerin kendilerine şefâat edeceklerine inanıyorlardı. Allah katında onlar makbul kimseler oldukları inancıyla onlardan şefâat umuyorlardı

İşte bütün putperestlik felsefesi bu dört şekil içinde özetlenebilir. Bununla beraber âyetin içeriği daha geniş kapsamlıdır. Bütün şirkin ve putperestliğin kökü doğrudan doğruya Allah'la karşı karşıya gelmeyi ümit edememek ve Hak Mâbûd'a karşı yalan ve hayalden fayda ve teselli beklemektir. Taif halkı Lât adındaki puta, Mekke ahâlisi "Uzza, Menat, Hübel, İsaf, Nâile" adındaki putlara taparlardı. Hz. Peygamber'in, kıyâmet gününe iman konusundaki uyarılarına karşı Tâifli mitoloji şâiri ve filozof Nadr b. Hâris'in "Kıyâmet günü olduğu vakit Lât bana şefâat eder." dediği rivâyet olunmaktadır.[185]

Müfessir Râzî, Zümer, 39/3. âyetin tefsirinde putlara ibadeti iki açıdan izah eder:

"Mâ na'buduhum' deki hum zamiri akıllılar için kullanılır. Akıl sahibi olmayan putlar için bu zamirin kullanımı uygun düşmez. İkinci olarak, bu kâfirlerin, kendileri için Mesîh, Üzeyr ve meleklerin Allah katında şefâat edeceklerine inanmaları uzak bir ihtimâl değildir. Uzak olan husus, akıllı insanların, putların veya cansız bir kısım varlıkların, kendilerini Allah'a yaklaştıracağı inancıdır. Buna göre, o müşriklerin putlara tapınmalarından maksatları, o putların arkasında ruhsal ve semâvî varlıklar bulunduğuna inanmalarıydı. Onlara göre insan doğrudan Allah'a ibadet edemez. Ancak semâvî ruhlar ve büyük insanların ruh-

---

185 **Elmalılı**, IV/2692.

larına ibadet eder. O ruhlar ise insanların ibadetlerini Allah'a sunarlar. İşte 'Biz onlara, sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.' sözünden maksat budur.[186]

Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Puta tapanlar hangi düşünce ve mülâhaza içinde bulunurlarsa bulunsunlar, ibadetlerini Allah'a yönelik ve sırf onun için îfâ etmediklerinden, şefâatle kurtuluş beklentileri boşunadır. Zira müşrikler, tevhidden uzak oldukları gibi şeksiz ve saf bir âhiret inancından da yoksun idiler.

186 er-Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, XXVI/241.

SORU 28

KUR'ÂN-I KERİM'DE, "RAHMAN'IN HUZURUNDA AHDİ OLANLAR DIŞINDA HİÇ KİMSENİN ŞEFÂAT EDEMEYECEĞİ" İFADE EDİLMEKTEDİR. BUNA GÖRE 'RAHMAN'IN HUZURUNDA AHDİ OLANLAR' KİMLERDİR?

Evet Yüce Mevlâ, "Rahman'ın huzurunda, söz almış olanlar dışında hiç kimse **şefâat** edemez."[187] buyurmaktadır.

Ancak âyetin tefsirine geçmeden evvel, burada anahtar kelime durumundaki 'ahden' lafzı üzerinde durmamız yerinde olacaktır. Bu kelime Arap dilinde 'tanıdı' anlamına gelen عَهِدَ (AHİDE) fiilinin masdarı olup, bir adamı şöyle bir durumda veya şöyle bir yerde tanımak söz konusu edildiğinde kullanılan bir tabirdir.[188] Kur'ân'da ise, bu kelimeyle, gözetilmesi ve muhafaza edilmesi gerekli olan yemin gibi hususlar kastedilmiştir. Allah'ın ahdi denildiğinde bununla, bazen akıllarımıza yerleştirdiği muhâkeme gücü, bazen bize kitap ve peygamberlerin sünnetleri aracılığıyla emrettiği hususlar, bazen de bizim zorunlu olmadığımız halde kendimizi bağladığımız nezr (adak) gibi konular ifade edilmek istenmiştir.[189]

---

187 Meryem, 19/87.

188 **İbn Manzûr**, III/313.

189 **Râğıb el-İsfahânî**, s.523.

Buhârî'nin es-Sahîh'inde, İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette ısr (اصر) kelimesine "ahd" anlamı verilmektedir. Buna göre ahd'in bir anlamı da "sorumluluk" olmaktadır.[190] Buradan hareketle, Allah katında, sorumlu olduğunun bilincinde olan müminlerin şefâat edebilecekleri anlaşılır.

Beydâvî'nin dilbilgisine dayalı tahliline göre âyetin anlamı şöyledir: "Allah'ı sayıp haramlardan sakınan müttakîleri, Rahman tarafından ağırlanacak konuk heyet olarak toplayacağımız ve suçluları da susuz olarak o yakıcı cehenneme süreceğimiz günde, Rahman'ın huzurunda söz almış olanlar dışında hiç kimse şefâat edemez."[191]

Bu âyeti Ebu's-Suûd, önceki âyetlerle irtibatlandırarak, şefâat inancının müsbet fonksiyonunu dikkate alır ve şöyle yorumlar: "Yani mezkûr müttakîler, ancak İslâm'a girmiş olanlara şefâat edebilirler. Bu ise diğer insanları Müslüman olmaya teşvik anlamı taşır".[192]

Kurtubî ise âyetteki istisnayı "Ancak, Allah kendisine şefâat hususunda izin verdiği takdirde" şeklinde tefsir etmiştir.[193] Kurtubî bu açıklamasının ardından İbn Mes'ûd'un âyete açıklık getirici mahiyetteki şu rivâyetini zikretmiştir:

"İbn Mes'ûd: Ben Rasûlullah'ı (s.a.s.) ashâbına şunları söylerken işittim: "Sizden biriniz, her sabah ve akşam Allah katında bir ahit edinme konusunda aciz midir? O nedir ey Allah'ın Rasûlü denilince, şöyle buyurdular: "Her sabah ve akşam, "Ey yer ve gökleri yaratan, gayb ve şahâdeti bilen Allah'ım! 'Senden başka ilah olmadığına ve şerikinin bulunmadığına ve Muhammed'in (s.a.s.) Senin kulun ve Rasûlün olduğuna şâhitlik ettiğime, Sana bu dünya hayatında söz veriyorum. Beni nefsime terketme. Şa-

---

190 el-Buhârî**, Sahîh**, Kitâbu't-tefsîr, Tefsîru sûrati Bakara, Bab no: 55, V/165.

191 **el-Beydâvî**, IV/34.

192 **Ebu's-Suûd**, V/282.

193 **el-Kurtubî**, XI/154.

yet beni nefsime terk edersen, beni hayırdan uzaklaştırmış ve kötülüğe yaklaştırmış olursun. Ben, yalnızca Senin rahmetine itimad ediyorum. Huzurunda bana kıyâmet günü vereceğin bir ahit lütfeyle. Kuşkusuz ki Sen, verdiğin sözden caymazsın." (Mümin) bunu söylediğinde Allah bu sözün altına bir mühür basar ve onu Arş'ın altında bir yere koyar. Kıyamet günü geldiğinde bir münâdî şöyle seslenir: "Nerede o Allah katında ahdi bulunanlar! Bunun üzerine o kişiler kalkar ve Cennet'e girerler."[194]

Taberî ise âyetteki ahd kelimesini Allah'a iman ve Onun Rasûlünü tasdik, Rasûlün getirdiği hakikatleri ikrar (dil ile kabul) ve gereği ile amel etmektir." [195] diye tefsir etmiştir. Taberî âyeti dil açısından tahlil ederek şöyle mânâ verir: "Şefâat etmeye malik olamazlar.' cümlesi önceki âyetin haberi ise, o zaman 'men' ism-i mevsûlü de istisnâ-i munkatı, olmak üzere mansuptur. Buna göre anlam, 'şefâat etmeye mâlik olamazlar; fakat, Allah katında sözü bulunanlar şefâate sahip olurlar." tarzında olmalıdır.[196] Taberî'nin bu tefsirine göre Allah ve Rasûlünü tasdik edenler şefâat etme makamını ihraz edebileceklerdir.

---

194 **el-Kurtubî**, XI/154. krş. **İbn Kesîr**, III/139.
195 **et-Taberî**, XVI/128.
196 **et-Taberî**, XVI/129.

SORU 29

ALLAH'TAN BAŞKA ŞEFÂATÇİ EDİNME KONUSUNU KUR'ÂN NASIL BİR ÜSLUPLA ZİKRETMİŞTİR?

"Bilakis onlar kalkmış, Allah'tan başka birtakım sözde şefâatçiler bulmuşlar! De ki: Onların hiçbir yetkileri olmasa, akıl ve şuurdan mahrum olsalar da mı onlara ibadet edeceksiniz? De ki: **Şefâatin** tamamı Allah'a aittir. Çünkü göklerin ve yerin mülk ve hâkimiyeti O'nundur. Sonunda O'nun huzuruna götürülecek, O'na hesap vereceksiniz."[197]

Taberî, âyeti şöyle tefsir etmektedir: "Şanı Yüce Allah buyuruyor ki: O Allah'a ortak koşanlar, Allah'ı bırakıp da taptıkları tanrılarını Allah katında ihtiyaçlarını giderecek şefâatçiler mi edindiler? Ey Muhammed! Onlara de ki: 'İddia ettiğiniz üzere bu tanrıları, onlar sizin için hiçbir zarar ve faydaya mâlik olmasalar ve akletmeseler bile, şefâatçi edinmeye kararlı mısınız?' Onlara şunu bildir: 'Eğer bunun için yani Allah huzurunda şefâat edecekleri inancıyla o tanrılara ibadet ediyorsanız, ibadeti yalnızca Ona has kılınız ve Onu tek ilâh tanıyınız. Zira şefâat tamamiyle Allah'ındır. O'nun katında O'nun izni ve rızası olmaksızın hiç bir kimse şefâat edemez."[198]

---

197 Zümer, 39/44-45.
198 **et-Taberî**, XXIV/9.

Ebu's-Suûd ise âyeti, "Şefâatin mâliki Allah'tır; bir kimsenin şefâat edebilmesi için şefâat olunacak kimse hakkında Allah'ın rızası ve şefâat edecek kimse için de izni gerekir. Burada (yani âyette bahsi geçen durumda) ise her ikisi de mevcut değildir."[199] tarzında tefsir etmektedir.

Görüldüğü üzere zikri geçen âyetlerde tamamen şirk inancını yansıtan bir şefâat anlayışının eleştirisi söz konusudur. Bu tarz bir şefâat telakkisi, diğer bir tabirle şirk, ancak böyle keskin bir eleştiri ve tevhîd eksenli bir üslup ile ortadan kaldırılabilirdi.

---

[199] **Ebu's-Suûd**, VII/257.

SORU 30

O GÜN ŞEFÂAT KİMLERE FAYDA VERECEK?

"O gün, Rahman'ın şefâat izni verip sözünden râzı olduğu kimselerden başkasının şefâati fayda vermez."[200] âyeti, bize şefâatin Allah'ın izni ve rızası dahilinde cereyan edeceğini beyan etmektedir.

Beydâvî bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Şefâatten istisna söz konusudur. Yani, ancak Allah'ın izin verdiği kimsenin şefâati faydalı olacaktır. Diğer bir ifadeyle, "Ancak kendisine şefâat edilmek konusunda izin verilenler için şefâat yararlı olur."[201]

Ebu's-Suûd da âyeti şöyle yorumlar: "O müthiş hâdiselerin olacağı gün, şefâat edenlerden gelen şefâat, hiç kimseye fayda sağlamaz. Ancak Rahman'ın şefâat etmesi için izin verdiği ve sözünden râzı olduğu kimseler istisnadır. Bu durumdaki insanlardan başkası için şefâat farazâ bir kısım şefâatçilerden sâdır olsa bile fayda vermez."[202]

Bu yorumdan şu çıkmaktadır: Şefâatin faydalı olması ve kişiyi azaptan kurtarması şefâat edilmek istenen kişinin durumuna bağlıdır. Şefâat etmeye kalkışanların şefâat etmeleri yeter sebep

---

200 Tâhâ, 20/109.

201 **el-Beydâvî**, IV/71. krş. en-Nehhâs, **Maâni'l-Kur'ân**, V/415.

202 **Ebu's-Suûd**, VI/43.

değil, bunun yanı sıra bir de, Allah'ın râzı olduğu kimseler hakkında şefâat etmeleri gerekir.

Kurtubî ise âyeti şöyle tahlil eder: Şefâat hiç kimseye fayda vermez; ancak, Rahman'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu, yani şefâat hususunda sözünden razı olduğu kimsenin şefâati müstesnadır. Şöyle de mânâ verilmiştir: "Şefâat, ancak razı olunan sözü bulunanlara fayda sağlar. İbn Abbas şöyle demiştir: O söz ise 'Lâ ilâhe illâllah' tır. Allah ancak bu sözü söyleyenlere şefâat edilmesine izin verecektir."[203]

Bu âyet, müminden başkasına kesinlikle şefâat edilmesinin söz konusu olmayacağını gösterir.[204] Nitekim Taberî tefsirinde, bu âyeti açıklama sadedinde Katâde'ye isnad edilen şu rivayet yer alır: "Bilmelidir ki, kıyâmet günü insanların bazısı, bazısı için şefâat edecektir. Bize Rasûlullah'ın şöyle dediği zikredilmişti: "Ümmetim içinde öyle bir adam bulunacaktır ki, Allah onun vâsıtasıyla Temîm kabilesine mensup insanlardan daha çok sayıda insanı Cennet'e koyacaktır." Biz aramızda "Bir şehidin yakınlarından yetmiş kişi için şefâatçi olacağını konuşurduk."[205]

---

203 **et-Taberî**, XI/247.
204 **el-Beğavî**, III/232.
205 **el-Kurtubî**, XVI/128.

SORU 31

"ALLAH'IN HUZURUNDA, O'NUN İZİN VERDİĞİNDEN BAŞKASININ ŞEFÂATLERİ FAYDA VERMEZ. NİHAYET ONLARIN YÜREKLERİNDEN KORKU GİDERİLİNCE: 'RABBİNİZ NE BUYURDU?' DİYE SORARLAR. ONLAR DA, 'HAK OLANI BUYURDU' DERLER. O, YÜCELER YÜCESİ, BÜYÜKLER BÜYÜĞÜDÜR"[206] ÂYETİNİN ŞEFÂATE BAKAN YÖNÜ VAR MIDIR?

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ
قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

Âyette zikri geçen ve Arapça'da 'korktu' anlamına gelen فزع fiili, عن cer harfi ile kullanılınca korkunun giderilmesi mânâsını ifade etmektedir.[207] Müfessirler, hep bu anlamı vermiş oldukları için, biz de aynı anlamı vermeyi tercih ettik.

Tefsirlerimizde, farklı yorumların yanı sıra bu âyeti şefâat ile irtibatlandıran izahlar da vardır. Nitekim büyük müfessirlerimizden Beydâvî, âyette, 'şefâat eden ve izin ile şefâat edilecek insan-

---

206 Sebe', 34/23.

207 **İbn Manzûr**, VIII/251; er-Râzî, **Muhtâru's-Sıhâh**, I/210.

ların korkusu giderilinceye kadar izin çıkması için bir bekleme anlamı söz konusu olduğunu; âyette geçen "هم /onlar" zamirinin ise meleklere râci olduğunun söylendiğini kaydeder.[208]

Ebu's-Suûd, âyetteki "Rabbiniz ne buyurdu" sorusuna verilen "Hakk'ı buyurdu" cevabının şefâat etmek isteyen kişilere şefâat etme izni olduğunu, en sondaki "O yüceler yücesi ve büyüktür" sözünü de Allah'ın büyüklüğünü itiraf sadedinde şefâat edicilerin söyleyeceğini belirtir.[209]

Şevkâni de bu âyetle ilgili tefsirinde, âyetin meleklerle şefâat eden kişiler arasında geçecek olan muhasarayı anlattığını ifade eder.[210]

Bununla birlikte, âyeti farklı yorumlayan müfessirler de olmuştur. Meselâ İbn Kesîr'in tefsirinde şu yoruma rastlıyoruz: Bilâkis âyetin anlamı şudur: "Müşrikler öldükleri sırada ve kıyâmet gününde dünyadaki derin gafletlerinden uyanıp da akılları başlarına gelince, birbirlerine "Rabbiniz ne dedi?" diyecekler, kendilerine de hakkı söylediği ve dünyada haktan yüz çevirdikleri haber verilecek. Hasan Basrî ise âyeti "kalplerindeki şüphe ve yalanlama izâle olduğunda" diye tefsir etmiştir."[211] Bazı tefsirlerde ise bu âyetteki karşılıklı konuşmanın, Hz Muhammed (s.a.s.) ile Hz. İsa (s.a.s.) arasında geçen uzun bir süreden sonra vahiy gelmeye başlaması ve vahyin uyandırdığı yankı üzerine, vahiy getiren meleklerle diğer melekler arasında cereyan eden bir konuşma olabileceği ifade edilir.[212]

Âyet, her ne kadar diğer anlamlara hamledilmeye müsâit olsa da, aynı derecede şefâat anlamına gelmesi de ayrı derecede mümkündür. Nitekim, pek çok müfessir bu yönde kanaat belirtmiştir.

---

208 **el-Beydâvî**, IV/400.

209 **Ebu's-Suûd**, VII/132.

210 **eş-Şevkânî**, IV/325; krş.

211 **İbn Kesîr**, III/537.

212 **ed-Dürrü'l-Mensûr**, VI/700; krş. **et-Taberî**, XXII/92; **es-Seâlibî**, III/246.

SORU 32

KUR'ÂN'DA, ANCAK HAKK'A ŞÂHİD OLANLARIN ŞEFÂAT EDEBİLECEKLERİ BEYAN EDİLMEKTEDİR. HAKK'A ŞÂHİT OLANLAR KİMLERDİR VE ÖZELLİKLERİ NELERDİR?

"Müşriklerin, O'ndan başka yalvardıkları sahte tanrıların **şefâat** yetkileri yoktur. Ancak bilerek Hak ve gerçeğe şâhitlik edenler bunu yapabileceklerdir."[213]

Mücâhid bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Mesîh, Ûzeyr ve melekler, sadece Hakk'a şâhitlik yapan ve lâ ilâhe illâllah diyenlere şefâat etmeye mâlik olabileceklerdir.[214]

Kurtubî ise âyette ifade edilen "Hakka şahit olanlar"dan maksadın İbn-i Abbas'tan rivâyet edilen bir yoruma dayanarak Lâ ilâhe illâllah diyen tevhid ehli olduğunu söyler. Ayrıca âyetteki "illâ" istisnâ edatının "lâkin" anlamına geldiğini ve münkatı istisnâ türünden olduğunu da belirtir.[215] Kurtubî'ye göre şefâatin hakikati rahmet-i ilâhidir. Bu vesile ile, Allah şefâat etmesine izin verdiği kimseleri de şereflendirmiş olur.[216]

Mevdûdî, bu âyeti iki açıdan izah eder: "Birincisi, "Dün-

---

213 Zuhruf, 43/86.

214 el-**Âlûsî**, VI/390; **es-Seâlibî**, IV/134.

215 el-**Kurtubî**, XVI/22.

216 el-**Kurtubî**, III/266.

yada mâbûd/tanrı edinilen insanların çoğu şefâat etmeye lâyık değillerdir. Çünkü onların dalâlet içinde yaşamış olanları, bizzat Allah'ın huzurunda suçlu olarak hazır bulunacaklardır. Fakat içlerinden bir ilme dayanan ve şuurla Hakk'ı kabullenerek şehâdet edenler, şefâat edebilmeye hak kazanmışlardır." İkincisi, "Kendilerine şefâat için izin verilmiş olanlar, ancak şuurlu olarak Hakk'a iman edenlere şefâat edebileceklerdir. Yoksa şuurunda olmadan "Eşhedü en lâ ilâhe illallah" diyen ve Allah'ın dışındaki kimselere kulluk edenlere, hiç kimse şefâat etmeye cesaret edemez. Üçüncüsü, "Mâbûdunun (hürmet ettiği zatın), Allah indinde, kendisine şefâat edebilecek kadar güçlü olduğunu ve nasıl bir akîdeye sahip olursa olsun kendisini cehennem ateşinden koruyabileceğini iddia eden kimse dalâlettedir. Çünkü, Allah indinde hiçbir kimsenin böyle bir yetkisi yoktur. Aksini iddia eden varsa, buyursun elindeki belgeyi ortaya koysun. Aksi takdirde sadece kulaktan dolma bilgilerle ve zanna dayanarak kişinin dünyada ne yaparsa yapsın sonunda şefâatçısının kendisini kurtaracağına inanması, tehlikeli bir düşünce ve nihâyetinde safsatadır.

Bu âyet, Mevdûdî'nin yorumuna göre iki temel esası ortaya koyuyor:

a) Şuursuz olarak şehadet kelimesini söylemenin, Allah nezdinde kabul edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak bu dünyada bir kimse, şehâdet kelimesini söylerse açıkça küfre girmemesi şartıyla onu Müslüman olarak kabul eder ve ona Müslüman gibi davranırız. Çünkü Allah indinde mümin kimse, aklı ve bilgisi yettiğince, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet eden ve bilinçli olarak neyi kabul edip neyi reddettiğini bilen kimsedir.

b) Bu âyetten bir hususta nasıl şahit olunabileceğinin usûlü de çıkmaktadır. Yani bir kimsenin bir hususla ilgili şâhitlik yapabilmesi için şehâdet ettiği olayı görmesi ve bilmesi gerekir.

Nitekim bu husus bir hadiste şöyle izah edilmiştir: "Bu olayı, güneşi gözlerinle gördüğün gibi gördünse şâhitlik et." demiştir. "[217]

Bu âyet münâsebetiyle, şefâat ile şehâdet kavramları arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymak da şefâatin daha net anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

شَهِدَ fiil kökünden masdar olan bu kavram, şehâdette/tanıklıkta bulunmak, hazır olmak, huzurda bulunmak, bir olayı iç ve dış duyularla algılamak, herhangi bir şeyi kapsamına almak anlamlarına gelmektedir. Kur'ân'da ise Ramazan ayına şâhit olmak (Bakara, 2/185), hukukî konularda şahit tutmak (Bakara, 2/282), ehl-i kitabın kendi kutsal metinlerinde Hz.Peygamber'in vasıflarına vâkıf olmaları (Bakara, 2/140, 283; Âl-i İmran, 3/70) anlamlarının yanı sıra şehâdetin gizlenmesinin en büyük zâlimlik olduğu vurgulanır:

"Allah'ın kitabı vasıtasıyla kendisine ulaştırdığı hakikati saklayandan daha zâlim kim olabilir? (Bakara, 2/140), "Bir de şâhitliği, görüp bildiğinizi gizlemeyin, onu gizleyenin kalbi gühahkâr olur." (Bakara, 2/283)

Yine Âl-i İmran, 3/17. âyette Allah'ın, meleklerin ve âdil davranabilen ilim sahiplerinin Allah'tan başka ilah olmadığına şâhitlik ettiklerinden bahsedilir. Burada, özellikle ilim sahiplerinin zikri, onlar için bir ahlâkî ilkenin şart olduğunu vurgulamaya yöneliktir. O da her şeyi bütün insaf ve âdaletleriyle, yerli yerine koyabilme olgunluğudur. Çünkü bu temel ahlâkî ilkenin zedelenmesi insanları gerçeğin dışına atar. Fakat âdil, ahlâklı gerçek bilginler, Allah'ın vahdaniyetini, o konuda diğer insanlar için şâhitlik edecek seviyede bilirler.[218]

Kâinattaki her varlık, insanın dışındaki şeyler ve bizzat insanın kendisi, vicdanı Allah'a şehâdette bulunur. Bununla

---

217 Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'ân**, V/289-90.

218 Hâlis Albayrak, **Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi**, s. 128.

birlikte, Allah, nebiler ve elçiler göndererek ve kitaplar indirerek âyetlerini apaçık ortaya koyar. Hiçbir şeyi kendi hâline bırakmaz, insanları tevhide şehâdet ettirir. Kendi huzurunda bir özürleri kalmasın, yaşayan delil üzere yaşasın, helâk olan delil üzere helak olsun diye hüccetlerini tamam eder. (Enfâl, 8/42) Artık bundan sonra şâhit olduğuna *şehâdet* edip etmemek bütünüyle kişinin nefsine ve imanına kalmış olur:

"Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerekse kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'ân'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. Rabbinin her şeye şâhit olması yetmez mi?" (Fussilet, 41/53)

Âyetlerin gösterilmesi iki şekilde izah edilmektedir: 1- Kur'ân davetinin kısa zamanda dünyaya yayılması. 2- Allah'ın insanlara yeryüzünde ve gökte, Kendi varlığına ve birliğine dair delilleri göstermesi. Kur'ân'da bildirdiği birçok hakikatin insanların yaptığı bilimsel keşiflerle iyice anlaşılarak, Kur'ân'ın O'nun katından geldiğini anlamaları.[219]

Kişinin dış âleme bakarak Allah'ın varlığına ve birliğine şâhitliği hususunda Hz. İbrahim'in yaşadığı mânevî tecrübe de konumuza güzel bir misâl teşkil eder:

"Onların bütün putlarını paramparça etti, yalnız, halk, belki de olup biten olay hakkında kendisine sorarlar düşüncesiyle, onların büyüklerine dokunmadı. Dönüp de olanları görünce dediler ki: "Kim acaba tanrılarımıza bunu reva gören? Her kimse o, muhakkak ki zâlimin teki!" İçlerinden bazıları: "Hâ, sahi! İbrahim adındaki bir delikanlının onları diline doladığını işitmiştik!" Söyle bakalım İbrahim, dediler, sen mi yaptın tanrılarımıza karşı bu işi?" Belki de dedi, şu büyükleri yapmıştır. Sorun bakalım onlara eğer konuşurlarsa!" Bunun üzerine vicdanlarına dönüp

---

219 Suat Yıldırım, **Kur'ân-ı Hakim ve Açıklamalı Meali**, s. 481.

içlerinden: Asıl zâlim İbrahim değil, bu âciz putlara ibadet edip bel bağlayan sizler, biz müşriklermişiz!" dediler.

Bu durum, her insanın vicdanındaki gerçeğe şehâdeti, onu bir an için de olsa kavrayıştır. Ama nefs ve şeytan devreye girip hükmettiğinde ise bunu dışa vurmayıp sonra yine önceki görüşlerine dönüp İbrahim'e: "Bunların konuşmadıklarını sen de pek iyi bilirsin!" dediler. İbrahim, "O halde dedi, Allah'tan başka size ne fayda ne de zarar veremeyecek şeylere mi tapıyorsunuz! Yuh size de, Allah'tan başka o taptıklarınıza da! Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?" (Enbiyâ, 21/58-67) Buna ek olarak Hz. İbrahim'in sırasıyla yıldız, ay ve güneşe doğarken ve batarken yaşadığı fıtrî tecrübe (En'âm, 6/76-81) de, Hakka ve gerçeğe şâhitliğin pratik bir misâlidir. Ancak müfessirlerin çoğu İbrahim peygamberin muhataplarıyla yaptığı bu konuşmanın, onları irşada ve tahkikî imâna ulaştırmaya yönelik olduğunu söylemişlerdir. Böyle kabul edilse bile bu bizim maksadımıza zarar vermez. Yani Hz. İbrahim, Hakka ve tevhide ulaşmanın metodunu bize öğretmiş olmaktadır.[220]

Bütün bunlardan hareketle, şunu ifade etmemiz mümkündür: Şefâat edebilmenin şartı olarak karşımıza çıkan Hakk'a şâhitlik hadisesi, Hz. İbrahim örneğinde görüldüğü gibi, akıl ve duygularla ulaşılan iman ve ve ilâhî mârifettir; sadece dil ile telaffuz edilen lâ ilâhe illâllah kelimesi değildir. "Tevhid inancı birçok kimsenin sandığı gibi mücerred olarak sadece bir Allah'a inanmaktan ibaret değildir. Çünkü Tevhid; hukukta, iktisatta, ictimâî münasebetlerde, kısacası insanın hayatını ilgilendiren her konuda, İlâhî İrâdenin ifade edildiği nassları esas almak ve dolayısıyla, ona aykırı düşecek davranışlardan kesinlikle kaçınmaktır. Tevhid, sadece sözle Allah'ın bir olduğunu söylemekten ibaret olsaydı, Câhiliye Devri Arapları bu ilâhî mesaja şiddetle

[220] **Elmalılı**, III/1966; **Mevdûdî**, I/568.

karşı çıkmazlar ve bugün birçok kimsenin yaptığı gibi, bu sözü söylemekten de geri kalmazlardı. Ama onlar, Tevhid'in sadece mücerred "Allah birdir, O'ndan başka tanrı yoktur." demekten ibaret olmadığını; aksine savunageldikleri sömürü düzeninin yıkımı demek olduğunu gayet iyi biliyorlardı (...)"[221]

Netice itibariyle, hakiki tevhide sahib olanların, yeryüzünde Hakk'ın şahitleri olacakları gibi, âhirette de Allah'ın izni ve rızasıyla hem şahit, hem de şefâatçi olabileceklerini ifade edebiliriz.

[221] Salih Akdemir, **Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri**, s. 31.

SORU 33

MEKKÎ ÂYETLERDEKİ ŞEFÂAT İNANCI, MEKKE MÜŞRİKLERİNİN 'ALLAH VE ÂHİRET İNANCI' AÇISINDAN NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Buraya kadar tefsirlerini zikrettiğimiz Mekkî şefâat âyetlerinde Kur'ân, muhatap kitlenin gerçek yörüngesinden sapmış bulunan tevhid akidesini yerine oturtmaya çalışmıştır. Ancak burada müşriklerin Allah ve âhiret inançları konusunu da ortaya koymamız gerekir ki, onların benimsediği şefâat inancının yerini ve fonksiyonunu iyice tesbit edebilelim.

İslâm öncesi Arap müşriklerinin teorik planda ve zorda kaldıkları anlarda Allah'ı yaratıcı olarak kabul ettikleri, fakat fiilî yaşayışlarında ondan çok uzak bulundukları, Kur'ân'ın pek çok âyetlerinde ifade edilmektedir.[222] Bu da gösteriyor ki, ancak bir sıkıştırma halinde, akıl ve fıtratlarının gereği olarak, ikrara mecbur kaldıklarında, veya sadece denizde boğulma gibi (Ankebût, 29/65; İsrâ, 17/67 vb.) bir ölüm kalım durumunda Onu hatırlıyorlardı. Fakat bunların dışında, fiilen Allah'tan kopuk yaşıyorlardı. Onlara göre Allah çok uzakta olan bir yaratıcı idi. Onu unutmuşlardı. Tapınmalarını Kur'ân'ın: Esnâm, evsân, evliyâ, erbâb,

---

[222] Mü'minûn, 23/84, 85, 86, 87, 88, 89; Ankebût, 29/61,63; Zümer, 39/38 vb.

tâğût, endâd, ensâb, şufe'a diye isimlendirdikleri şeriklerine yöneltiyorlardı.[223]

Müşrik Araplar, bu putçuluk inançlarını ve ulûhiyet anlayışlarını atalarından tevarüs etmişlerdi. Putların kendilerini Allah'a yaklaştıracağını iddia ediyorlardı. Ruhlarına işleyen putçuluk yüzünden, onların en çok yadırgadıkları ve garipsedikleri düşünce ise, saf tevhid ve ölümden sonraki diriliş fikridir.[224]

Diğer yandan, son yüzyılda yapılan kazı çalışmaları da Mekke ve çevresinde yaygın bir şekilde bir 'Baş Tanrı' inancının varlığını göstermektedir. M. Watt, araştırma konusu olan bir kısım yazıtlardan hareketle Mekkeli putperestlerin değişim ve dönüşüm seyrini şöyle belirtir:

"Bu delillerin ışığında Hz. Muhammed'in davete başladığı dönemde Mekke'deki düşünen insanlar arasında "Baş Tanrı" olarak Allah inancının hâkim olduğu görüşü kuvvetle muhtemel olmaktadır. Saf putatapıcılık gerilemekteydi. Putlar, bir tarım toplumu için bilinen doğal güçler olmaktan çıkmıştı ve bunların Allah'ın yanında şefâatte bulunmaları dışında geride bir güçlerinin kalmadığı düşünülmekteydi. Aslında tehlike anında insanların onlardan uzaklaşarak Allah'a yönelmesi, onların güçsüzlüğünün bir göstergesi olmaktadır."[225] M. Watt'ın arkeolojik kazı sonuçlarına istinaden yaptığı bu tesbitlerinin yardımıyla biz de şu iki ihtimal üzerinde durabiliriz:

1- Müşriklerin şirk eksenli düşünceleri ile tanzim ettikleri ekonomik ve ticârî hayatları, tevhid güneşinin doğması ile birlikte büyük ölçüde zarar görmüş, bunun üzerine şirk önderleri olan bazı şahıslar, muhtemelen halkın putlardan yavaş yavaş yüz çevirmesine şâhid olunca, puta dayalı rant sisteminin dağılma-

---

223 Yıldırım, **Kuran'da Ulûhiyyet**, s. 4.

224 Veli Ulutürk, **Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?** s. 6.

225 Watt, **Hz.Muhammed'in Mekke'si**, s. 69.

ması için "Bunlar bizim Allah katındaki şefâatçilerimizdir" demeye başlamışlardır. Nitekim Kur'ân bu cümleyi Yunus, 10/18. âyet içerisinde ifade etmektedir. Benzer şekilde, şâir ve filozof Nadr ibn Hâris'in "Kıyâmet günü olduğu vakit Lât bana şefâat eder." dediğine dair rivâyet[226] de bu tesbitimizde bizi teyid etmektedir.[227] Netice itibariyle, müşriklerin putları kastederek, "Bunlar bizim, Allah katındaki şefâatçilerimizdir" demeleri, onların âhirete iman ettiklerini göstermez. Büyük ihtimalle putlardan elde ettikleri maddî gelirin devamı için söylemiş oldukları bir cümledir. Meseleyi böyle yorumladığımız zaman "Âhirete ve yeniden dirilmeye inanmayan İslâm öncesi Arapların inançları arasında şefâat kavramının nasıl bir yeri olabilir?" sorusu cevabını bulmuş ve mesele bir yönüyle netleşmiş bulunmaktadır.

2- Putları kastederek, "Bunlar bizim Allah katındaki şefâatçilerimizdir." diyenlerin, âhirete gerçek orijininden saptırılmış biçimde inanan kişiler olduğu ihtimâli üzerinde de durulabilir. Yani bu sözü söyleyenler, putları bir gelir vasıtası olarak istismar eden Mekke müşrikleri değil de, uzak yerlerden, putları ziyaret amacıyla gelen taşralı insanlardır. Kur'ân, bu konuda açık bir bilgi ihtiva etmemektedir. Ancak, Taberî tefsirinde geçen, "Onlar, putlar için 'Bizim şefâatçilerimiz onlar.' ve 'Onlar bizi kıyâmet günü Allah'a daha da yakınlaştıracaktır.' dediler."[228] açıklamasına bu açıdan bakılabilir. O takdirde bu rivayet de bizim açımızdan ilmî bir değer ifade eder. Ancak bu ikinci ihtimal, öncekine göre daha zayıftır.

---

226 **Elmalılı**, IV/2692.

227 Ayrıca Arapların putlara tapınmada ciddiyetsiz bazı tavırları da bizim iddiamızı doğrular. Anlatıldığına göre adamın biri putlara tapınırken, develeri, put üzerindeki kan izlerinden ürkerek kaçmış, bunun üzerine adam sinirlenerek "Allah senin gibi tanrının belasını versin, develerimi ürküttün!" demiş. Bkz. Ahmet Çelebi, İslâm **Öncesi Mekke ve Tarih Anlayışımız,** s. 184 vd. Bu da putlara tapınma olayının sadece bir folklorik olay haline dönüşmüş olduğunu düşündürmektedir.

228 **et-Taberî**, XXIII/192.

Kur'ân'da şefâatin (özellikle olumsuz anlamda) zikrinde en önemli sebep, putların şefâat edeceği inancının şirk düzeninin temellerinden biri olmasıdır. Diğer bir deyişle, şefâat, hiçbir gerçekliği olmayan putlara, müşrikler tarafından yüklenen bir işlev ve putların var oluş sebebidir. Bu tür şefâat anlayışı, başka bir açıdan bakılırsa, insan ve Allah arasına şefâatçiler koyarak, bunlar aracılığı ile Allah'a yaklaşmanın ötesinde Allah'ın bu ilişkideki ve dünya işleri üzerindeki hükmünü görmezlikten gelme çabasının bir tezahürü[229] olabilir.

Bazı müşrikler, Allah katında kendilerine şefâat etsinler diye putlara bağlanırlardı. Kur'ân, bundan bahsetmekle birlikte, umdukları şefâatin hedefini ve mevzuunu bildirmiyor. Şefâatin maksadı muhtemelen dünyada felaketlerden esirgenmeleri ve mutlu bir hayat sürmeleriydi.[230] Nitekim: "Onlar, Allah'tan başka kendilerine ne zarar, ne de fayda veremeyen birtakım nesnelere ibadet ediyor ve 'Onlar bizim Allah katında şefâatçilerimizdir.' diyorlar." (Yunus, 10/18) âyeti üstü kapalı bir şekilde de olsa onlardan bir fayda umduklarına ve kendilerini belâlardan koruduklari inancına işarette bulunur. Şefâat ümidi, şirkin en önemli ve yaygın nedenlerinden biri olsa gerektir ki, Kur'ân tevhîdî öğretinin gereği olarak birçok âyetiyle şefâate vurgu yapmıştır.

Mehmet Paçacı, Araplar arasındaki şefâat inancının âhiret inancıyla ilişkisi bulunmadığını ileri sürerek şöyle der: "Burada haklı olarak şunu sormak ve cevabını aramak gerektir: Âhirete ve yeniden dirilmeye inanmayan İslâm öncesi Arapların inançları arasında şefâat kavramının nasıl bir yeri olabilirdi? Bu sorunun cevabı, müşrik Arapların katı ve ısrarlı bir şekilde dünyaya düşkünlükleri dikkate alındığı zaman ortaya çıkıverir. Böyle bir hayat anlayışı ve dünya görüşü içinde müşriklerin şefâatten bekledikleri

---

229 Mehmet Paçacı, **Kuran'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Âhiret İnancı**, s. 74.

230 **Kuran'da Ulûhiyyet,** s. 296; Ayrıca bkz., Şevki Saka, **Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu**, s. 105.

yalnızca bu dünyada umulan bir aracılık ile hayatın zorluklarının giderilmesi ve dünya işlerinin yolunda gitmesi olsa gerektir.[231]

Kur'ân'ın şefâat meselesinde muhatap aldığı kimseleri Mekke'deki Ebû Cehil gibi katı bir şirk ve seküler bir anlayış içindeki insanlardan müteşekkil kabul ettiğimiz taktirde bu tesbit doğrudur. Ancak o toplumda eskiden Allah ve âhirete inanan hanîflerin yaşadığı[232] ve kısmî olarak haşir inancı olduğuna dair bir kısım rivâyetler[233] ve şiirler[234] bulunması, yukarıdaki tesbiti, yani genel anlamda müşrik Araplarda öldükten sonra dirilme ve hesaba çekilme inancının bulunmadığı tesbitini boşa çıkarıcı nitelikte de değildir.

Mekkî olan şefâat âyetlerindeki üslup üzerinde de bir nebze durmak gerekir: Bu âyetlerdeki üslup genellikle istisnalı cümlelerden oluşmaktadır. Şefâat, Allah'ın izin verdiği ve razı olduğu

231 **Paçacı**, s. 74. Ayrıca bkz. Osman Fethi Emin, **Kadıyyetü'l-Evliyâ ve Mahabbetühüm**, s. 114.

232 Mesalâ, Zeyd ibn Amr ibn Nüfeyl, Varaka ibn Nevfel ve Osman ibn el-Hâris bunlardandır. Bu insanlar Kureyşlilere "sizler fayda ve zararı olmayan putlara tapıyorsunuz" diyorlar, onların dini faaliyetlerine yaklaşmıyorlar ve kestiklerini de yemiyorlardı. Bkz. Ahmed el-İskenderî ve diğerleri, **el-Mufassal fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî**, s. 42; Corci Zeydan, **Târîhu'l-Âdâbi'l-Luğati'l-Arabiyye**, s. 132 vd.

233 Taberî tefsirinde ise bazı müşriklerin kıyâmet gününe inandıklarını ifade eden rivâyetler vardır ki, bu rivâyetler de dikkat çekicidir. Taberî "Biz onlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" (39/3) âyetinin tefsirinde İbn Zeyd'den şöyle bir yorum nakleder:
"Onlar, putlar için 'onlar bizim şefâatçilerimizdir' ve 'onlar bizi kıyamet günü Allah'a daha da yakınlaştıracaktır' dediler. Bkz. **et-Taberî**, XXIII/192.

234 Sözgelimi Izutsu'nun zikrettiği bir câhilî şiirde haşr inancına işaret vardır: "bir gecelik ayrılığın bana ölüm gibi gelirdi. **Ta haşre kadar** sürecek ayrılığa nasıl dayanırım?" Bkz. Izutsu, Toshihiko, Kur'ân'da Allah ve İnsan, çev: Süleyman Ateş, Kevser yay., Ankara, trs., s. 86. Izutsu bu şiiri zikrettikten sonra şu sonuca varır: "Bu ifadeye tam inanmasak bile İslâm öncesi Araplar arasında çok zayıf da olsa bir yeniden dirilme ve hüküm günü inancının mevcudiyetine dair verdiğimiz örneklerden çıkan sonuca güvenebiliriz. Ancak öteki dini düşünceler gibi buna da herhangi bir düşünce alanında bir yer verilmiş değildi. Müphem, belli belirsiz bir halde duruyordu. Bu durum gösterir ki, câhiliyye devrinde âhiretle ilgili düşünceler olsa da bunlar, açıkça belirmemiş ve sağlam bir uhrevî semantik alana oturtulmamıştı. Bkz. Izutsu, Aynı eser, s. 87.

kimselerden kabul edilir veya şefâat O'nun izin verdiği ve razı olduğu kimselere fayda verir gibi. Bizim bu çalışmamızı okuyan bazı kimseler, bu gibi âyetlerin, şefâatin olacağına değil, tam tersine vukû bulmayacağına delil olduğunu şöyle bir mantık ile düşünebilirler: '*Kur'ân o günün putlardan şefâat uman müşriklerini tevhide yöneltmek için böyle eleştirel bir üslup tercih etmiştir. Yoksa Kur'ân, bu âyetlerle âhirette şefâatin olabileceğini kasdetmemiştir.'*

Bu tür bir yaklaşıma şöyle cevap verilebilir: Evet Kur'ân âhirette kimin şefâat edeceğini kesin ifadelerle belirtmemişse de, âyetlerin üslûbu, çoğu İslâm âliminin de vurguladığı gibi, şefâatin olacağını hissettirmektedir. İkinci olarak, şefâat konusunda gelen birçok sahih hadis bağlayıcıdır ve âyetleri tefsir ederken hadislerden müstağnî kalmamız söz konusu değildir. Bu hadislerin yirmi civarındaki belli başlılarını eserin sonuna doğru kaydettik. Özellikle Hz. Muhammed'e (a.s.) verilen şefâat-i uzmâ konusu birçok sahih rivayetlerle ve İsrâ, 17/79. âyet ile sâbit ve kesindir. Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin dışındaki zevâtın şefâati ise şartlı olup Allah'ın izin ve rızâsına bağlıdır.[235] Bütün müfessirlerimiz şefâat âyetlerini zorunlu olarak, hadislerin ışığı altında tefsir etmişlerdir. Hatta Mu'tezile âlimlerinden Kâdî Abdulcebbâr, "Şefâatim, ümmetimin büyük günah işleyenleri içindir"[236] hadisini reddetmeye mecâl bulamamış ve "tevbe ettikleri takdirde"[237] kaydı ile yorumlama yönüne gitmiştir.

---

235 Seyyid Sâbık, **Âyet ve Hadislerle İslâm Akâidi**, s. 263,

236 Ebû Dâvud et-Tayâlisî **Müsned,** II/233; Ahmed ibn Hanbel, **Müsned**, II/213; İbn Kuteybe, Abdullah ibn Müslim, **Te'vîlü Muhtelefi'l-Hadîs,** s. 4; Buhârî, **et-Târîhu'l-Kebîr**, I/170, II/126.; Ebû Dâvûd, **Sünen**, IV/236; Tirmizî, Ebû İsa, es-**Sünen**, IV/625. Ayrıca Kettânî'nin, bu hadisin mütevâtir mertebesinde olduğunu kaydetmiş olması da dikkate şâyandır. Bkz. Kettânî, **Nazmü'l-Mütenâsir fi'l-Hadîsi'l-Mütevâtir**, s. 234.

237 Kâdî Abdulcebbâr, **Şerhu Usûli'l-Hamse**, s. 691. İslâm tarihinde şefâat inancına yöneltilen en ciddi itiraz Mu'tezile ulemâsından gelmiştir. Nitekim Mu'tezile âlimlerinin şefâati reddetmesinin en önemli gerekçelerinden biri de, va'd (Allah'ın ödül vereceğine dair sözü) ve vaîd (cezalandıracağına dair sözü) meselesidir.

Üslup ile alâkalı olarak şu izahları da kaydetmeden geçemeyeceğiz:

Kur'ân kendi mesajlarını insanlara sunarken onların önceden beri sahip oldukları yanlış inançlara da birtakım tarihsel göndermeler yapmıştır. Bu metotla o, muhatapların mânevî dünyalarının çeşitli yanlışlıklardan arınmasını, dolayısıyla sunduğu mesajın onların anlama ufkunda uygun bir zemin bulmasını hedeflemiştir. Bu çerçevede Kur'ân'ın üzerinde durduğu konulardan biri de, Mekkeli müşriklerin sahip oldukları şefâat inancıydı. Onların ısrarla devam ettirdikleri bu yanlış inanç hem kendileri hem de etkiledikleri diğer insanların hidayeti açısından büyük bir engel teşkil etmekteydi. İşte bundan dolayı Mekkî surelerde bu konunun yoğun olarak gündemde tutulduğunu ve müşriklerin, bu inançları sebebiyle tenkit hatta tehdit edildiklerini gözlemledik. Öyleyse putlardan şefâat beklemenin

---

Onlara göre, Allah va'd ve vaîdinden caymaz, bundan münezzehtir. Hatta, bu doktrinlerinden dolayı onlara, 'el-Vaîdiyye' de denilmiştir. Bu doktrin gereği olarak, eğer Allah, cehennem vadettiği bir insanı şefâat ile cennete koyarsa verdiği sözünden dönmüş olur. (bkz. Hasen Cârullah Zühdî, **el-Mu'tezile** s. 52; İrfan Abdulhamid**, İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akaid Esasları**, s. 108.) Yine Mutezileye göre, kişi mümin ve itaatkâr olarak âhirete intikal ederse, sevap ve mükafata (va'd), buna mukabil, imansız olarak veya büyük günah (kebire) işleyip, tevbe etmeden ölürse, azaba ve ebedi olarak cehennemde kalmaya (vaîd) layık olur. Allah, büyük günahı, tevbe olmaksızın hiçbir şekilde (kendi lutfuyla veya şefâatle bile olsa affetmez. Büyük günahlardan kaçınanların küçük günahları ise affolunur. Binaenaleyh mümin cehenneme geçici bir zaman için bile olsa girmez. Cehenneme bir defa giren bir daha çıkamaz. (bkz. Bekir Topaloğlu, **Kelâm İlmi**, s. 176.) Mu'tezile'nin bu görüşünü şöyle değerlendirmemiz mümkündür: Aslında, Allah, elbette verdiği sözden (va'd) dönmez ancak, azap sözü verdiği kimseleri bazı iyiliklerinden dolayı affedebilir ki, bu da onun kerem ve rahmeti olmuş olur. Şirk dışında bütün günahları dilediği kimseler için mağfiret edeceğini bizzat Yüce Allah Kuran-ı Kerim'de ifade etmiştir. (Nisa, 4/48) Eğer va'detmekten söz edilecekse bu âyet de bir va'ddir. Va'dedilen ise şirkin dûnunda, yani altında kalan diğer günahları dilediği kimse hakkında affedeceğidir. Dolayısıyla bize göre âyet, hem bir tehdit (vaîd), hem de va'd anlamı içermektedir.

boş bir kuruntu ve aldanmaktan ibaret olduğunu bildiren âyetlere, müşrikler tarafından çok sert tepki gösterilmesinin sebeplerini bu noktada aramak gerekir.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim, müşriklerin yanlış şefâat inançlarının kurtuluş çaresi olamayacağını bildirmekle kalmamış, aynı zamanda gerçek bir şefâat inancının unsurlarını da ortaya koyarak sınırlarını belirlemiştir. Dolayısıyla Kur'ân'daki bütün şefâat âyetlerinin konusu ve hedefi aynı değildir. Bunların iyi ayırt edilmesi gerekir. Böyle yapıldığı takdirde görülecektir ki, bu inanç, Allah'ın izin vermesine bağlı olarak Kur'ân'da çok açık olarak tasvip edilen ve insanlara ümit bahşeden bir gerçek olarak sunulmaktadır.[238]

Son bir husus da şudur: Şefâat âyetlerini hadislerden sarf-ı nazarla olumsuz değerlendirerek şefâati reddedenler, kendilerini şefâatten mahrum bırakmanın yanı sıra, Kur'ân'ın uhrevî âlemlerin bir nevî **mânevî haritası** olduğunu da görmezlikten geliyorlar. Zira bilinmelidir ki, harita detayları değil ana çizgileri ve doneleri verir. İşte bize Kur'ân haritasının ayrıntılarını sunan kaynak, Kâinatın Fahrı Hz. Muhammed'in (s.a.s.) kutlu beyanlarıdır.

---

238 M. Fatih Kesler, **Kur'ân-ı Kerim'de ve Hadislerde Şefâat İnancı**, Tasavvuf, Ankara, 2004, Yıl: 5, Sayı: 13, s. 152.

SORU 34

"ÖYLE BİR GÜNDEN SAKININ Kİ, O GÜN HİÇ KİMSE, BAŞKASININ YERİNE BİR ŞEY ÖDEYEMEZ, KİMSEDEN ŞEFÂAT KABUL EDİLMEZ, HİÇ KİMSEDEN FİDYE ALINMAZ, HEM ONLARA YARDIM DA EDİLMEZ." (BAKARA, 2/48) ÂYETİNİN MUHATAPLARI KİMLERDİR?

Ebu's-Suûd ve Vâhidî'ye göre bu âyet kâfirlere hitab etmekte olup, bir kısım inkarcıların peygamber olan ataları tarafından kendilerine şefâat edileceğine dair inançlarını reddetmektedir.[239] Bu âyette sözü edilen nefs'ten maksat açıkça belirtilmemekle birlikte, âyetin Medenî oluşundan ve bir önceki âyette "Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın ve vaktiyle sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın." buyurulmasından hareketle Peygamberimizin risâletini reddeden Yahudiler olduğunu söyleyebiliriz.

Bu âyetin ışığında, kitap ehli bir kısım Yahudi veya Hristiyanların "Bize peygamber olan ecdadımız şefâat edecektir." iddiasından yola çıkarak kitap ehlinin de, bizim gibi âhiret inancı, öldükten sonra dirilme (haşr) akidesine sahip bulunduğunu,

---

[239] **Ebu's-Suûd**, I/99; **el-Vâhidî**, I/104.

ama daha sonra bunun dejenere edildiğini anlıyoruz. Çünkü, "Vahyin temel ögeleri olan Allah ve âhiret hiçbir zaman, tesir, gelişim veya evrim gibi oluşumlara tabi olmamışlardır. Bunlar vahyin başından sonuna kadar, muhataba yani insana öğretilen inançlar olmuşlardır. Bunlar İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de vardı. (A'lâ, 87/17-18)"[240] âyeti de bunu ifade eder. Ancak bazı yazarların 'o ilk devirlerde insanların soyut algılama kabiliyeti gelişmediğinden onlara âhiret âleminin somut, dünyevî temsillerle anlatıldığını"[241] belirterek insanın bir anlamda mânevî tekâmül geçirdiğine göndermede bulunması, Kur'ân'ın âhireti anlatırken kullandığı somut delilleri göz ardı eden bir anlayıştır. Meselâ: "Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl da diriltiyor. Bunları yapan Allah, şüphesiz ölüleri de diriltir. O, her şeye kâdirdir."[242] gibi pek çok âyet vardır ki, hepsi de âhireti somut olaylarla delillendirir.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyet üzerindeki yorumlarını şöyle ifade etmiştir: "Mu'tezile (mezhebinde olanlar) bu âyete dayanarak, âhirette buyük günah işlemiş olanlara şefâat edilmeyi reddetmişlerdir. Fakat burada şefâatin kabul olunmaması özellikle kâfirler hakkındadır. Ve hitap küfürde ısrar edenlere mahsustur. Zira İsrailoğulları kendilerinin babaları ve dedeleri olan peygamberlerin her halde kendilerine şefâat edeceklerine inanıyorlardı. Bu âyet, bunu reddediyor.... Yasaklanmış olan şefâat herkesin kendiliğinden ve Allah'ın iznine bağlanmadan yapılacağı düşünülen şefâatlerdir. Şu halde kendiliklerinden şefâat edebilirler zanniyle peygamberlere ve velilere tapılmamalı, ancak Allah'a ibadet etmelidir ki, o istediğine istediği zaman şefâat ettirir. Ve bununla beraber kıyametin başlangıcı öyle korkunçtur ki, o sı-

---

240 **Paçacı**, s. 187.

241 Bahaeddin Sağlam, **Geçmiş ve Gelecek Arasında Tevrat**, s. 139.

242 Rûm, 30/50. Ayrıca benzer âyetler için bkz. Fussilet, 41/39, Kâf, 50/9-11, Tâhâ, 20/55, Fâtır, 35/9.

rada şefâat da bahis konusu değildir. Herkes kazancıyla kalabilecektir ve bu âyet o zamanı anlatmaktadır."[243]

Ebu Hayyan el-Endelûsî'ye göre, bu âyet, İsrailoğullarının "Biz, Allah'ın çocuklarıyız, peygamberlerinin çocuklarıyız, onlar bize Allah katında şefâat ederler" demelerine karşı bir cevaptır. Buna göre âyette zikredilen ilk nefis mümin, ikincisi ise inkârcıdır. Kâfire şefâat fayda vermez. Çünkü Allah, "Onlara şefâat edenlerin şefâati fayda vermez" (Müddessir, 74/48) buyurmuştur.

Devamla Ebu Hayyan şöyle der:

"Ümmetin âlimleri, Hz. Muhammed'in âhirette şefâat edeceği konusunda icmâ etmişlerdir. Ancak şefâatin kimlere olacağı hakkında ihtilâfa düştüler. Mu'tezile, şefâatin, sevabı hak edenler için olacağını, şefâatin tesirini ise hak kazandıklarının üzerinde fazladan mükâfat şeklinde izah ettiler. Bizim ashâbımız ise şefâatin tesirinin azabı hak etmiş olanlardan, ya cehenneme girmemeleri veya cehenneme girdikten sonra çıkarılıp cennete konulmaları şeklinde azabın düşürülmesi olduğunu söylediler."[244]

Bakara 123. âyette de bir-iki lafzın takdîm ve te'hîriyle 48. âyetteki mânâ beyan edilmektedir:

"Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse başkasının yerine ödeme yapamaz, hiçbir kimseden fidye kabul edilmez ve hiçbir kimseye **şefâat** fayda etmez. Onlara yardım da edilmez."[245]

Âyette şefâate yüklenen olumsuzluk fayda ile kayıtlanmış, şefâatin vukûuna ilişkin bir olumsuzluktan söz edilmemiştir. Bu da, şefâatin gerçekleşeceğini ifade eder.[246]

---

243 **Elmalılı**, I/345.

244 Ebû Hayyân el-Endelusî, **el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr**, I/309.

245 Bakara, 2/123.

246 **eş-Şevkânî**, IV/324.

SORU 35

"EY İMAN EDENLER! NE ALIŞVERİŞİN, NE BİR DOSTTAN YARDIM BEKLEMENİN, NE DE BİR KİMSEDEN ŞEFÂAT UMMANIN OLMADIĞI BİR GÜN GELMEDEN ÖNCE, SİZİ RIZIKLANDIRDIĞIMIZ ŞEYLERDEN HARCAYIN. KÂFİRLER, ZÂLİMLERİN TA KENDİLERİDİR." (BAKARA, 2/254) ÂYETİ MÜFESSİRLERİMİZCE NASIL İZAH EDİLMEKTEDİR?

Bu âyeti, M. İzzet Derveze şöyle yorumlamaktadır:

"Âyet-i kerimenin ifadesi açık ve nettir. Gördüğümüz kadarıyla sûrenin akışından kopuk değildir. Hatta tekrar bölümün başına dönüldüğünde ve İsrailoğullarının hayatından bir sahneyi yansıtan bölümden önceki iki âyetin içerdiği savaş ve infaka ilişkin çağrı ile bir bağlantı kurulduğunu söyleyebiliriz. Âyet güçlü ve etkileyici bir teşvik niteliğindedir. Bazı müfessirler zekatla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Bizim kanaatimize göre, âyetin içerdiği teşvik geneldir; farz nitelikli zekatla birlikte, çeşitli uygulamaları bulunan gönüllü bağışları, sadakaları da kapsamaktadır. "Size rızık olarak verdiklerimiz" ifadesi, infak edebilecek durumdaki kimselerin ellerindeki malların, O'nun bahşettiği rızık olduğuna dikkat çekmeye yöneliktir. Şu halde bu durumda olan kimseler,

Allah'ın emirlerine uymak ve Allah'ın kendilerine rızık olarak bahşettiği malların bir kısmını hayır amaçlı olarak harcamakla yükümlüdürler. "Kâfirler; onlar, zâlimlerdir" ifadesinin, âhiretteki akıbetle ilgili olması, yani kafirlerin küfre düşmekle nefislerine zulmettiklerini, dolayısıyla kendilerini Allah'ın uhrevî azabına düçâr ettiklerini açıklamaya dönük olması muhtemeldir. Cihad ve mâlî harcamaya ilişkin çağrıyı gerekçelendirmeye dönük olması da ihtimâl dahilindedir. Şöyle ki kafirler, saldırgan ve düşmanca tutumlarıyla zulmeden kimselerdir. Dolayısıyla onlara karşı mücahede etmek bir görevdir."[247]

Derveze, âyetin ruhunu siyak - sibak münasebeti ve âyetin kendi içindeki anlam örgüsünü dikkate alarak ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak âyetin kendi içindeki anlam örgüsünü ve çeşitli münasebetleri biraz daha incelediğimizde daha doyurucu anlamlar karşımıza çıkmaktadır.

Dikkat edilirse âyette üç husus var ve bu üç husus birbirine çok sıkı biçimde bağlıdır: Müminlerin, alışveriş, dostluk ve şefâatin olmadığı gün gelip çatmadan Allah'ın rızık olarak verdiğinden infakta bulunmaları ve kâfirlerin zâlim sıfatıyla nitelendirilmeleri. Ayrıca âyette, infak-alışveriş, infak-dostluk münasebeti ve infak-şefâat arasında da önemli mesajlar veren ilişkiler mevcuttur.

Allah bu güçlü teşvik üslûbu ile müminleri infak etmeye yönlendiriyor. Âyetin asıl çekirdek ve yörüngesi Allah yolunda infaktır. Böyle olunca âyeti kısımlara ayırarak ve parçacı bir anlayışla değil de, infak anlamını esas alarak ve infak yörüngeli olarak yorumlamak gerekir, şöyle ki:

Ey iman edenler, hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefâatin olmadığı gün gelmezden evvel, size rızık olarak verdiklerimizden infak edin. Yani ticaretle uğraşırken, alışveriş yaparken

---

[247] M. İzzet Derveze, **et-Tefsiru'l-Hadis**, V/285.

zihninizden Allah yolunda infak düşüncesini atmayın, hep bu düşünceyle beraber olarak alışverişinizi ve ticaretinizi yapın. Ticaret ve alış-verişle meşgul olurken, kâr ve zararınızı düşünürken hep infak ruhuyla hareket ediniz. Zira alışveriş bu dünyaya ait bir faaliyettir. Âhirette bu imkan hiç kimseye tanınmayacaktır.

İkinci olarak, dostluğun olmadığı gün gelmeden önce, infakta bulunmamız emrediliyor. Bunun anlamı ise şu olmalıdır: Dostluklarınızı ve dostlarınızı da infak düşüncesine göre tanzim ediniz. Böyle yapmakla hem ihlâs ve tevhidi muhafaza etmiş, hem de bencillik ve riyâ gibi tuzaklardan kurtulmuş olursunuz. Dostluğu infak fikrine göre tanzim etmek ise şöyle olmalıdır: Dost olduğunuz ve olmayı planladığınız insanlara da Allah yolunda infak düşüncesini vermek ve onları da infaka yönlendirmek sûretiyle.

Üçüncü olarak da infak-şefâat ilişkisi söz konusudur. Burada geçen şefâat kelimesini terim anlamıyla birlikte lügavî anlamıyla da yani, "bir adamın yanına bir kişi daha gelerek iki kişi olması" anlamıyla beraber düşünmek âyetin akışına ve ruhuna daha uygun olabilir.[248] Buna göre, İslâm'ın ve müslümanların daha güçlü olabilmeleri için yeni insanları kazanmak, biri iki yapmak, dolayısıyla müminlerin sayısını arttırmak gerekir. Âhirette bu da mümkün olmayacaktır. Herkesin hesabı ortaya dökülecek, müminler cennete, kâfirler ise cehenneme gideceklerdir. Binâenaleyh, âhirette bir mümin bir kâfiri tutup cennete götüremeyecektir; zira dünyada iken kâfir, cennete girmenin vazgeçilmez rüknü olan Allah'a imanı kalbine yerleştirmemiştir. İnsanların âhirette cennete girmesinin biricik yolu, bir ve tek olan Allah'a iman etmeleri ve şirkten uzak olmalarıdır.

---

[248] Nitekim 'güzel şefâat' ile ilgili yorumlardan birinin de, Allah yolunda cihad konusunda bir'i iki yapmak yani cihad için yeni insanlar kazanmak anlamının zikredilmesi, bu yorumumuzu destekler mâhiyettedir. Bkz. İbnu'l-Kayyim, **Zâdü'l-Mesîr**, II/150.

Son olarak infak düşüncesi ve infaka teşvik vurgusu ile âyetin son cümlesi olan "Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir." arasındaki münasebetini incelemek gerekir. Âyet başından sonuna kadar infak hususunda müminleri harekete geçirmekte ve onlara infak ruhunu aşılamaktadır. Alışveriş, dostluk ve İslâm'a daha doğrusu cennete adam kazanma gibi hususlarla infak veya mal ile cihat arasındaki münasebeti tesis ettikten sonra son olarak, müminlerin dikkatini kâfirler/inkârcılar üzerine yöneltiyor. Kendilerine ve başkalarına bir kısım sahte tanrılar edinmek suretiyle zulmeden kâfirler "insanları Allah yolundan uzaklaştırmak için mallarını harcarlarken" (Enfâl, 8/36) infaktan geri durmamak gerektiği, en azından onların yaptığı fedâkârlık kadar, müminlerin de İslâmiyetin ve Allah adının duyurulması için mâlî katkıda bulunması gerektiği vurgulanıyor.

Âyetin son kısmı, yani "Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir." cümlesinde kâfirlerden kastın zekatı ve zekata teşviki terk edenler olduğu söylenmişse de,[249] kanaatimizce bu ifadenin, yine teşvik anlamında fakat, küfredenlerin/inkârcıların zulümleri karşısında müminlerin daha ziyade infak etmelerini ihsas ettiren bir teşvik olması daha uygun görünmektedir. Zira Kur'ân'da teşvik üslûbu ihtiva eden birçok âyette, teşviğe kuvvet kazandırmak için iman edenlerin hemen ardından küfredenler zikredilmiştir. Meselâ, Nisa, 4/76. âyet: "İman edenler Allah yolunda savaşırlar. Kâfirler ise şeytan yolunda savaşırlar. Öyleyse ey müminler, haydi şeytanın taraftarlarıyla muharebe edin." Benzer şekilde Âl-i İmran, 3/97. âyette de aynı durum söz konusudur: "Ziyarete gücü yeten herkese Beytullahı ziyaret etmek, Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır. Kim de inkâr ederse (ve men kefera) bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnidir."[250]

249 **Ebu's-Suûd**, I/247; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I/295.

250 Bu âyetteki küfür için "haccı inkâr etmek" ve "imkânı varken haccı terk etmek" şeklinde iki anlam da verilmiştir. Bkz. **Elmalılı**, II/1149.

Râzî ise tefsirinde bu âyeti Mûtezilî mezhebinin savunucusu olan Kâdî Abdulcebbâr'a cevab sadedinde şöyle tefsir etmiştir:

1- Eğer biz bu (ve'l-kâfirûne hümü'z-zâlimûn) sözünü müstakil alır ve öncesiyle bağlamaz isek, Allah'ın kelamında çelişki/hata olduğunu söylemiş oluruz. Zira kâfirlerin dışındaki insanlardan da zalimler bulunabilir. Ama bu sözü öncesine bağlarsak problem ortadan kalkmış olur ki, öncesine bağlamamız da zaten zorunludur.

2- Kâfirler cehenneme girdiklerinde bu azaptan kurtulmak hususunda âciz kalırlar. Allah onlara bu azapla zulmetmemiştir. Aksine onlar, küfür ve fısk yolunu tercih ettiklerinden kendi kendilerine zulmetmişler ve neticede bu azaba müstehak hâle gelmişlerdir. "Böylece yaptıkları herşeyi yanlarında buldular. Rabbin kesinlikle kimseye zulmetmez." (Kehf, 18/49)

3- Kâfirler, muhtaç oldukları gün için önceden hayırlarda bulunmayı terketmeleri sebebiyle zâlimdirler. Siz ey muhataplar, bu fena tercihi yaparak kâfirleri örnek almayın; kendiniz için, kıyâmet günü sizi azaptan kurtaracak, size kurtuluş fidyesi olacak iyilikler gönderin.

4- Kâfirler, meseleleri yerli yerince oturtmadıkları için kendilerine zulmetmişlerdir. Çünkü onlar Allah katında şefâat edemeyecek varlıklardan şefâat beklerler ve putları hakkında "Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimiz" (Yunus, 10/18) derler. Yine "Biz onlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz" (Zümer, 39/3) derler. Halbuki, cansızlara tapınan ve onların Allah katında kendisine şefâatçi olacağını ümit edenler, kendisinden hayır beklenemeyecek şeylerden hayır ummak ile nefislerine zulmetmiş olurlar.

Âyette geçen zulmün anlamı, bir yoruma göre, infakı yani Allah için harcama yapmayı terk etmektir. Buna göre âyetin anlamı, "Kâfirler Allah yolunda infakta bulunmayı terkedenlerdir." demek olur ki, Kehf, 18/33. âyette de zulm, bu anlamda kullanılmış-

tır.[251] Müslümana gelince zaten onun az ve çok demeden infakta bulunması gerekir.

5- "Allah Teâlâ âyette 'velâ hulletün ve lâ şefâa' (dostluk ve şefâatin olmadığı gün) dediği zaman, bu ifade mutlak anlamda âhirette dostluk ve şefâat olmayacağı zannını verdi. Hemen akabinde ise bu olumsuz durumun kâfirlere has olduğunu göstermek için "Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir." buyurdu. Buna göre âyet, fâsık (günahkârlar) için de şefâatin sabit olduğuna delildir. Ancak Kâdî Abdulcebbar bunun doğru olmadığını, çünkü bu (ve'l-kâfirûne hümü'z-zâlimûn) kelamının hemen öncesiyle irtibatlandırılması gerekmediğini söylemiştir.[252]

İ. Hakkı Bursevî, âyetin, "Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir." kısmını şöyle tefsir eder: "Adâlet, insan ile nefsi, insan ile diğer insanlar ve insan ile Allah arasında olmak üzere üç mertebe olduğu gibi zulüm de üç mertebelidir. En büyük adâlet kul ile Allah arasında olan adâlettir ki, o da imandır. Buna mukabil, en büyük zulüm ise küfürdür. Bu nedenle Cenâbı Allah, "kâfirler zâlimlerin ta kendileridir"[253] buyurmuştur.

Elmalılı Hamdi Yazır ise kendine has üslûbuyla ve daha detaylı bir şekilde âyeti şöyle tefsir eder:

Bir kıyâmet günü gelecek ki onda ne alım satım, fidye ve mübâdele (değişme), ne dostluk, ne şefâat hiçbiri bulunmayacak o gün gelmeden önce alım-satım yapmak, Allah için kardeşlik ve dostluk sağlamak, şefâatçı ve yardımcı bulmak mümkün olan dünyadaki günlerde gerekli hazırlıkları yapmak üzere size herhangi bir sebeble bölüştürdüğümüz mallardan Allah yolunda nafakalar veriniz. Yani mallarınızın üzerinize farz olan haklarını eda etmek için zekâtlarınızı yerli yerine harcayınız, kâfirler gibi mallarınızı

---

251 "Her iki bağ da yemişini verdi, hiçbir şeyi eksik bırakmadı" (ve lem tazlim minhu şey'en)

252 **er-Râzî**, VI/207.

253 **İ. Hakkı Bursevî**, I/397.

keyiflere, arzulara göre harcamayınız ve boşuna telef etmeyiniz veya farz olan hakları gizleyip de kendinizi cezaya uğratmayınız, unutmayınız ki Allah'a, peygamberlerine ve dehşetli güne ve bu emirlere iman etmeyen o kâfirler hep zâlimdirler. Hakk'ın emrine bakmaz, hakkı yerli yerine koymaz, ilâhî sınırları aşarlar, neye güçleri yeterse çiğnerler, mücerred (soyut) delilleri dinlemezler, fiilen bir engelle karşılaşmadıkça hak-hukuk gözetmez saldırırlar, verilen sözleri mi bozmazlar, canlar mı yakmazlar, ırzlara mı geçmezler, gönüllerinin hükmettiği kadar vergiler mi almazlar, ibadethaneleri, hayır kurumlarını tahrib mi etmezler kısacası fiilî bir direniş görmedikçe her haksızlığı yaparlar. Siz ise haksızlığın, inkârın ve zulmün giderilmesi ile görevlisiniz. Öyle ittifaklarla, bunlara karşı gereken savunma ve karşı koymayı hazırlamalısınız. Bunu yapmayanlar kendilerini ilâhî ceza ile yüzyüze getirirler. Ceza gününden korunmazlar da nihayet zulmü kendilerine yapmış olurlar. O gün herhalde gelecek, o kâfirler o zaman alışveriş ile fidye ve mübâdele ile hiçbir iş göremeyecekler; ne dostları bulunacak, ne şefâat edenleri. Tapınıp sakladıkları ve Allah yolunda harcamadıkları altınlar, gümüşler ateşten damga olacak, alınlarını, böğürlerini dağlayacaktır. "Allah'a saygı duyup kötülükten sakınanlar müstesna olmak üzere (dünyada iken kötülükte) dost olanlar o gün birbirlerine düşman kesilirler." (Zuhruf, 43/67) âyetinin delâletince o gün bütün dostlar birbirlerine düşman kesilecek, şefâat kapıları kapanacak, bu felâketlerden ancak iman edip görevini yapan ve önceden korunan müttakiler müstesna olacaklardır. Bu bakımdan bu mertebe takvayı (korunmayı) elde etmek ve felâketten sakınmak için müminler o gün gelmeden önce görevlerini yapmalı; Allah yolunda harcamalar yapmalı, seve seve zekatlarını vermeli, kardeşliklerini güçlendirmeli, toplumlarını düzene koyarak hazırlanmalı, uyumayıp uyanık bulunmalı, kâfirler gibi Allah'ın emrine aykırı davranıp da kendilerine yazık etmemelidirler.."[254]

---

254 **Elmalılı**, II/848 vd.

Görüldüğü gibi Elmalılı da âyeti infak yörüngesinde tefsir ederek netleştirmiştir. 'Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir.' cümlesini müminleri infaka teşvik ve kendi durumlarını onlarla mukâyese etme anlamıyla tefsir etmiştir.

SORU 36

"ONUN İZNİ OLMADAN HUZURUNDA ŞEFÂAT ETMEK KİMİN HADDİNE?" (BAKARA, 2/255) ÂYETİ NASIL TEFSİR EDİLMEKTEDİR?

Bu âyette Allah'ın mâlikiyyet ve hükümranlıkta eşi bulunmadığı vurgulanmakta ve şefâatin ancak Onun izni dairesinde olabileceği ifade edilmekte,[255] bir de Onun şanının yüceliğine dikkat çekilmektedir.[256] Âyetin i'râbını yapan dil âlimleri, şu anlamı vermişlerdir: "O'nun katından kendisine izin verilen kimselerin dışında hiç kimse şefâat edemez."[257]

Sebeb-i nüzûlü ise şöyle kaydedilmektedir: "Kâfirler/inkarcılar putlara tapıyor ve 'Bunlar bizim Allah katında şefâatçilerimizdir.' diyorlardı. Allah da bu âyeti inzal buyurdu."[258] Vâhidî buna istinaden âyetin putperestlerin şefâat inancını iptal etmesi anlamına geldiğini belirtmiştir.[259]

Kurtubî âyeti daha net bir şekilde şöyle tefsir eder: "Bu âyetten çıkan şudur: Allah dilediği kullarına şefâat etme izni verebilir. Bunlar ise, peygamberler, âlimler, mücâhidler, melekler ve Allah'ın ikramda bulunup şeref payesi verdiği kimselerdir."[260]

---

255 Ebû Hâmid, el-Gazzâlî **Cevâhiru'l-Kur'ân**, I/74.

256 el-**Beydâvî**, I/533; en-**Nesefî**, I/124. **İbn Kesîr**, I/310: İbn Kesir âyet hakkındaki bu yorumunu meşhur şefâat-ı uzmâ hadisiyle destekler.

257 Ebu'l-Bekâ el-Ukberî **et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân**, I/107.

258 **el-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb**, I/609.

259 **el-Vâhidî**, I/183. krş. İbnu'l-Kayyim**, Zâdü'l-Mesîr**, I/303.

260 el-**Kurtubî**, III/273.

SORU 37

GÜZEL ŞEFÂAT VE KÖTÜ ŞEFÂAT NE DEMEKTİR?

"Her kim güzel bir **şefâatte** bulunursa, o iyilikten kendisine de bir nasip vardır. Kim de kötü bir hususta **şefâat** ederse, ondan da kendisine bir pay düşer."[261] Mücâhid bu âyetin insanlar arasındaki iyi ve kötü şefâat hakkında indiğini kaydetmiştir.[262]

Beydâvî âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Bir insan, güzel şefâatle, Allah rızası için, diğer bir müslümanın hakkını gözetir ve ondan bir zararı defeder ya da ona bir fayda sağlarsa veya onun için arkasından (bizahri'l-gayb) dua ederse duası kabul olunur –hatta melek, "sana da o kadar" der– şefâatinin ve hayra vesile oluşunun sevabını alır. Kim de, Allah'ın haram saydığı bir hususta şefâatte bulunursa, aynı miktarda sorumluluğa ve vebâle ortaktır."[263]

Ebu's-Suûd ise güzel şefâati şöyle tarif eder: "Meşrû bir konuda bir müslümanın hakkının sırf Allah rızası için gözetildiği ve içinde dünyevî hiçbir maksat olmayan şefâate 'şefâatün hasene' yani güzel şefâat denir.[264]

---

261 Nisâ, 4/85.
262 et-**Taberî**, V/186.
263 el-**Beydâvî**, II/228.
264 **Ebu's-Suûd**, II/210.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre o, güzel şefâati, insanlar arasını uzlaştırmak ve onları barıştırmak; kötü şefâati ise, insanlar arasında laf taşımak ve dedikodu yapmaktır."[265] diye tarif etmiştir.

İbnü'l-Cevzî kötü şefâat için üç anlam verildiğini kaydeder: "Birincisi, koğuculuk yapmak, insanların arasını bozmak; ikincisi, Yahudilerin yaptıkları gibi, mümin erkek ve kadınlara beddua etmek; üçüncüsü ise, ehl-i küfre katılarak müminlere karşı harb etmek."[266]

Kısaca belirtmek gerekirse, bu âyette geçen şefâat âhirette cereyan edecek olan şefâat değil, dünyada gerçekleşen ve insanlar arasındaki münasebetlerle ilgili iyi/kötü şefâattir, insanların lehinde ya da aleyhinde faaliyet göstermek demektir.

---

265 el-**Beğavî**, I/457.
266 **Zâdü'l-Mesîr**, II/150.

SORU 38

ŞEFÂATLE İLGİLİ HADİS-İ ŞERİFLERDEN PEK BAHİS AÇILMADI. HADİS KAYNAKLARIMIZDA BU KONUDA GENİŞ MÂLÛMAT VAR MIDIR?

Çalışmamız Kur'ân odaklı olduğundan şimdiye kadar yazılanlar hep Kur'ân ve tefsirleri etrafında dönmek durumunda kalmıştır. Elbette konumuzla ilgili pek çok hadis mevcuttur. Şimdi Kütüb-i Sitte hadislerinden derlediğimiz şefâat hadislerini sunuyoruz:

1. "Şefâatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir. Bir adamın ateşe atılması için emir verilir. Giderken, (dünyada) susadığı zaman su vermiş olduğu adama rastlar, onu tanır ve ona: "Benim için şefâat etmeyecek misin?" der. Adam: "Sen de kimsin?" diye sorunca: "Ben sana falan gün su içirmedim mi?" der. Öbürü bunu tanır ve (Allah nezdinde) onun lehinde şefâatte bulunur. Adam da böylece geri çevrilir ve cennete gider."[267]

2. Resulûllah (s.a.s.) buyurdular ki: "Ümmetimden (âlim, şehid, sâlih) bazıları var; bir (çok kabilelere şamil bir) cemaate şefâat eder, bazıları var bir kabileye şefâat eder; bazıları var bir bölüğe şefâat eder; bazıları da tek bir ferde şefâat eder ve cennete girmelerini sağlar."[268]

---

[267] Tirmizi, Kıyâmet, 11, Hadis no: 2437.
[268] Tirmizi, Kıyâmet, 11, Hadis no: 2442.

3. Resulullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Her peygamberin müstecab (Allah'ın kabul edeceği) bir duası vardır. Her peygamber o duayı yapmada acele etti. Ben ise bu duamı kıyâmet gününde, ümmetime şefâat olarak kullanmak üzere sakladım (kullanmayı ahirete bıraktım). Ona inşaallah, ümmetimin şirk koşmadan ölenleri nâil olacaktır."[269]

4. Resulullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Şefâatim, ümmetimden büyük günah sahipleri içindir." [Tirmizî, şu ziyadeyi kaydeder: "Hz. Cabir (ra) dedi ki: "Kebâir (büyük günah) ehli olmayanın şefâate ne ihtiyacı var!"] [270]

5- Resulâllah (s.a.s.) buyurdular ki: "Kıyâmet gününde, insanlar birbirlerine girecekler. Hz. Âdem aleyhisselâm'a gelip: "Evlatlarına şefâat et!" diye talepte bulunacaklar. O ise: "Benim şefâat yetkim yok. Siz İbrahim aleyhisselam'a gidin! Çünkü o Halilullah'tır" diyecek. İnsanlar Hz. İbrahim'e gidecekler. Ancak o da: "Ben yetkili değilim! Ancak Hz. İsa'ya gidin. Çünkü o Ruhullah'tır ve O'nun kelâmıdır!" diyecek. Bunun üzerine O'na gidecekler. O da: "Ben buna yetkili değilim. Lâkin Muhammed (s.a.s.)'e gidin!" diyecek. Böylece bana gelecekler. Ben onlara: "Ben şefâate yetkiliyim!" diyeceğim. Gidip Rabbimin huzuruna çıkmak için izin talep edeceğim. Bana izin verilecek. Önünde durup, Allah'ın ilham edeceği ve şu anda muktedir olamayacağım hamdlerle Allah'a medh u senada bulunacak, sonra da Rabbime secdeye kapanacağım. Rabb Teâlâ: "Ey Muhammed! Başını kaldır! Dilediğini söyle, söylediğine kulak verilecek. Ne arzu ediyorsan iste, talebin yerine gelecektir! Şefâatte bulun, şefâatin kabul edilecektir!" buyuracak. Ben de: "Ey Rabbim! Ümmetimi, ümmetimi istiyorum!" diyeceğim. Rab Teâlâ: "(Çabuk onların yanına)

---

[269] Buhari, Da'avat 1, Tevhid 31; Müslim, İman 334, Hadis no: 198; Muvatta, Kur'ân, 26; Tirmizi, Daavât 141, Hadis no: 3597.

[270] Tirmizi, Kıyamet 12, Hadis no: 2437; Ebu Davud, Sünnet 23, Hadis no: 4739; İbnu Mâce, Zühd 37, Hadis no: 4310.

git! Kimlerin kalbinde buğday veya arpa tanesi kadar iman varsa onları ateşten çıkar!" diyecek. Ben de gidip bunu yapacağım! Sonra Rabbime dönüp, önceki hamd u senalarla hamd ve senalarda bulunacağım, secdeye kapanacağım. Bana, öncekinin aynısı söylenecek. Ben de: "Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine: "Var, kimlerin kalbinde hardal danesi kadar iman varsa onları da ateşten çıkar!" denilecek. Ben derhal gidip bunu da yapacak ve Rabbimin yanına döneceğim. Önceki yaptığım gibi yapacağım. Bana, evvelki gibi: "Başını kaldır!" denilecek. Ben de kaldırıp: "Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine: "Var, kalbinde hardal danesinden daha az miktarda imanı olanları da ateşten çıkar!" denilecek. Ben gidip bunu da yapacağım. Sonra dördüncü sefer Rabbime dönecek, o hamdlerle hamd u senada bulunacağım, sonra secdeye kapanacağım. Bana: "Ey Muhammed! Başını kaldır ve (dilediğini) söyle, sana kulak verilecektir! Dile, talebin verilecektir! Şefâat et, şefâatin kabul edilecektir!" denilecek. Ben de: "Ey Rabbim! Bana, Lâilâhe illallah diyenlere şefâat etmem için izin ver!" diyeceğim. Rabb Teâlâ: "Bu hususta yetkin yok! –veya: Bu hususta sana izin yok!– Lâkin izzetim, celâlim, kibriyam ve azametim hakkı için lailahe illâllah diyenleri de ateşten çıkaracağım!" buyuracak."[271]

6. Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Üzerine müslümanlardan, kendisi için şefâat taleb eden yüz kişinin namaz kıldığı her ölüye mutlaka şefâat edilir."[272]

7. Resûlullah (s.a.s.)'ı işittim, diyordu ki: "Bir Müslüman ölür, cenaze namazına Allah'a şirk koşmayan kırk kişi katılırsa, Allah bunların onun hakkındaki şefâatini mutlaka kabul eder.[273]

---

[271] Buhari, Tevhid 36, 19, 37, Tefsir, Bakara 1, Rikak 51; Müslim, İman 322, Hadis no: 193.

[272] Müslim, Cenaiz 58, Hadis no: 947; Tirmizi, Cenaiz 40, Hadis no: 1029; Nesai, Cenaiz 78.

[273] Müslim, Cenaiz 59, Hadis no: 948; Ebu Davud, Cenaiz 46, Hadis no: 3170.

8. Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Bir Müslüman ölür ve üzerine, müslümanlardan üç saf namaz kılarsa, (Allah şefâati) mutlaka vacib kılar." (Hadisin râvisi) Mâlik (r.a.), cenazeye katılanlar az olursa, bu hadis sebebiyle cemaati üç safa taksim ederdi."[274]

9. Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Kur'ân-ı Kerim'de otuz âyetlik (şanı yüce) bir sûre vardır. Bu sûre (kendisini okuyan) kimseye (kıyâmet günü) şefâat eder ve Allah'ın onu affetmesini sağlar. Bu sûre Tebârekellezî bi-Yedihi'l'Mülk'dür" (Ebû Davud'daki rivâyette: "(Okumak suretiyle) arkadaşlığını kazanan kimseye sûre şefâat eder" denilmiştir.)[275]

11. Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Kıyâmet günü geldi mi, ben peygamberlerin imamı, hatibi ve (onlar arasında) şefâat (etmeye yetki) sahibi olacağım. Bunda övünme yok."[276]

12. Resulûllah (s.a.s.) buyurdular ki: "Bana beş şey verilmiştir ki, bunlar benden önceki peygamberlerden hiçbirine verilmemiştir. Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilmiştir. Ben ise kırmızılara (Acemlere) ve siyahlara (Araplara) da gönderildim. Bana ganimetler helâl kılındı. Halbuki benden öncekilerden kimseye helâl değildi. Yer bana tahûr, pak ve mescid kılındı. Her kim namaz vaktine girerse, nerede olursa olsun namazını kılar. Ben, bir aylık mesafede olan düşmanımın içine düşen bir korku ile yardıma mazhar oldum. Bana şefâat (etme yetkisi) verildi."[277]

13. Resulullah (s.a.s.) (Hz. İbrahim'in duası olan): "Ey Rabbim! şüphesiz ki o putlar insanlardan pek çoğunu saptırmıştır. Kim bana uyarsa muhakkak ki o bendendir. Kim de emirlerine karşı gelirse, şüphesiz ki Sen çok bağışlayıcı, çok merhamet

---

274 Ebu Davud, Cenaiz 43, Hadis no: 3166; Tirmizi, Cenaiz 40, Hadis no: 1028.

275 Ebu Davud, Salat 327, Hadis no: 1400; Tirmizi, Sevabu'l-Kur'ân 9, Hadis no: 2893.

276 Tirmizi, Menakıb 3, Hadis no: 3617.

277 Buhari, Teyemmüm 3, Salat 56, 1, Humus 8; Müslim, Mesacid 3, Hadis no: 521; Nesai, Gusl 26.

edicisin." (İbrahim, 14/36) mealindeki âyeti ile, Hz. İsa'nın duası olan: "Eğer onlara azab edersen onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, elbette sen dilediğini yapmaya kâdirsin ve sen her şeyi hikmetle yaparsın." (Maide, 6/113) meâlindeki âyeti tilâvet buyurdu ve ellerini kaldırdı, şöyle yalvardı: "Allahım! Ümmetimi (mağfiret et), ümmetimi (mağfiret et!)" ve ağladı. Allah Teâlâ Hazretleri: "Ey Cibril, Muhammed'e git!" dedi, –Rabbin bildiği halde– niye ağladığını sor." diye emretti: Cebrail aleyhisselâm, O'na gelip niye ağladığını sordu. (Rabb Teâlâ'ya dönüp Muhammed'in) ne söylediğini –O çok iyi bildiği halde– haber verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hazretleri: "Ey Cebrail! Muhammed'e git ve ona söyle ki: "Biz seni ümmetin hususunda râzı edeceğiz, asla kederlendirmeyeceğiz."[278]

14. Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Muhammed (s.a.s.)'in şefâati ile, bir kısım insanlar cehennemden çıkacak, cennete girecektir. Bunlara cehennemlikler denecektir."[279]

15. Abdullah İbn Amr İbni'l'As'dan:

O, Resulûllah (s.a.s.)'ın şöyle söylediğini işitmiştir: "Ezanı işittiğiniz zaman müezzinin söylediğini aynen (kelime kelime) tekrar edin. Sonra bana salât u selâm okuyun. Zira kim bana salât u selâm okursa Allah da ona on misliyle rahmet eder. Sonra benim için el-Vesile'yi taleb edin. Zira o, cennette bir makamdır ki mutlaka Allah'ın kullarından birinin olacaktır. Ona sahip olacak kimsenin ben olmamı ümid ediyorum. Kim benim için Allah'tan el-Vesile'yi taleb ederse, şefâat kendisine vâcib olur."[280] [Hadisin ilk cümlesi Buhârî, Ezan 7'de de rivâyet edilmiştir.]

---

278 Müslim, İman 346, Hadis no: 202.

279 Buhari, Rikak 513; Ebu Davud, Sünnet 23, Hadis no: 4740; Tirmizi, Cehennem 10, Hadis no: 2603.

280 Müslim, Zikr 38, (2 Hadis no: 699); Ebu Davud, Edeb 68, Hadis no: 4946; Tirmizi, Hudud 3, Hadis no: 1425, Birr 19, Hadis no: 1931, Kıraat 3, Hadis no: 2946.4; Ebu Davud, Salat 36, Hadis no: 622; Nesai, Ezan 33; Tirmizi, Salat 154, Hadis no: 208; İbnu Mace, Ezan 4, Hadis no: 720.

16. Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Ezanı işittiği zaman kim: "Allahümme Rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmme ve's-salâti'l'kâime âti Muhammedeni'l-Vesîlete ve'l'fadîlete veb'ashu makâmen mahmûdenillezî va'adtehu. (Ey bu eksiksiz davetin ve kılınan namazın sahibi! Muhammede Vesile'yi ve fazileti ver. O'nu, va'adettiğin –bir rivayette, va'adettiğin üzere– makam'ı Mahmuda gönder" derse, ona Kıyâmet günü mutlaka şefâatim helâl olur."[281]

17. Resulûllah (s.a.s.) buyurdular ki: "Ben havzın başına sizden önce geleceğim. Bana sizden bazı kimseler yükseltilip (gösterilecek). O kadar ki, eğilsem onları tutarım. Ama hemen geri çekilecekler. "Ey Rabbim! bunlar benim ashabım!" derim. Ama bana: "Senden sonra bunların ne bid'alar yaptıklarını sen bilmezsin!" denilir. Ben de: "Dini benden sonra değiştirenler rahmetten uzak olsun, rahmetten uzak olsun!" derim."[282]

18. Resulûllah (s.a.s.) buyurdular ki: "Ümmetim havzın başında yanıma gelecek. Ben, tıpkı devesinden başkasının devesini kovan bir kimse gibi, havzımdan (bazı) insanları kovacağım!" Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizi tanıyacak mısınız?" dediler. "Evet" buyurdu. "Sizin, başkasında olmayan bir alâmetiniz olacak. Sizler yanıma, alın ve abdest uzuvlarında, abdestin eseri olan bir nurla geleceksiniz. Ancak sizden bir grup benden engellenecek, onlar bana ulaşamayacaklar. Ben: "Ey Rabbim onlar benim ashabım, onlar benim ashabım!" diyeceğim. Ama bir melek bana cevap verip: "Senden sonra onlar ne bid'alar ortaya çıkardılar biliyor musun?" diyecek." [Bir diğer rivâyette şöyle buyurulmuştur: "Havuzum, Eyle ile Aden arasındaki mesafeden daha geniştir. Onun rengi kardan daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Onun bardakları yıldızlardan daha çoktur."][283]

---

281 Buhari, Ezan 8; Ebu Davud, Salat 28, Hadis no: 529; Tirmizi, Salat 157, Hadis no: 211; Nesai, Ezan 38; İbnu Mace, Ezan 4, Hadis no: 722.

282 Buhari, Rikak 53, Fiten 1; Müslim, Fezâil 32, Hadis no: 2297.

283 Müslim, Taharet 37, Hadis no: 247.

19. Resulûllah (s.a.s.) buyurdular ki: "Medine'nin sıkıntı ve meşakkatlerine ümmetimden sabır gösteren herkese, Kıyâmet günü şefâatçi ve (hayır ameline) şâhid olacağım."[284]

[284] Müslim, Hacc 484, Hadis no: 1378; Tirmizî, Menakıb, Hadis no: 3920.

SORU 39

'VESİLE' VE 'TEVESSÜL' KAVRAMLARININ ŞEFÂATLE İLGİSİ VAR MIDIR?

Arap dilinde vesile, hâcet/ihtiyaç anlamında kullanılmıştır. Nitekim şâir Antere bir şiirinde vesile kelimesiyle ihtiyaç (hâcet) anlamını kastetmiştir.[285] Vesile kelimesine bazı kaynaklarda الْقُرْبَةُ /yakınlık anlamı da verilmiştir.[286]

Arap dili sözlüklerinde ise, "vesile" için şu anlamlar verilmektedir: Sultanın yanındaki makam, derece, yakınlık. Meselâ " وَسَلَ فَلاَنٌ إِلَى اللهِ وَسِيلَةً " denildiği zaman "kişi Allah'a yaklaşabildiği bir iş yaptı" anlamı kastedilir. " تَوَسَّلَ إِلَيْهِ بِوَسِيلَةٍ " sözüyle de "Allah'a bir amel ile yakınlaştı" denilmek istenir.[287] Diğer bir deyimle vesile, kendisiyle başkasına yaklaşılan şeydir. Çoğulu, "vüsül" ve "vesâil"dir. Hadislerde ise, bu kelimeyle Allah'a yakınlık, bir kavle göre şefâat, bir diğer görüşe göre de cennetteki konaklardan biri kastedilmiştir.[288]

---

285 el-Ğazzî, **İtkânu mâ Yahsünü mine'l-Ahbâri'd-Dâirati ale'l-Elsûn**, I/348, Suyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr**, III/71.

286 Şihâbuddîn Ahmed ibn Muhammed, **et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân**, I/182.

287 **İbn Manzûr**, XI/724.

288 **İbn Manzûr**, XI/725. Ayrıca bkz. er-Râzî, Ebû Bekr, **Muhtâru's-Sıhâh**, s. 300; Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, **et-Tevkîf alâ Mühimmeti't-Teârîf**, I/726.

Kuran'da vesile kelimesi iki âyette, Medenî olan Mâide, 5/35. ve Mekkî olan İsrâ, 17/57.[289] âyetlerde geçer.

Biz bu iki âyetten birincisi olan Mâide suresi 35. âyeti ve tefsirini vermekle iktifa edeceğiz. Mâide suresinin 35. âyeti mealen şöyledir:

"Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve O'na yaklaşmaya vesile arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz."

Âyet iki cümleden teşekkül etmekte; ilkinde, takva dairesine girmemiz, ikincisinde ise Allah'a götüren/ulaştıran vesile aramamız ve cihad etmemiz istenmektedir. Buna göre âyette üç ana husustan söz edilmektedir: Takva, vesile aramak ve cihad. Netice ise dünyevî/uhrevî felah veya kurtuluş.

İslâm âlimleri, takvayı, genelde, 'Allah'ın emir ve yasaklarına (buyruklarına) riâyet ederek yaşamak' tarzında tarif ederler. Daha ileri boyutta ise şüpheli şeylerden hatta mübah bir kısım zevk ve lezzetlerden bile uzak durma şeklinde yorumlayanlar vardır. Yani burada Rabbimiz bizden ferdî hayatımız adına talepte bulunmakta ve bizi ruhen, kalben bir nevi teyakkuza ve hassasiyete davet etmektedir. Âyetin ikinci kısmı olan Allah'a (ulaşmaya) vesile arama meselesi ise ancak cihad ile birlikte ele alındığı zaman net biçimde anlaşılmaktadır. Vesile aramak ile cihad yan yana konulduğu zaman karşımıza şu gerçek çıkar: Önce O'nun rızasına uygun ve meşrû dairede bir yol ve yöntem/vesile belirleyin, sonra da cihad edin ki, felaha erebilesiniz. Buna göre vesile, "meşrû dairede

---

289 "Onların tanrılaştırıp yalvardıkları kimseler, "Ne yaparsam O'na daha yakın olabilirim?" diye Rab'lerine vesile ararlar. O'nun rahmetini arar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur.
Bunlar, çeşitli şirk inançlarına göre gâh melaike; gâh Îsâ (a.s.) veya Uzeyr (a.s.) olabilir. Veyahut müşrik Cahiliye Araplarından bazılarının ibadet ettikleri bazı cinler olabilir ki o cinler ihtida edip Müslüman oldukları halde, onlara tapanlar, bundan haberdar olmamışlardı. (bkz.Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Hakim ve Açıklamalı Meali)

kalmak şartıyla Allah için ortaya konacak çalışmalarda, diğer bir ifadeyle i'lâ-i kelimetullah eksenli işlerde belirlenmesi gereken metod ve tarzdır." 'Meşrû dairede kalmak şartıyla' cümleciği önem arz eder; zira, Hak yolunun vesile ve metodu da meşrû olmak durumundadır. Bâtıl ve Allah nezdinde hoş olmayan yollarla Allah'a ulaşılamaz ve rızasına erişilemez.

Kimi müfessirlerimiz ise âyetteki takva ve vesile arama eylemlerini aynı çizgi üzerinde mütâlaa ederek âyeti, "Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve ona (ulaştıran) vesile arayın. Yani kendisiyle sevabına nâil olacağınız şeyleri ve sizi ona yaklaştıran itaatleri yerine getirip isyanlardan da kaçının."[290] şeklinde anlamışlardır.

Bazıları ise vesile için "sevgi" anlamı vererek âyeti, 'Allah sevgisine ulaşın, ya da kendinizi Allah'a sevdirin.'[291] tarzında izah etmişlerdir. Bu izah da mâkûldür; zira insanların gönlüne girebilmenin en iyi yolu ve yöntemi sevgidir. Sevginin açamayacağı kapı pek nâdirdir. Ancak bazıları bu yorumu daha da ileri götürerek âyetin anlamını farklı bir mecraya çekmişlerdir:

"Kendinizi Allah'a sevdiriniz'; zira, Allah'a kendimizi sevdirmek ve ona yakınlık kurmak sadece O'nun Rasûlüne itaat ile olur. Rasûle iman etmek ve ona itaat etmek insanların Allah'a ulaşma vesilesidir. İnsanlar için Rasûle iman ve itaatten başka hiçbir vesileleri olamaz. Bu hususta hiçbir insanın ayrıcalığı yoktur. İnsanın emrolunduğu şey bu yüce Rasûle iman ve itaattir..."[292]

Kimi de, söz konusu âyeti, "İtaatte bulunarak ve hoşnud olduğu amellerde bulunarak Allah'a yaklaşınız." şeklinde tefsir etmektedir.[293] Daha farklı bir yorum ise Seâlibî tarafından yapılmıştır:

---

290 Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, I/321. Ayrıca bkz., Ebu'l-Berekât en-Nesefî, **Medârikü't-Tenzîl**, I/281.

291 **Taberî**, VI/227.

292 İbn Teymiyye, **Dekâiku't-Tefsîr el-Câmiu li Tefsîri ibn Teymiyye**, II/47.

293 **İbn Kesîr**, II/53.

"Bu âyet Allah ve Rasûlünün emir ve yasaklarına karşı harp eden kimseleri zikrettikten sonra gelmiş olup, Allah'tan bir öğüt ve nasihattir. Bu hitap, mücerret va'zdan daha beliğ ve etkilidir. Çünkü burada söz konusu olan öğüt, insanlara, (önceki âyetin tehdidi ile) korkar ve titrer vaziyette oldukları halde gelmektedir. وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ifadesinin anlamı, Hz. Muhammed (s.a.s.) için, onun Allah'a daha yakın olması ve onun katında faziletli olmasını istemektir. Onun hakkındaki bu talep, dünyada iken yakınlık ve fazilet verilmesine yöneliktir. Bunun âhiretteki meyvesi ise makâm-ı mahmûdda şefâat sahibi olmasıdır."[294] Seâlibî âyeti yorumlarken âyette geçen إليه ibaresindeki zamiri, Hz. Peygamber (s.a.s.) olarak takdir etmiş ve buna göre anlam vermiştir. Seâlibî'nin bu takdirine göre anlam, "Hz. Peygamber'e yakın olmaya bakın, bunun vesilelerinin peşine düşünüz." şeklindedir.

Rûhu'l-Meânî tefsirinin müellifi Âlûsî, âyeti, 'vesile' kelimesinin yaptığı çağrışımla, tasavvuf literatüründeki tevessüle dikkat çekerek izah eder ve bu anlayışın, İslâm'ın temel esaslarına uyup uymadığını ortaya koyar.

"Bazıları ölmüş ya da uzakta bulunan sâlih kulları "Ey filân, bana şöyle şöyle rızık vermesi için Allah'a dua et." diyerek bunun Allah'a vesile aramak olduğunu öne sürmekte ve Hz. Peygamber'den: "Darda kaldığınız zaman kabir ehline müracaat edin ve onlardan yardım isteyin." anlamında rivâyette bulunmaktadırlar. Doğrusu, bir mahlûktan yardım dilemek ve ondan dua talebi anlamında onu vesile kılmak eğer talepte bulunulan kişi hayatta ise şüphesiz ki câizdir. Hatta talepte bulunulanın talepte bulunandan daha faziletli olması da gerekmez. Aksine, faziletli olan kişi, kendisinden daha az faziletli kimseden dahi talepte bulunabilir. Sahih rivâyette Allah Rasûlü, umre ziyareti

---

294 Abdurrahmân es-Seâlibî, **el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, I/460.

için kendisinden izin isteyen Hz, Ömer'e "Kardeşim bizi de dualarında unutma" buyurmuş, ayrıca Üveys el-Karenî'den kendisi için dua ve istiğfar talebinde bulunmasını istemiş ve ümmetine de onun duasını almalarını tavsiye etmiştir. Evet kabir ehline selâm vermek meşrûdur ve onlara hitab edilmesi câizdir. Nitekim Hz. Peygamber, ashabına kabirleri ziyaret ettiklerinde "Selâm size müminler ahalisi. Biz de inşaallah sizlere kavuşacağız. Allah bizden ve sizden hayırlı amel gönderenlere ve göndermeyenlere merhamet eylesin. Bize ve size Allah'tan afiyet dileriz. Allah'ım, onları mükafatlarından mahrum etme ve onlardan sonra bizi fitneye (ağır imtihana) uğratma. Bizi ve onları bağışla." demelerini tâlim etmiş ve sahabeden de bir tek kişiden –hayırlarda herkesten çok istekli oldukları halde– Râsulullah vefat ettikten sonra kabrini ziyarete geldiklerinde ondan bir talepte bulundukları vârid değildir. Tam tersine İbnu Ömer, onu kabrinde ziyarete geldiği zaman, "Selâm sana ey Allah'ın Rasûlü, selâm sana ey Ebu Bekir, selam sana ey babacığım der ve oradan ayrılır, buna bir şey ilave etmez, ne ondan ne de yanındaki zatlardan bir talepte bulunmazdı. Evet, o kabrin yanında dua etmek meşrû bir iştir. Sahabe de orada kıbleye dönerek dua ederlerdi ve kesinlikle onların kabre dönerek dua ettikleri varid olmamıştır. Hatta Ebû Hanife'nin selâm verirken kabre döndüğü, dua esnasında ise kıbleye yöneldiği bilinmektedir. [295]

Vesîle kavramı, işârî tefsirlerin önde gelen kaynaklarından 'Rûhu'l-beyân' adlı eserde ise şöyle izah edilmektedir: "Bil ki bu âyet-i kerime açıkça vesile aramanın ve peşine düşmenin gerekli olduğunu emreder. Çünkü Allah'a ancak vesile ile vâsıl olunur. Vesileler ise hakikat bilginleri ve tarikat meşâyihıdır. Kişinin kendi kendine ameli nefsini büyütür, ziyâdeleştirir. Ama bir

---

295 Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî**, VI/125.

mürşidin işâretine uygun olarak ve peygamberlerin ve evliyânın rehberliği ile amel etmek ise nefsi varlıktan kurtarır, perdeyi kaldırır ve tâlibi Rabbu'l-erbâb'a ulaştırır."[296]

Kur'ân'daki vesile ve tevessül kavramı, bir kısım tasavvufî anlayışlarda daha da genişletilerek "Allah'a yaklaşmak veya bir dileğin kabul edilmesini veya bir musibetin defedilmesini sağlamak için ermişlerin türbelerine gidip onların ruhlarından ve yatırlardan medet ummak"[297] mânâsında anlaşılmıştır ki, bu anlayışı İslâm dininin inanç esaslarıyla telif etmek çok zordur. Bursevî'nin vesile anlayışına gelince, dinin esaslarına aykırılığı söylenemez. Zira onun izahı, sahabe ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) konumuyla tamı tamına örtüşmektedir. Yani Rasulullah bir mürşid-i kâmil, ashabı ise onun tilmizleri veya tasavvufî deyişle mürîdleri idi.

Hülasa: Tevessül, Allah'a yakınlaşmak için bir vesileye tutunmak veya bir vesile ile O'na yaklaşmak demektir. Tasavvufî manada tevessül ise daha ziyade, başta peygamberler olmak üzere vefat etmiş olan sâlih zatlar /âlimler, velîler vesile kılınarak, onların adı teberrüken anılarak Allah'tan bir şey istemek, arzu edilen bir şeyin elde edilmesi veya istenmeyen bir şeyin defedilmesi için O'na dua ve iltica etmek demektir. Bu ise, 'Allah'ım, falan sâlih zatın veya âlimin hürmetine duamı kabul eyle!' tarzında ifade edilmektedir. Bilhassa ülkemizde yaygın olan "bihurmeti Seyyidi'l-Mürselîn" ya da "bi hurmeti'l-mürselîn" şeklinde söylenir ve bunlarla peygamberlerle tevessül kastedilir. Bazen de, "bihurmeti'l-Fâtiha" denilerek Kur'ân'ın bir sûresi olan Fâtiha hürmetine, Allah'tan, duaların kabulü istenir. Bu konuda özetle söylenmesi gereken husus şudur: Oldukça hassas olan Tevhid akidesine bir halel getirmeksizin, usûl ve âdâba

---

[296] İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân**, II/388.

[297] Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 568.

riâyet ederek "Allah'ım, falan zatın hürmetine…hakkı için… senin katındaki değer ve mertebesinden dolayı duâmı kabul buyur." demek sûretiyle yapılan tevessülde bir mahzur yoktur.[298] Ne var ki İbn Teymiyye ve Elbânî çizgisindeki bir kısım zevat bu hususu gereğinden fazla abartarak, müminleri adeta şirk ile suçlamışlardır. Halbuki yukarıda zikredilen anlamdaki tevessülün pek çok örneği selef (Sahabe-Tâbiûn) döneminde yaşanmıştır, yani meşrûluğu sâbit bir husustur. Meselâ Hz. Ömer'in Hz, Rasûl-i Ekrem'in amcası olan Abbas ile yağmur duasına çıktığında tevessülde bulunması bilinen bir husustur. Burada dikkat edilmesi gereken ince nokta ise vesile kılınan zatın bizzat kendisi değil, o sâlih kişinin ameli veya Allah'a ve Rasûlüne olan muhabbetidir. Tevessülün ruhu ve esprisi burada yatmaktadır.[299]

---

298 Zekeriya Güler, **Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri**, Tasavvuf, Yıl:4, Sayı: 10, s. 90.

299 Güler, a.g.e, s. 91.

SORU 40

MU'TEZİLE ULEMÂSININ ŞEFÂATİ FARKLI YORUMLAMALARININ SEBEBİ NE OLABİLİR?

Âhiret alanına giren şefâat hakkında, ilk dönemlerde Mürcie, daha sonra Ehl-i Sünnet âlimleri ile Mu'tezile Mezhebi arasında yoğun tartışmalar olmuştur. Mu'tezile'nin usûl-i hamse denilen beş esasından ilki her ne kadar felsefî ve kelâmî açıdan en önemlisi sayılmasa da "büyük günah işleyen, ne mümin ne de kafirdir; o, mümin ile kâfir arası bir yerdedir" anlamına gelen "el-menzile beyne'l-menzileteyn" inancı olmuştur. Bu temel prensibin ortaya çıkışı şöyle izah edilebilir:

Büyük günahların yaygın olarak işlenmesi, gerek anarşik olaylar, gerekse Emevî hanedanının, muhâliflerine revâ gördükleri katl ve kan dökme gibi olayların büyümesi, bunlardan daha dehşet verici olan Hz. Osman, Hz. Zübeyr ve Hz. Hüseyin gibi sahâbîlerin hunharca katledilmeleri[300] insanların, "İslâm, büyük günah/kebire işleyen kimse hakkında nasıl bir hüküm veriyor?" sorusunu sormalarına sebep olmuştu. Bu konuda Hâriciler, büyük günah işleyenin kâfir olduğunu söylemiş, hatta daha da ileri

---

300 Taberî, Hz. Hüseyin'in katli hakkında yanıp yakılan İbn Şecere adında birinden şu sözleri nakleder: "Hüseyin'i şehit edenler O'nun dedesinin şefâatini ümit ederler mi acaba? Tabii ki ümit etmezler." Bkz. **Taberî**, XIII/19.

giderek, muhalif görüşe sahip olanların katlinin caiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Daha sonra bu görüşün karşısına Mürcie çıkmış ve onlar da, büyük günah irtikap edenin hükmü kıyamet günü Allah'ın vereceği karar doğrultusunda olacaktır, isyan sayılan büyük günahlar kişinin imanına zarar vermeyeceğinden mümin sayılırlar, diyerek meseleyi hallettiklerini iddia etmişlerdir. Ancak, anarşi ve dökülen kanın durdurulmasına yönelik olan bu görüş de birçokları için tatmin edici olmamıştır. Tam bu arayış esnasında Vâsıl b. Atâ tarafından seslendirilen "el-menzile beyne'l-menzileteyn" görüşü ortaya atılmıştır.[301] Mu'tezilenin bu görüşü, Mürcie ile Hâricilerin arasında uzlaştırmacı bir tutum olarak ortaya çıkmıştır.[302] Hatta Mu'tezile konusunda araştırmaları olan Muhammed İmâra'ya göre, Mu'tezile'nin bu görüşünün arkasındaki sebep siyâsîdir.[303] İşte şefâat gibi konular hakkında Mu'tezile ile diğer mezhepler arasında meydana gelen görüş farklılıklarının temelinde, büyük günah işleyen müminin konumu nedir? sorusu yatmaktadır.

İşin ilginç tarafı, büyük günahın tanımı konusu da çok farklılık arzetmektedir. Zaten büyük günahın (kebîre) tanımı üzerinde bir ittifak olsaydı, şefâat hakkında da bir görüş ayrılığından söz edilmeyecekti. Bu noktada büyük günah (kebîre) kavramına açıklık getirmek gerekir:

Kendisine karşı günah işlenilen Allah'ın azameti itibariyle, bütün günahların büyük olduğu, binaenaleyh büyük-küçük diye bir ayırıma gitmenin gereksiz olduğu yolunda görüşler bulunmasına rağmen, dinimizde bir günaha bazan büyük denmesi sebebiyle böyle bir tasnifi kabul etmek gerekir.

---

301 Ahmed Mahmud Subhi, **Fî İlmi'l-Kelâm**, I/107-108.

302 Ahmet Akbulut, **Sahâbe Dönemi İktidar Kavgası**, s. 237.

303 Muhammed İmâra, **Mutezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu**, s. 99.

İbn Nüceym el-Mısrî'ye göre, en büyük güḥah/kebîre, küfürdür, sonra şirk, zina ve hırsızlık gelir.[304]

İbnu's-Salah, kebîreyi, "Kendisine büyük günah ismi tatbik edilecek kadar büyük olan her günah kebîredir." diyerek genel çerçevesini verdikten sonra, büyük günahın bazı belirtilerini verir: Kendisine bir cezanın (hadd) terettüb etmesi, Kur'ân veya sünnette azap veya ateşle tehdidin varlığı, günahı işleyenin fasık olarak isimlendirilmesi ve fâilinin lanetlenmesi.

İbn Mesud'a göre kebâir, Allah Teala'nın Nisâ, 4/1-31 âyetleri arasında nehyettikleridir. Bu ayetlerde, yetim malı yemek, zina etmek, bâtıl yollarla kazanç sağlamak gibi pek çok günah zikredilir. Yine ondan rivayet edildiğine göre kebâir üç olup, bunlar, Allah'a şirk koşmak, Allah'tan ümidi kesmek ve Allah'ın cezasından emin olmaktır. İbn Abbas ise kebîrenin tarifinde üç anlayışa sahiptir. a- Allah'ın yasak ettiği şey büyük günahtır. b- Allah'a isyan demek olan şeyler büyük günahtır. c- Allah'ın, hakkında, azapla, lânetle veya gazapla hükmünü bildirdiği her fiil büyük günahtır. Hocazâde'ye göre ise büyük günah, sırf haram olan şey olup, Şer-i Şerif'in 'fâhişe' olarak isimlendirdiğidir.

Bu tariflerden ortak bir senteze varırsak, diyebiliriz ki, büyük günah, yerine getirilmesi vâcip olarak Allah tarafından bildirilen direktifleri ihlâl etmek, bunlara itaat etmemektir.[305]

Büyük günah/kebîre hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden Kâdî Abdulcebbâr'ın şefâat ve büyük günah işleyenler hakkında şefâat edilmesi mevzuuna dair görüşüne geçebiliriz. Abdulcebbâr şöyle der:

"Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse başkasının yerine bir şey ödeyemez, kimseden şefâat kabul edilmez, hiç kimse-

---

304 İbn Nüceym, Zeynüddin Ahmed, **Şerhu Risâleti's-Sağâir ve'l-Kebâir**, s. 16 vd.

305 Kılıç, Sâdık**, Kur'ân'da Günah Kavramı**, 322-323; Ayrıca krş. İzutsu, Toshihiko, İslâm **Düşüncesinde İman Kavramı**, s.49 vd.

den fidye alınmaz, hem onlara yardım da edilmez.",[306] "O zalimlerin, ne dostları ne de sözüne itibar edilir şefâatçileri olmaz."[307] Buna göre Allah, zalimler için şefâat edecek kimse olmayacağını kesin bir dille belirtmiştir. Peygamber, eğer zalimlere şefâatçi olacak olsaydı, ondan daha büyük bir kimse olmaması gerekirdi.[308]

Kısaca belirtmek gerekirse, Mu'tezile'nin önde gelen alimi Kâdî Abdulcebbar'a göre büyük günah işleyen fasıklar için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şefâati söz konusu olamayacak, ancak ölmeden evvel tevbe etmeleri durumunda şefâatten yararlanabileceklerdir. Kadı Abdulcebbar çok meşhur olan "Şefâatim, ümmetimden büyük günah irtikab etmiş olanlar içindir."[309] hadisini, "tevbe ettikleri takdirde" kaydı ile kabul etmekte ve hadisi bu şekilde anlamaktadır.[310] Hatta Abdulcebbar, Ebu'l-Hüzeyl'in "Şefâat küçük günah işleyenler için sabittir." görüşüne de, küçük günahların, itaatlerin yanında zaten affedileceğinden[311] hareketle ona katılmadığını ifade etmiştir.

Mu'tezile alimlerinin şefâati reddetmesinin önemli gerekçelerinden biri de, va'd (ödül vereceğine dair sözü) ve vaîd (cezalandıracağına dair sözü) meselesidir. Onlara göre, Allah va'd ve vaîdinden caymaz, bundan münezzehtir. Hatta, bu doktrinlerinden dolayı onlara, 'el-Vaîdiyye' de denilmiştir. Bu doktrin gereği olarak, eğer Allah, cehennem vadettiği bir insanı şefâat ile cennete koyarsa verdiği sözünden dönmüş olur.[312]

---

306 Bakara, 2/48

307 Mü'min, 40/18

308 Kâdî Abdulcebbâr, **Şerhu Usûli'l-Hamse**, s. 687-689; Avvâd ibn Abdullah el-Mu'tik, **el-Mu'tezile ve Usûluhümü'l-Hamse**, s.237.

309 Ebû Dâvud, **Sünen**, Kitâbu's-Sünne, Cilt: IV, Hadis no: 4739.

310 **Kâdî Abdulcebbâr**, s. 691.

311 Burada, Abdulcebbâr, Nisa, 4/31. âyete telmihte bulunmuş olmalıdır. Bu âyette şöyle buyurulur: "Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz.."

312 Zühdî, Hasen Cârullah, **el-Mu'tezile**, s. 52. İrfan Abdulhamid**, İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akaid Esasları**, s. 108.

Mu'tezile'nin bu görüşünü şöyle değerlendirmemiz mümkündür: Aslında, Allah, elbette verdiği sözden (va'd) dönmez ancak, azap sözü verdiği kimseleri affedebilir ki, bu da onun kerem ve rahmeti olmuş olur. Şirk dışında bütün günahları dilediği kimseler için mağfiret edeceğini bizzat Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de ifade etmiştir. [313] Eğer vadetmekten söz edilecekse bu âyet de bir va'ddir. Va'dedilen ise şirkin dûnunda yani altında kalan diğer günahları dilediği kimse hakkında affedeceğidir. Dolayısıyla âyet hem bir tehdit (vaîd), hem de va'd anlamı içermektedir.

Yine Mu'tezileye göre, kişi mümin ve itaatkâr olarak âhirete intikal ederse, sevap ve mükafata (va'd), buna mukabil, imansız olarak veya büyük günah (kebire) işleyip, tevbe etmeden ölürse, azaba ve ebedi olarak cehennemde kalmaya (vaîd) lâyık olur. Allah, büyük günahı, tevbe olmaksızın hiçbir şekilde (kendi lutfuyla veya şefâatle bile olsa affetmez. Büyük günahlardan kaçınanların küçük günahları ise affolunur. Binâenaleyh mümin cehenneme geçici bir zaman için bile olsa girmez. Cehenneme bir defa giren bir daha çıkamaz.[314]

Tabsiratü'l-Edille eserinin müellifi Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Mu'tezilenin bu iddiasını şöyle cevaplamıştır:

"Bize göre 'hulûd/ebedilik' ile bitişik vaîdleri ihtiva eden âyetler, söz konusu davranışı helâl sayanlara yöneliktir. Zira onlar, o eylemi helâl saymakla küfre düşmüşler ve bu sebeple de gerçek anlamda cehennemle tehdit olunmuşlardır. Suç sayılan eylemin zikri, küfre sebep olması ve küfre yol açması hasebiyledir. Bu nedenle biz, "Kim bir mümini kasden öldürürse onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere gireceği cehennemdir."[315] âyetinin tevilinde "imanından dolayı kasten öldürürse" dedik,

---

313 Nisa, 4/48.

314 Topaloğlu, Bekir, **Kelam İlmi**, s. 176.

315 Nisâ, 4/93.

'yani mümin olduğu için öldürürse' şeklinde tefsir ettik. Bu tür bir kasıt ve niyetle kim adam öldürürse kâfir olur.[316] Nesefî'nin bu görüşünün temelinde Allah'ın ne va'dinden ne de vaîdinden dönmeyeceği prensibi yatmaktadır. Her ne kadar Mâtüridî mezhebine mensup bazı âlimler, vaîd konusunda hulfü câiz görerek, Allah'ın kula vereceği cezadan vazgeçmesinin bir nevi O'nun lutfu ve keremi olduğunu, bu nedenle de şânına layık olacağını söylemişlerse de, Nesefî bu iki görüş arasında tercihte bulunarak doğru olanın, "ne va'd ne de vaîdde hulfün olmamasıdır" der ve mezhebinin muhakkiklerinin de görüşünün bu olduğunu belirtir. Çünkü bunun câiz olması durumunda Allah için "muhlifu'l-vaîd" demek de câiz olur ki, bu, imkânsızdır. Vaîdinden dönme, insanlar için düşünülebilirse de, Allah hakkında bunun câiz olması O'nun sözünde değişiklik anlamına gelir.[317]

Mu'tezile âlimlerinin, şefâati reddederken en çok zikrettikleri âyet olan, "öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse, başkasının yerine bir şey ödeyemez, kimseden şefâat kabul edilmez, hiç kimseden fidye alınmaz" (Bakara, 2/48) âyeti hakkında el-Îcî (H. 755), şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bu âyet tüm insanlar için genel olmadığı gibi tüm zamanları da içine almaz. Çünkü âyette kullanılan zamir ('sakınınız' fiilinin zamiri), belirli bir topluluk içindir. Bu ise, şefâatin başkalarına yarar sağlamasını engellemez. Ve âyette belirtilen gün de belirli bir zamandır. Aynı şekilde bu durum da o zamanın dışında şefâatin fayda vermemesini zorunlu kılmaz."[318]

Kısaca ifade etmek gerekirse, Mu'tezile'nin savunduğu görüşler Kur'ân'ın bütünlüğünü yansıtıcı özelliğe sahip görünmemektedir. Daha ziyade, bu tartışmanın yapıldığı zamanlarda cereyan

---

316 Nesefî, Ebu'l-Berekât, **Tabsiratü'l-Edille**, II/774.

317 Yeşilyurt, Temel, **Ebu'l-Berekât en-Nesefî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri**, s. 102.

318 el-Îcî, Adudu'd-dîn, **el-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm**, s. 380.

eden Mürcie-Mu'tezile çatışmasının bir ürünü izlenimi vermektedir. Bu sebeple Mu'tezile'nin vurgusu, büyük günah işleyenler hakkındaki şefâat üzerine olmuş, ve daha önce belirtildiği üzere, cinayet işleyen insana şefâat edileceği kabul edilecek olunursa, bunun o insanı başka cinayetlere teşvik anlamına geleceğini ileri sürmüşlerdir. Binaenaleyh Mu'tezile âlimleri, büyük günah işleyenler için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şefâat etmesini reddederken ve onların cehennemde ebedî kalacaklarını söylerken,[319] o günün siyasal otoritesine mesaj vermek ve onlara destek sağlayan Mürcie'yi susturmak istemiş olmalıdırlar. Bu nedenle, onların görüşü, savunmacı bir yaklaşımla ortaya atılmış ve Kur'ân'ın ve Sünnetin genel bütünlüğünü doğru olarak yansıtamamıştır.

---

319 Ahmed ibn İbrahim, **Tavdîhu'l-Mekâsıd ve Tashîhu'l-Kavâid Şerhu Kasîdeti İbni'l Kayyim**, I/437.

BAZI ÂLİMLERİMİZİN ŞEFÂATE DAİR GÖRÜŞLERİ

Kitabımızın bu kısmında ise bazı İslâm âlimlerinin şefâatle ilgili olarak yazdıkları fikir ve görüşlerini kaydettik. Bu görüşler gerçekten kayda değer ve dikkate şayan olduğundan özet olarak değil de bir bütün halinde okuyucuya arz edilmesi daha yararlı olur diye düşündük. Şimdi bunları Abdulğanî ed-Dehlevî'den başlamak suretiyle değerli okuyucularımıza sunuyoruz.

I- ABDULĞANÎ ed-DEHLEVÎ (Ö. 1246 H.)

ed-Dehlevî, *Kitâbut'-tevhîd* adlı eserinde şefâati genişçe tahlil ederek şöyle der:

"Birçok insan, enbiyâ ve evliyânın şefâatine fazlasıyla itimat ediyor ve şefâati yanlış anlıyorlar. Bu durum Allah'ı unutmaya ve O'nu terkedip yaratıklarına alâka göstermeye sebep olmaktadır. Öyleyse, şefâati Kitap ve Sünnet ışığında öğrenmelisin.

Hükümdarlar, devlet başkanları dünyada şefâatin birçok türüne alışkındırlar. Zarûret ânında şahıs, ülke ve halkın faydası için şefâat yoluna başvururlar. Öncelikle bu noktayı belirtiyoruz ki, zeki okuyucu bu tür dünyevî şefâatlerle, Kur'ân'ın ortaya koyduğu şefâatin farkını anlayabilsin. Zira eşya zıddıyla bilinir.

Sözgelimi hırsızlık yaptığı belirlenen bir adamı ele alalım. Bu adam için bir emîr veya vezîr, krala giderek şefâatte bulunur. Hükümdar da, o mücrimi şu birtakım nedenlerle affeder ve serbest bırakır:

a- Şefâatü'l-vicâhe:

Hükümdar hırsızı cezalandırmak ister ve kanun da bunu emreder. Adam ise cezayı hak etmiştir. Fakat hükümdar bu arzusundan vazgeçer ve suçluyu affeder. Çünkü suçlu için şefâatte bulunan emîr, kralın çok önemli adamlarındandır. Hükümdar bilir ki, bulunduğu makamına en lâyık olan davranış, kendine hâkim olmak, öfkeyi bastırmak ve hırsızlık suçunu işleyen ferdi affetmektir. Eğer o hükümdar, bakanını kızdırır ve talebini geri çevirirse tüm işler alt üst olur, karışır ve ülkede fesat yayılır.

İşte bu tür şefâate şefâatü'l-vicâhe (itibar vasıtasıyla şefâat) denir. Bilinmelidir ki, bu şefâat, Allah katında mümkün olamaz. Her kim bir velî, imam, şehîd, melik veya şeyhten bu tür bir şefâat umuyorsa ve o zata, yüce bir makam sahibi olduğuna inanarak şefâati kesin kabul edilecek biri nazarıyla bakıyorsa şirke batmış ve cehâlette boğulmuş demektir. Çünkü o kimse Allah'ı hakkıyla bilememiş ve hatta ilmin kokusunu bile alamamıştır. Allah, Rabbu'l-erbâb ve Melikü'l-mülûktur. Onun kürsisi (saltanatı) yer ve gökleri kuşatmıştır. O sadece tek bir sözüyle ilk melek ve ilk nebiyi yarattığı gibi binlerce velî, nebî, cin ve melek yaratmaya kâdirdir. Melekler içinde Cibril'den üstünü, peygamberler arasında da Muhammed'den (s.a.s.) faziletlisi yoktur. O, dilerse bu âlemi tersyüz eder, yenisini yaratıverir. Çünkü her şey O'nun bir tek emriyle vücûda gelir. Bir şeyi yaratırken, bir işi yaparken sebeplere, vasıtalara ve ana maddeye ihtiyacı yoktur. Tüm yaratıklar; ilki, sonu, insi ve cinni en faziletli bir meleğin üzerinde bulunsa bu O'nun mülküne ve kıymetine bir şey ilave etmiş olmaz. İnsiyle cinniyle her şey, şeytan ve deccala dönüşse

bile O'nun mülkünden hiçbir şey eksilmez. O, her halükarda bütün büyüklerden daha büyük ve bütün kral ve sultanlardan daha üstündür. O'na hiç kimse herhangi bir fayda, zarar, fazlalık ve noksanlık veremez.[320]

b- Şefâatü'l-Mahabbe (Sevgiye Dayalı Şefâat):

Bunu, hükümdarın çocuklarından, hısımlarından veya eşlerinden birinin veya onun çok sevdiği bir kimsenin, bu hırsıza şefâat ederek cezanın tatbikinin önüne geçmesi ve hükümdarın bu mücrimi, şefâatçiye olan sevgisi nedeniyle affetmek durumunda kalması şeklinde düşünebiliriz. Çünkü kralın öfkesine hâkim olarak suçluyu affetmesi, sevdiği kişi olan şefâatçiyi kızdırması hâlinde başına gelecek belâlardan daha yeğdir.

Böylesi bir şefâatin de Allah nezdinde değeri ve yeri kesinlikle yoktur. Kim birisinin kendisine bu şekilde şefâat edeceğini zannediyorsa, şirk ve cehâlet yönüyle birinci şıkta zikredilen adamın durumuna düşmüş demektir. Zira Allah, bir kulunu her ne kadar özel nimetlerle donatmış, seçmiş; kimine Halîl, kimine Kelîm, kimine Rûhullah ve Vecîh demiş ve bazı melekleri için Rasûlün Kerîm, Mekîn, Rûhu'l-Kudüs ve Rûhu'l-Emîn sıfatı vermişse de, aslında Seyyid O'dur, diğeri kuldur. Kul ise, kulluk sınırını aşamaz ve kendisi için takdir edilen kulluk zilletinden kurtulup edebe muhâlif davranamaz. O, efendisine isteyerek coşku içinde boyun eğer, Efendi ise ona merhamet eder ve onu rahmetiyle kuşatır.[321]

c- İslâm'ın Öngördüğü Şefâat:

Hırsızın suç işlediği sâbit ama, sıradan bir suçlu değil ve hırsızlığı meslek hâline getirmemiş biri. Ne var ki, bu cürmü bir kısım nefsî dürtülerle işlemiş, yaptığına da pişman olmuş. Titreyen,

---

320 ed-Dehlevî, **Kitâbu't-Tevhîd**, s. 79.
321 ed-**Dehlevî**, s. 84.

utanan ve onun kanunlarından çekinen ve kendisini hatalı ve cezayı hak etmiş gören biri. İşte bu adam, hükümdardan kaçarak bir emîr veya vezîrin himayesine sığınmaz. Kendisine yardım için kimse ona yol da göstermez. Hükümdar, o zavallı adamı endişe, ümit kırıklığı ve korku – ümit arası vaziyette görünce kalben ona acır, haline üzülür. Fakat kral bu suçluyu sebepsiz yere affederse onun koyduğu kanunlara ve nizamına halel gelir ve ahali kanunları hafife alır ve artık kendisinden korkmazlar endişesiyle bir emîr veya vezirine, onu affedeceğini îma eder, vezir de suçlu için şefâat ederek onu kurtarır. Böylece kral, emîrin/vezirin şefâatini kabul etmek sûretiyle aynı zamanda o emirine bir nevi şeref ve pâye vermiş ve ona ikramda bulunmuş ve suçlu adamı da emirin şefâatine istinaden affetmiş olur. Burada açıkça görülmektedir ki, emîr veya vezir bu hırsıza akrabalık veya arkadaşlık sebebiyle şefâat etmemiş olduğu gibi, o suçluya önceden yardımda bulunmayı üstlenmiş de değildir. Fakat vezir, kralın affetme iradesini anladığı için ve bu kralın adamlarından biri olarak suçluya şefâat etmiştir. Yoksa, emîr veya vezir, hırsızların dostu değil ki onlara yardım etmeyi görev bilsin ve şefâat etsin. Eğer bu şekilde yapmış olsa, zaten onların zümresine dahil olur ve kendisi hakkında insanları şüpheye sevk ederdi.

İşte, bu misalde anlatılan şefâate de izne dayalı şefâat (şefâatü'l-izn) denir. Şu bilinmelidir ki, Kur'ân ve hadislerde belirtilen şefâatlerin tamamı bu tür şefâattir. İnsana düşen görev, Allah'a devamlı dua etmek, O'ndan korkmak, günahlarını itiraf ederek O'ndan yardım dilemek, Allah'ın, kendisinin Rabbi ve yardımcısı olduğuna inanmak ve O'ndan başkasının yardımına da itimad etmemektir. Zira O, Ğafûr ve Rahîm olup, zorlukları giderir, hüznü bertaraf eder, tüm günahları rahmetiyle bağışlar ve dilediklerine de şefâatiyle muamelede bulunur."[322]

---

322 **ed-Dehlevî**, s. 86. Krş., Ebû Mansûr el-Mâtüridî, **Kitâbu't-Tevhîd**, s. 265 vd.

II- M. HÜSEYN et-TABATABÂÎ

Çağdaş müfessirlerimizden olan Tabatabâî, şefâatin Allah'ın izni ve rızası şartıyla âhirette sabit olacağını ve gerçekleşeceğini kabul etmekte ve bu kanaatini farklı açılardan soru-cevap tarzında izah etmektedir. Tabatabâî, şefâatin bilinen anlamını verdikten sonra şöyle der:

"Biz şefâati, hayata ait ihtiyaçları elde etmede kullanırız. Bir menfaat elde etmek veya bir kötülüğü defetmek durumunda şefâatten yararlanırız. Ama, her türlü fayda ve zarar değil. Biz, tabiî sebeplerin ve kevnî hadiselerin içerdiği hayır, şer, fayda, zarar, açlık, susuzluk, sıcak, soğuk, sıhhat ve hastalık nevinden olan hususlarda şefâat yolunu kullanmayız. Ne yaparız? Bilâkis, bu konularda tabiî sebeplere mürâcaat eder ve yeme, içme, giyinme, tedavi olma gibi bunlara uygun vesileleri kullanırız. Ancak siyasî otorite ve hükümetin belirlediği ve kabul ettiği kanun ve hükümlerin gerektirdiği hayır, şer, fayda ve zarar konularında şefâate başvururuz. Burası kulluk ve efendilik dairesidir. Bütün hâkim ve mahkûmları bağlayan emir ve yasak hükümleri vardır. Mükellef, onu yaptığında karşılık olarak övgü, makam, ödül ve mal elde eder. Muhalefet ederse karşılık olarak kınama, maddî ve mânevi zarar gibi durumlara dûçâr olur. Efendi, kölesine emrettiği veya yasakladığında veya idaresi altındaki herkesi bir emir veya yasakla karşı karşıya getirdiğinde, o kul bu emir veya yasağın gereğini yaptığı takdirde, ona çok değerli ödüller verilir. Muhalefet ederse de onun için azap ve ceza söz konusudur. Burada iki nevi konum ve itibar vardır: Hükmün konumu, hükmün vebâlinin konumu. Bunu belirleyen ise, hükme muhalefet ve muvafakat edilmesidir. İşte genel anlamda milletler, özel anlamda ise insanlar arasındaki yönetimler bu temel üzerinde dönüp durur.

Açıkçası şudur: İnsan, sebeplerini hazırlamadan bir mükafata erişmek veya kendisine düşen sorumluluğu yerine getirmek-

sizin bir cezadan kurtulmak istediğinde başvuru kaynağı şefâat olmaktadır. Ona göre şefâat müessirdir. Fakat liyâkati yoksa veya onu, katında şefâat istenen zata bağlayan bir bağlantısı bulunmuyorsa, meselâ, ilmî bir makama tâlip olan ümmî bir avam gibi, veya, azgın bir inkârcı olup asla efendisine boyun eğmeyen biriyse, şefâatin hiçbir yararı olmaz. Zira şefâat, tek başına müessir olan değil, sadece sebebi tamamlayıcı fonksiyona sahiptir.

Tabatabâî, daha sonra şefâatin problemleri başlığı altında sırasıyla bazı problemleri zikreder ve ardından cevaplar verir. Biz bunlardan bazılarını kaydederek müfessirin bu konudaki temel görüşlerini aksettirmeye çalışacağız:

Soru: *Allah'ın, vaîdlerle tesbit ettikten sonra kıyâmet günü mücrime verilecek cezayı kaldırması ya adâlet olur veya zulüm olur. Eğer adalet oluyorsa, o zaman cezayı gerektiren hükmün aslı zulüm olur ki, bu O'nun hakkında düşünülemez, O, böyle bir şeyden münezzehtir. Yok eğer cezanın kaldırılması zulüm ise, bu takdirde meselâ, peygamberlerin şefâati Allah'tan zulüm etmesini istemeleri anlamına gelir. Bu ise peygamberlere nisbeti câiz olmayan bir cehalettir.*

Cevap: Burada imtihanla ilgili emirlerin kaldırılması söz konusudur. Buna göre, imtihan konusu olan hükmün ilk olarak getirilmesi de, ikinci olarak kaldırılması da adâlettir. Hikmeti ise mükellefin kalbî durumunun (serîre) sınanması, işlerinin iç yüzünün ortaya çıkarılması, onda bilkuvve var olan şeylerin fiile dökülmesidir. Şefâat konusunda denilebilir ki, aslında kurtuluş bütün müminler için ezelden yazılmıştır. Sonra hükümler konulmuş, o hükümlere muhalefet edenlere de muhtelif cezalar getirilmiştir ki, kâfirler küfürleriyle helak olup gitsinler. Müminlere gelince, onlardan iyi (muhsin) olanların dereceleri Allah'a kulluk etmeleriyle yükselecek, geriye kalan günahkârlar ise nisbeten berzah ve kıyâmet günü sıkıntılarına maruz kalsalar da kendileri için takdir edilmiş olan necata şefâatle nâil olacaklardır. Netice

olarak, hükme esas teşkil eden husus ve verilen ceza adalet olduğu gibi ikinci merhalede cezanın kaldırılması da adâletttir.

İkinci olarak bu problem şöyle halledilebilir: Evvelâ ceza, şefâat vasıtasıyla kaldırılmış olsaydı, daha önce zikredilen adâlet ve zulüm nevinden olan hususlardaki ilk hükme aykırı olmuş olurdu. Eğer ilk hükmü bozarak şefâatle cezayı kaldırsaydı veya hemen ceza vererek hükmü bozsaydı, biliyorsun ki durum böyle değildir. Aksine şefâatin otoriteye olan tesiri, hükümet/otorite ile zıtlaşarak ve mücrimi ceza kapsamından çıkarma tarzında değildir. Belki onu rahmet, af ve mağfiretin şümûlüne alması ve diğer yandan şefâat edene de bir ikram ve teşrifte bulunması söz konusudur.[323]

Soru: *Allah'dan şefâat sözünün gelmesi ve bunu peygamberlerin tebliğ etmesi insanları haramlara ve isyanlara teşvik etmeyi zorunlu olarak beraberinde getirir. Bu ise insanları kulluğa ve itaate sevketmek olan dinin biricik temel maksadına uymaz. Kitap ve Sünnette anlatılan şefâatin bu temel prensible çatışmayacak şekilde tevil edilmesi zorunludur.*

Cevap: Evvelâ bu görüş, Allah'ın rahmetinin ve mağfiretinin genişliğini ve şümûlünü ifade eden delillerle çürütülür. Mesela: "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar."[324] İkinci olarak bu problem şöyle çözümlenebilir: Şefâat va'di ve insanlara tebliğinin insanları isyan, muhalefet gibi menfî yollara teşvik etmesini gerektirmesi için iki şartın bulunması zorunludur:

Birinci şart, suçlunun bizzat ve vasıflarıyla belirgin olarak zikredilmesi veya şefâat edilecek olan günahın herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek biçimde tarifi gerekir.

323 et-**Tabatabâî**, I/162.
324 Nisa, 4/48.

İkinci şart ise, şefâatin bütün cezaları kökünden iptal etmesi ve kaldırmasıdır.

Eğer denilse: Filan topluluk veya bütün insanlar, işledikleri cürümlerden dolayı katiyyen cezalandırılmayacaklar ve günahlarına mukabil sorgulanmayacaklar, veya 'filan günah için kesinlikle azap yoktur' denilse, bu, mükelleflere yönelik vazife ve hükümlerle oynama anlamına gelen bâtıl bir laftır. Hiçbir kimse vadedilen şefâate nail olup olmayacağını önceden bilemez ki, şefâat onu Allah'ın haram kıldığı şeylere teşvik etsin. Kaldı ki şefâat inancı, insanı Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesini temin eden bir husustur. Zaten Allah Teâlâ "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız." (Nisâ, 4/31) buyurmuştur. Bu âyet, küçük günah ve isyanların cezasının büyük günahlardan kaçınmış olma durumunda kaldırılacağını gösterir. Allah'ın, "büyük günahlardan sakınırsanız, küçük olan günahlarınızı da affederiz' demesi câiz olduğuna göre, "Eğer imanınızı korur, benim huzuruma sağlam bir iman ile gelirseniz, sizin için şefâat edenlerin şefâatini de kabul ederim" denilmesi de câiz olmalıdır. Bütün mesele imanın muhafaza edilmesidir. İsyanlar, sadece imanı zayıflatır, kalbe kasvet verir ve şirki celbeder. Nitekim Yüce Allah, şöyle buyurmuştur: "Şu muhakkak ki, kendilerine yazık eden kimselerden başkası Allah'ın ansızın bastırıvermesinden emin olamaz." (A'râf, 7/99), "Hayır, gerçek öyle değil! Onların yapmaya alıştıkları kötülükler kalplerini paslandırmıştır." (Mutaffifîn, 83/14), "Sonunda Allah'ın âyetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların âkıbetleri pek fena oldu." (Rûm, 30/10) Bu âyetler, büyük ihtimalle isyanlardan kaçınmayı ve müslümanların takva yolunda yürümesini ve iyilerden biri olmasını ve bu anlamda şefâate ihtiyaç duymamasını da beraberinde getirir. (...)

Tabatabâî'ye göre Kur'ân, şefâate konu olan mücrimleri ve günahı belirleyici bir ölçü vermediği gibi cezanın kaldırılması hususunda da, az bir istisnadan başka bir şey söylememiştir. Bu mevzuda hiçbir problem yoktur.[325]

Soru: *Akıl, olsa olsa en fazla şefâatin vukuunun mümkin oluşuna delalet edebilir. Fiilî olarak vuku bulacağına delâlet etmez. Nakle gelince şefâat ile ilgili Kur'ân âyetlerinde onun vukuuna delil olacak bir durum yoktur. Zira bazı âyetler mutlak anlamda şefâati reddeder özelliktedir. Meselâ, "ne alışveriş, ne dostluk ve ne de şefâatin olmadığı gün gelmeden önce..." (Bakara, 2/254) âyeti ve diğeri ise şefâatten faydalanmayı nefyeden "onlara şefâat edenlerin şefâati fayda vermeyecektir" (Müddessir, 74/48) âyeti ve "ancak O'nun izni ile" (Bakara, 2/255) ve 'O'nun izni olduktan sonra müstesnâ" (Yunus, 10/3), "râzı olduğu kimseler hâriç" (Enbiyâ, 21/28) ilh. Bu gibi istisnalar, yani izin ve meşîet ile istisna kesin nefiy makamında yani sözkonusu meselenin ancak O'nun izni ve dilemesiyle olacağını duyurmayı hedefleyen bu tarz, Kur'ân üslubu içinde bilinen bir durumdur. Meselâ, "Sana Kur'ân'ı okutacağız. Artık, Allah'ın dilediği hariç, sen hiç unutmayacaksın" (A'lâ, 87/6-7), "Rabbinin dilediği hariç, onlar gökler ve yerler durdukça o ateşte ebedi kalacaklardır." (Hûd, 11/107). Kur'ân'da şefâatin vukuu konusunda kesin bir nass yoktur. Hadislere gelince, şefâatin vukuuna ilişkin bir kısım özel rivayetler bulunmakta ise de, bunlara dayanarak bir şey söylenemez. Kesin olan şudur ki, hadis rivayetleri Kur'ân'dakine bir ziyade ve açıklık getirir nitelikte değildir.*

Cevap: Şefâati nefyeden âyetlerin mutlak anlamda bir red değil, aksine Allah'ın izni ve rızasına bağlı olarak kabul ettiği anlamına geldiği, daha önceden ifade edilmiş bir husustur. Bu konunun içinden çıkamayan kimseye göre, şefâatten yararlanmayı nefyeden âyetlere gelince, bu anlamdaki âyetler aslında şefâati isbat edici niteliktedir. Meselâ, Müddessir sûresinde yer alan âyetler, şefâat-

---

325 et-**Tabatabâî**, I/165-6.

ten faydalanmayı sadece belirli bir kesim için nefyeder, yoksa bütün suçlular için değil. Bununla birlikte söz konusu âyette şefâat, izâfet tarzında zikredilmiş; (şefâatü'ş-şâfiîn), müstakil olarak ifade edilmemiştir. Söz sahibinin "şefâat onlara fayda vermez" demesiyle "şefâat edenlerin şefâati onlara fayda vermez" sözü arasında fark vardır. Çünkü, izafetten koparılmış olanın aksine, muzaf kılınan masdar, fiilin hariçte vukua gelmesini hissettirir. Abdulkâhir el-Cürcânî bu hususu 'Delâilü'l-i'câz' adlı eserinde açıkça ifade etmiştir: "Şefâat edenlerin şefâati" ifadesi, ahirette herhangi bir şefâatin vuku bulacağına delâlet eder. Ancak belirli bir kesimin bundan yararlanamayacağını gösterir. 'Şefâat edenler' tarzında gelmiş olan çoğul kipi bu anlamı ifade eder...

Şefâati izin ve rızâ istisnası ile ele alan âyetlere gelince, bunlar da şefâatin vukuuna delâleti olan âyetlerdir. Bu âyetlerde geçen 'izin' muzaf masdar olup, söz üsluplarına âşina olanların bu durumu inkar etmesi düşünülemez. 'Ancak Onun izni ile', ve 'Onun razı oldukları müstesna' demek aynı anlamı ifade eder ki, o da Allah'ın meşîetidir. Bu tür istisnalar şefâat âyetlerinde farklı biçimlerle ifade edilmiştir. Farz edelim, izin ve rıza aynı anlama gelir ve ortak anlamı Allah'ın dilemesidir. Peki aynı durumu "Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar, onlara şefâat edemezler. Ancak bilerek hakka şâhitlik edenler bunun dışındadır." (Zuhruf, 43/86) âyetindeki istisna için de söz konusu etmek mümkün müdür? Bu istisnadan kastedilen anlam da meşîetin (Allah'ın dilemesi) istisnası gibi midir? Bunun gibi, basit izah tarzı normal bir kelâma bile nisbet edilemez iken, nasıl olur da en beliğ olan Allah Kelâmı'na nisbet edilebilir?[326]

Tabatabâî, "*Akıl şefâatin tahakkukunu anlamaya güç yetiremez. Kur'ân'ın bu konudaki âyetleri müteşabih olup, bazen şefâati reddetmekte, bazen de kabul etmektedir. Dînî edebin gereği, buna*

326 et-**Tabatabâî**, I/167-8.

inanmak, ama gerçeğini Allah'a havale etmektir" şeklindeki şüpheye ise şöyle cevap verir:

"Âyetlerdeki müteşâbihlik, onların muhkemlere irca edilmesiyle muhkemlere dönüşür. Bu bizim için zor ve kapalı olmayan bir meseledir."[327]

'Kimlere şefâat edilecek' sorusuna ise, Tabatabâî şöyle karşılık verir: "Bilirsin ki, kıyâmette kimlere şefâat edileceğinin belirlenmesi, dînî âdâba uygun düşmez. Ancak bu mevzuun müphem olarak bilinmesinde yarar vardır ki, zaten Kur'ân beyanları da bu tarzda gelmiştir."[328]

Özetleyecek olursak, Tabatabâî, dünyadaki şefâatin tevbe ve amel-i sâlihle ilgili olduğunu, âhirettekinin ise –ki tartışılan da budur– hesap neticesinde cezayı hak edenlerden, cezanın, peygamberler ve nitelikli müminlerin şefâatleriyle kaldırılmasıdır, dedikten sonra âhiretteki bu şefâatin Hak dini benimseyen büyük günah sahipleri için söz konusu olduğunu ifade etmektedir.

Şefâatin ne zaman fayda vereceği konusunu ise Tabatabâî, "*Ashâb-ı yeminden, hesap defterini sağ tarafından alan cennetlikler dışında, herkes yaptığı işlerin rehini ve esîri olacaktır. O mutlaka mücrimlere bu hale niçi düştüklerini soracaktır: "Neydi bu cehenneme sizi sürükleyen?" Onlar şöyle cevap verecekler: Biz namaz kılanlardan değildik. Fakirleri doyurmaz, onların ihtiyaçlarıyla ilgilenmezdik. Batıl sözlere dalanlarla beraber biz de dalardık. Bu nesap gününü yalan sayardık. Ölüm bizi yakalayıncaya kadar hep böyle idik. Artık onlara şefâatçilerin şefâatleri fayda vermez.*" (74/38-48) âyetlerine dayanarak şefâatin cennet ve cehennem ehli yerlerine yerleştirildikten sonra vukû bulacağını ifade eder.[329]

---

327 et-**Tabatabâî**, I/168.

328 et-**Tabatabâî**, I/169.

329 et-**Tabatabâî**, I/173-4.

III- MUHAMMED ABDULLAH DIRÂZ

Şefâat meselesini ferdî sorumluluk ile çelişmemesi açısından yorumlayan görüşün sahibi M. Abdullah Dırâz, Fransızca'dan Arapça'ya, "*Düstûru'l-Ahlâk fi'l-Kur'ân*" adıyla çevirilen eserinde şöyle der:

"Kur'ân âyetleri, ferdî sorumluluğu esas alır ve inanan/inanmayan tüm insanlara bunu ilan eder. Şu âyetler bu Kur'ânî ilkeyi açıkça ifade eder:

"Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da kendi aleyhinedir." (Bakara, 2/286)

"Kim günah kazanırsa, onu sırf kendi aleyhine kazanır." (Nisâ, 4/111)

"Kim doğru yolu seçerse, kendisi için seçmiş olur; kim de doğru yoldan saparsa, kendi aleyhinde sapmış olur. Hiçbir kimse başkasının günah yükünü taşımaz." (İsrâ, 17/15)

"Ey insanlar! Allah'a karşı gelmekten sakının. Öyle bir günden çekinin ki, o gün hiçbir baba evladına asla fayda veremez, evlad da babasına fayda sağlayamaz." (Lukman, 31/33)

"Bugün her kişi, ne işlemişse, onun karşılığını alır, bugün kimseye haksızlık edilmez. Muhakkak ki Allah hesapları çok çabuk görür." (Mü'min, 40/17)

"Herkesin yaptığı işlere göre dereceleri vardır. Sonuçta Allah onlara işlerinin karşılığını tam tamına ödeyecek, onlar asla haksızlığa maruz kalmayacaklardır." (Ahkâf, 46/19)

"Hiç kimse başkasının günah yükünü çekemez. İnsan emek ve gayretinin neticesinden başka bir şey elde edemez." (Necm, 53/38-39)

Ona göre, bu âyetlerden açıkça anlaşılan şudur: "Mükâfat ve ceza konusunda baba ve oğul arasında bile herhangi bir mübâdele, iştirak ve benzeri bir uygulama söz konusu değildir. Baba ve atalarımız bize telkinde bulundukları örneklerden ve kendilerin-

den devraldığımız âdetlerden sorumlu oldukları gibi biz de onların bize bıraktığı mirası kullanma metodumuzdan dolayı sorumluyuz. Buna göre mutlak anlamda bizim, onların işlediklerinin vebâlini taşımamız gerekmez. "İşte onlar bir ümmetti, geldi geçti... Onların kazandığı kendilerine, sizin kazandığınız da sizedir. Siz onların işlediklerinden sorguya çekilmezsiniz." (Bakara, 2/134) âyeti de bu gerçeği ifade eder." Böylelikle aslî günah problemi de bir kalemde ortadan kalkmış olmaktadır.[330]

Abdullah Dırâz, Kur'ân'ın getirdiği ferdî sorumluluk ilkesini genişçe zikrettikten sonra şöyle der:

"Bununla birlikte, Kitab'ın ferdî mesûliyet prensibini ihlal ediyormuş gibi göründüğü iki vak'a bulmaktayız. Bir yandan bazı suçlular hakkında "Onlar bizzat kendi yüklerini ve o yüklerle beraber başka yükleri taşıyacaklardır" (Ankebût, 29/13) denilmekte; öte yandan, müminlerin çocukları onları mümin olarak izlemek şartıyla, ecdadıyla aynı muâmeleye tabi tutulacağı (Tûr, 52/21) ifade edilmektedir. Şu duruma göre sevap ve ikap yalnızca şahsî gayretin fonksiyonu olmayacak, aynı zamanda başkasının fiilinin sonucu da olabilecektir. Onların hangi noktaya kadar genel prensibi bozabileceği veya doğrulayabileceğini görmek için iki örneği daha yakından incelemek zorundayız.

İlk önce bir düşünceyi bertaraf etmemiz gerekmektedir: Hiçbir yerde sorumlu olan fâilin, gayretlerinin neticelerinden mahrum kalacağı veya suçlunun, eyleminin sonuçlarından muaf tutulacağı küllî bir transfer söz konusu değildir. Her iki vakayı işleyen metinler fâilin sevap ve günahının azalmayacağı gerçeğine işaret etmektedirler (Tûr, 52/21; Ankebût, 29/12). Şu halde şahsî sorumluluklar tamamen kalmakta ve kazanılmış bir vaziyet olarak durmaktadır. Kişisel eylem sonuçlarına ilâve olarak sadece dışarıdan kaynaklanan bir fazlalık söz konusu olabilmektedir(...)

330 **Dırâz**, s. 149.

Gerçekte bu durum, yani haksızların hesabına eklenecek olan ilâve yük nedir? Kur'ân'a göre bu kişiler, kendi amellerinin bütün sorumluluğunu taşıyacaklar ve sapıklığa götürdükleri kimselerin mesûliyetine de ortak olacaklardır. Yani bu, "işlediklerinin yanı sıra tahrik ettikleri kimselerin suçlarından da sorumlu olacaklardır" anlamına gelir.

"Tekrar edelim ki, sapıklığa götürülen kurbanlar asla hatalarından dolayı muaf tutulmayacaklardır. Kur'ân birçok defa, liderlere tâbi olanların yükünün daha az ağır olmayacağı hususunda bizi ikaz etmektedir. O, bu gerçeği, kıyâmet gününde iki suçlu kategorisi arasında başlamış bulunan bir çekişme halinde ifade ediyor. Konusu ve çözümü evrensel ve değişmeyecek olan tartışma şöyledir: Hatalarından temize çıkmak isteyen zayıflar, onları kendilerini yanlış yola sürüklemekle suçlarken, buna mukabil sonuncular, yani karşı taraf ise bu sorumluluktan kaçmakta ve suçu üzerlerinden atmaya çalışmaktadırlar. Ve duruşma iki tarafın mahkumiyeti ile sona ermektedir (örn. Bakara, 2/166-167)"[331]

"Fakat mademki, şahsî davranışlarından ziyade önderler, tebaalarının davranışlarına belli bir ölçüde iştirak etmişlerdir. Bu durumda onlar, kendi şahsî suçlarının dışında, başkalarının suç işlemesine sebep olmalarından dolayı, ek bir sorumluluk yüklenmiş olmaktadırlar. Daha açıkçası onlar iki kat suçlu olunca sorumlulukları da iki kat olmuştur. Birçok büyük cinayetler işleyen bir cânî, elbetteki tek bir cinayet işleyenle bir tutulmayacaktır. (Nahl, 16/88) Buna mukâbil sorumlular arasında sebeplilik veya aracılık yoksa, bu durumda sorumluluk ferdîleşmektedir. (Hûd, 11/35)"[332]

"Bu olayın incelenmesi bizi İslâm'ın ferdî mesûliyet konusunda daha geniş açılımlarda bulunduğu sonucuna ulaştırır.

331 **Dırâz**, s. 153.
332 **Dırâz**, s. 153.

Şöyle ki: İnsan yalnızca emirler, öğütler vererek, ya da telkinde bulunarak başkalarının nezdinde olumlu ve direkt bir müdahale ile sebep olduğu eylemlerden sorumlu değildir. İyi veya kötü her teşebbüs, nereden gelirse gelsin, başkaları tarafından taklit edildiği sürece sınırsız ve sonu gelmeyen bir öneme sahip olacaktır. Hz. Peygamber, "Kim bir iyi sünnet (çığır) açarsa, onun için, o sünnetin mükâfatıyla birlikte, eksiksiz ve tastamam olarak, kıyamete kadar o tarzda amel eden insanların mükâfatı vardır. Kim de, İslâm'da kötü bir çığır açarsa, kendi vebâli ile birlikte kendisinden sonra o yolda amel edenlerin vebâli eksiksiz bir şekilde onun üzerinedir. "[333]

"Daha da ötesinde bizler, yalnız kendi inisiyatifimizden değil, aynı zamanda bir ölçüde başkalarınınkinden de sorguya çekileceğiz. Eğer onlara engel olma konusunda, sahip olduğumuz tüm meşrû vasıtalarla müdahale etmez de olanlara seyirci kalırsak, biz de yapılan kötülüklerden sorumluyuz, demektir. Çünkü, çekimser kalmak, suça pasif bir şekilde ortaklık demektir. Kur'ân-ı Kerim, bize eski bir kavmin, üyeleri arasında işlenen kötülüklere muhalefet edilmemesi yüzünden, peygamberlerin diliyle tekrar edilen lânetleri üzerine çektiğini haber vermektedir. (Mâide, 5/79) Bu sorumluluktan kurtulmanın yolu ise ya suçlulara görevlerini hatırlatmak veya ilişkiyi kesmek türünden gayret göstermektir." (A'râf, 7/165)[334]

Dıraz'a göre, Kur'ân'ın öngördüğü ferdî mesûliyet prensibine karşı yükseltilebilecek ikinci itiraz, kıyâmet gününde melekler, peygamberler veya diğer müminler tarafından yapılacak olan şefâat düşüncesidir ki, bu düşünce, kaynağı itibariyle sahih kabul edilen birçok hadiste ifade edilmiştir.

Bu şefâat müdahalesinin rolü ve kapsamı nedir sorusuna Dı-

---

333 **Dırâz**, s. 154. (Hadis için bkz. Müslim, Zekât, 20.)

334 **Dırâz**, s. 155.

raz şöyle cevap verir: "Bu dünyada gözümüzün önünde cereyan eden olaylara bakarsak, şefâatçi, kendisine şefâat edilen kimsenin kaderini köklü bir değişmeye veya iyileşmeye götürebilir. Ancak bu değişim ve iyileşme liyâkatin ve müdâhalesiz verilen kararın fevkinde bir olaydır. Şu halde burada hak edilmemiş bir lütuf veya hariçten gelen bir ödül söz konusudur. Bu tarz bir şefâat düşüncesinin âhiretteki şefâate tatbiki ise, fâhiş hatalar içerir. Aslında bu şekildeki şefâat düşüncesi Kur'ân'ın başından sonuna kadar kaldırmaya çalıştığı Arap putperestliğinin temellerindendir.

Şefâat ile ilgili metinlerin tamamından, şefâat kavramının, bizim elimizdeki tariflerden çok farklı bir anlama geldiğini görüyoruz. Onun için üç şart zorunludur.

1. Şefâatçi kendi başına hareket edemeyecektir, kendiliğinden aracılık etme yetkisine sahip değildir. Ona söz hakkı verecek olan Allah'tır.

2. Şefâatçi Allah nazarında affedilir olan konularda aracılık etme hakkına sahiptir. (Sözgelimi, Allah, kendisine ortak koşanları bağışlamayacağını beyan etmiştir. (Nisâ, 4/48) Bunun için Allah, bir müşrik hakkında yapılacak şefâati kabul etmez.

3. Şefâat edecek kimse, Hâkim-i Mutlak nezdindeki itibarı ile iş görmeyecek, gerçeklere şâhit olarak, kendi himayesine sığınan kimsenin davasını desteklemek durumunda olacaktır. Yani şefâatçi, tamamen adalet mekanizmasını tamamlamak üzere mücrim lehinde bir şahit veya yetkili bir avukat rolündedir. Burada onun görevi, müminlerin hatalarını telâfi etmeye elverişli olan iyiliklerini ilan etmek ve beraatlerini istemektir. Bu hususta gelen bazı hadisler, şefâate liyakati olmayanların havz'dan kovulacaklarını beyan eder ki; bu da bize çift taraflı bir liyakat gerektiğini düşündürür. Netice itibariyle âhirette şefâat edenin duası kabul edildiği takdirde, bu dua, sadece Allah'ın o vakte

kadar ortaya çıkmamış olan iradesinin tezahürü için bir vesile konumundadır.

Böylece bizim Allah'ın lütuf ve keremini sıkı bir şekilde düzenlediğimiz zannedilmesin. Bunu biz değil, Kur'ân söylüyor. Gerçekte O, biri evrensel, her şeyi içine alan, diğeri ise ileride verilmek üzere saklanan iki tür rahmetten bahsediyor. Birincisinden söz ederken geçmiş zaman kipi kullanılmakta (A'râf, 7/156), bu rahmeti bütün kâinatı ve eşyayı kucaklayan bir olgu olarak sunmaktadır. Nitekim dünyada, iyiler kadar kötüler de bu rahmetten istifade ederler. Fakat aynı âyetin devamında ikinci rahmetten, gelecek zaman sîgasıyla bahsetmektedir. Bu rahmet değerlerin düzenine bağlıdır ve insanların sorumluluklarının mükâfatıdır. Şu halde âhiretteki rahmetin, ödevlerini huşû içinde yerine getirecek olanlar için bir teminat oluşundan daha tabiî bir durum olamaz. Meşhur Kur'ân prensibi işte buna dayanmaktadır: Allah katında en değerli olanınız, takvâca en ileri olanınızdır." (Hucurât, 49/13)[335]

Abdullah Dıraz'ın görüşünü ise şöyle değerlendirmek mümkündür: Dırâz kullandığı ifadelerde, şefâat eden kişiyi/kişileri sanki şahitlikle veya yetkili bir avukat rolüyle özdeşleştirmekte ve onları adalet mekanizmasının tamamlayıcı bir unsuru olarak telakki etmekte ve şefâatçiye sanki vekîl vasfı vermektedir. Halbuki, daha evvel de belirtildiği üzere, vekîl vasfı, insanların dînî bakımdan Allah karşısında sorumluluklarını üstlenme ve âhirette onları savunma tarzında nebî olsun, veli olsun, hiçbir insana verilmemiştir. Buna göre âhirette hiçbir nebi veya sâlih mümin başka insanların vekili ve savunucusu konumunda olmayacaktır.

Kur'ân bize Allah'ın şirk dışında tüm günahlarımızı bağışlayabileceği müjdesini vermekte[336] ve dilediği kullarını rahmeti

---

335 **Dırâz**, s.160-163 arasından özet.

336 Nisâ, 4/116.

içine dahil edeceğini haber vermektedir (İnsan, 76/31) Buna göre, Allah'ın peygamberlerine ya da sevdiği başka kullarına vereceği şefâat izin ve hakkı, –Dıraz'ın dediği gibi– sadece şahitlik anlamında mahşerdeki adâlet mekanizmasının tamamlayıcı bir unsuru olarak telakki edilebileceği gibi; Allah'ın, bağışlayacağı kullarını bağışlamak ve cennetine koymak için İlâhî rahmetin önemli bir tecellisi anlamına da gelir. Allah'ın rahmetinin bir tecellisi olan şefâatle, o kadar çok sayıda mümin cehennemden çıkarılacaktır ki, bu manzaraya şahit olan İblis bile şefâat ümidine kapılarak başını kaldıracak ve Allah'ın rahmetiyle tecellisine baka kalacak. Sonra Allah, "Ben Bâkîyim, Ben Erhamürrâhimîn'im" diyecektir.[337] Zira o hesap günü, atom ağırlığı kadar dahi olsa, Allah'a iman edenlerin her iyiliğinin mükâfat göreceği bir gün olduğundan, insanlara göre küçük görünen ama Allah'ın nazarında makbûl küçük bir iyilik bile onların ateşten kurtulması için şefâat ederek cennete girmelerine vesile olabilecektir.

IV- M. FETHULLAH GÜLEN

İslâmî ilimlerde önemli bir konuma sahip olan M. Fethullah Gülen Hocaefendi, şefâatle ilgili olarak genel bir kanaat ortaya koyar ve şöyle der: 'Şefâat haktır ve gerçektir. Bütün büyükler Cenab-ı Hakk'ın koyduğu sınır dahilinde şefâat edeceklerdir. Eğer "Şâhid" olmak da bir bakıma şefâat kabul edilecekse, ümmet-i Muhammed bu ma'nâda bütünüyle şefâat edecektir. Şefâati inkâr edenlerin, dünyada da ukbâda da kazanacakları bir şey olmasa gerek. Çünkü Allah (c.c.) orada kullarına, kulların O'nu bilip tanımaları ölçüsünde muâmele edecektir...'[338]

Gülen, şefâati şimdiye kadar pek muttali olmadığımız bir perspektiften irdelemekte ve şöyle tahlil etmektedir: Bir

337 **ed-Dürrü'l-Mensûr**, VII/261.

338 M.Fethullah Gülen, **Fasıldan Fasıla 2**, s. 49.

cemaat içinde bulunan kişinin kendine şefâati, ancak herhangi bir şahs-ı manevîye bağlılıkla mümkündür. Şahs-ı manevîye bağlılık ise ferdin kendini cemaatta eritip onunla bütünleşmesi demektir. Cemaat ise, aynı düşünce, ideal ve mefkûrede birleşen ferdlerden meydana gelen topluluktur. Ve işte bu özelliktir ki, cemaatı diğer kitle ve yığınlardan ayırır.

Cemaat olma, kollektif şuura ulaşmakla elde edilir. Kollektif şuur, ferdi kendi yapısı içinde eritir ve onu çok boyutlarından bir boyut haline getirir ve artık orada mutlak ferd yoktur, cemaat vardır. Ferd cemaatleşmiş, cemaat de âdetâ tek bir ferd olmuştur.[339] Böyle bir atmosferde yapılan ibadetler bütünüyle aynı havza akmaktadır. Böyle olunca da cemaatin şahs-ı manevîsi, manevî mertebelerde hızlıdır. Hiçbir ferdî ibadet kişiyi bu zirvelere bu kadar kısa zamanda yükseltemez.

Cemaat özünü, nitelik bazında koruduğu sürece de hep yükselir. Öyle ki, bâzen bir cemaat gavsiyet ve kutbiyeti bile temsil eder. Hattâ bâzen şahs-ı mânevînin ulaştığı bu nokta, yanlışlıkla, cemaati temsil eden kişiye izafe edildiği de olur ki, bu da bir içtihad hatasıdır. Güzel gören, güzel düşünen temiz insanların vicdanları bir hakikati doğru sezmişlerdir ama, tevilde yanılma vardır. Ne var ki bu tür yanılmalarda günah yoktur ve hüsn-ü zan sahipleri bu yanılmaları yüzünden mesûl de tutulmazlar. Ancak ifrata kaçmamak ön şartıyla.

Bir cemaat, kutbiyet ve gavsiyeti temsil makamına yükselince, şefâat dairesi de o seviyede genişler ve bazen bütün cemaat ferdlerini içine alır. Durum böyle olunca da, cemaat kendi uzuvları olan ferdlere şefâat etmiş sayılır. Evet, bu bir yönüyle ferdlerin kendilerine şefâat etmeleri demektir.

---

339 Burada, sanki, 'Gerçekten İbrâhim, hak dine yönelen, Allah'a itaat üzere bulunan tek başına bir ümmet, bütün hayırlı halleri kendinde toplayan bir önder idi. O hiçbir zaman müşriklerden olmadı.' (Nahl, 16/120) âyetinin bir yönüyle izahı yapılmaktadır.

Velâyetin "şahs-ı mânevî"yle temsil edilmesi hem en kestirme hem de en garantili yoldur. Zira ortada, ferdi kendini beğenmeye sevkedecek bir durum yoktur. Elde edilen makam şahs-ı manevîye âitir. Dolayısıyla da ferd, nefsini gurura sürükleyici her türlü engel ve engebelerden korunmuş demektir.

Diğer taraftan günümüzde hiçbir ferdin tek başına böyle makamları kazanması mümkün değildir. Evet, bizler ancak şahs-ı manevîye intisapla zirveleri yakalayabiliriz.

Cemaatin kurbiyet, kutbiyet ve gavsiyeti temsil edebilmesi için de elbet bazı şartlar vardır. Bu şartları şöyle sıralamak mümkündür;

1- Cemaat ferdleri birbiriyle çok sıkı irtibat içinde olmalıdır.

2- Herkes aynı güzel duygu ve düşüncelerle dopdolu bulunmalıdır.

3- İbadet, evrâdü ezkar ve kulluğun her çeşidi üzerinde kemal-i hassasiyetle durulmalıdır.[340]

Gülen, **'Şefâat hak mıdır? Kimler ne ölçüde şefâat edebilirler, izah eder misiniz?'** sorusunu şöyle cevaplamaktadır:

Evet, şefâat haktır. Birçok âyet ve hadîste şefâatten bahsedilmekte ve böylece onun hakkaniyeti dile getirilmektedir. Peygamberler, evliyâ, asfiyâ ve şehîdler –derecelerine göre– Cenâb-ı Hakk'ın onlara bahşettiği seviyede şefâat edebilirler ve edeceklerdir. Ancak, bu mevzûda da yine, zirve Allah Rasûlü'dür. O ki en yüksek fetanetin sahibidir. Her nebi kendisine bahşedilen sınırsız, fakat bir defaya mahsus şefâat/duâ hakkını dünyada kullanırken o, bunu âhirete saklamıştır.. ve âhirette "şefâat-ı uzmâ"nın sahibi olacaktır.

Onun "hammâdûn" denilen ümmeti, "Livaül'hamd"in

---

[340] Gülen, **Fasıldan Fasıla 1**, s. 171-173.

altında toplanacak ve "Makam-ı Mahmûd"un sahibi ünvanıyla O'nun tarafından yapılacak şefâatte herkes payına düşenle şereflenecek ve kurtuluşa ereceklerdir.

Dünya fâni ve geçicidir. Burada çekilen sıkıntılar da bir bakımdan işlenen günahlara keffaret sayılır. Ancak insanların perişan ve derbeder olacakları ve kendilerini kurtaracak yeni bir amele de fırsat bulamayacakları bir gün gelecektir –ki, biz ona âhiret diyoruz– işte o gün, Allah Rasûlü bütün insanlığı içine alan şefâatıyla ortaya çıkacak ve "en büyük şefâat" manâsına "şefâat-ı uzmâ"sıyla şefâat edecektir. Elbette Allah Rasûlü'nün şefâatının da bir sınırı vardır. Zaten, bütün şefâatler ancak Cenab-ı Hakk'ın izni ve koyduğu ölçü nisbetinde olacaktır ki,

"İzni olmadan katında hiç bir kimse şefâat edemez" meâlindeki âyet de bize bunu anlatmaktadır (Bakara, 2/255).

Bunun böyle olması da gayet tabiî ve normaldir; zira, şefâat edecek olanlar da hissî davranabilir, ölçüyü kaçırabilir ve merhamet-i ilâhîden fazla merhamet ileri sürmüş olabilir.. böylece de Rabb'e karşı sû-i edebte bulunmuş olabilir. Onun içindir ki, Allah (c.c.) bir mîzan, ölçü ve denge vaz'etmiştir. Kim, kime ve ne ölçüde şefâat edebileceği bir takdire bağlanmıştır. Cenâb-ı Hakk'ın bütün icraatında bir adâlet ve denge olduğu gibi, âhirette vereceği şefâat salâhiyetinde de bir adâlet ve denge vardır.

Eğer bu şekilde bir tahdit ve sınır konulmuş olmasaydı, bazı kimseler şefâatı da dengesiz olarak kullanırlardı. Nitekim belki de sınırsız bir şefâat yetkisi, onların hislerini galeyana getirerek meselâ, bazı insanların Cehennem alevleri içinde cayır cayır yandıklarını görünce, şefkatleri kabaracak, kâfir-münafık-mücrim tanımadan herkesin Cennete girmesini talep edeceklerdi. Halbuki böyle bir talep bazen, milyarlarca mü'minin hukukuna tecavüz olabilirdi.

Çünkü şefâatin, böyle şahısların hislerine bırakılmasında,

günahkâr, sapık, kâfir herkesin, bu hissî şefâatten faydalanma ihtimâli vardır. Bu ise, bütün varlıkların hukukuna rağmen, dağlar cesametinde günah taşıyan kâfire de merhamet edilmesi demektir. Oysaki kâfir, kainatta, Allah'a ait bütün güzellikleri, bütün nizamları, bütün hikmetleri inkâr, tezyif ve tahkir ettiğinden, mekanlar çapında cinayet işlemiş olacaktır ki, hayatının her dakikası yüzlerce cinayetle karalanmış böyle kapkaranlık bir ruha merhamet, merhamet adına saygısızlığın en büyüğü olsa gerektir.

Efendimiz, şefâatının büyük günah işleyenlere olduğunu ifade etmişler ve "Benim şefâatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir" buyurmuşlardır. O her hususta olduğu gibi bu mevzûda da bir denge ve muvazene insanıdır. Zaten bütün ümmet O'nun bu ifadeleriyle teselli bulmakta ve Allah Rasûlü'nün şefâatına nâil olmayı ummaktadır.

Hallac-ı Mansur bir gün bu hadîsi şerh ederken, cezbeye gelir ve ölçüyü kaçırarak, Efendimiz'e hitaben "Ey Nebîler Sultanı! Niçin böyle sınır koydun da bütün insanlar için demedin. Sen bütün insanlara şefâat etmeyi talep etseydin, yine de Rabbin Seni mahrum bırakmaz ve Sana bu salahiyeti bahşederdi" gibi laflar eder. Tam bu esnada Allah Rasûlü temessül ederek, başındaki sarığı onun boynuna sarar ve: "Bunu başınla öde, sen zannediyor musun ki ben o sözü kendimden söyledim." der. Hallac kolu kanadı biçilip bir ağaç gibi budanırken dahi tebessüm ediyordu. Çünkü biliyordu ki, bu hüküm âlî bir mecliste verildi ve o hükme rıza göstermek gerekirdi...

Evet, belki de Hallac'ın dediği gibi, Allah Rasûlü Cenab-ı Hakk'dan bütün insanlara şefâat etmeyi talep etseydi, Rabb'i O'na bu salahiyeti verirdi. Ancak O, Allah'a karşı bizim anlayamayacağımız ölçüler içinde saygılıydı. Rabb'in dediğinden başkasını demiyor ve verilen salahiyet sınırlarını da asla zorlamıyordu..

Rabb'in koyduğu şefâat ölçüsünde, şefâat edilecek şahısların buna hak kazanmış olmaları da yer almaktadır. Nitekim bu mânâ ile alâkalı olarak, meâlen şöyle buyurulmaktadır: "Artık şefâatçıların şefâatı onlara fayda vermez" (Müddessir, 75/48). Bununla da anlıyoruz ki, şefâat herkese ve sınırsız bir ölçüde değildir. Kim, kime şefâat ederse, muhakkak kabul görür diye bir şart da yoktur. Bütün işlerde olduğu gibi, bunda da İlâhî meşîet esastır.

Kâfir işlediği küfrüyle ta işin başında, bu şefâat dairesinin dışında kalmıştır. O'na hiç kimse şefâat edemez, etse bile ona fayda vermez. Kur'ân-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk bize bir dua öğretiyor. Bu dua ile himmetin âlî tutulması gerektiği hususuna da işaret ediliyor. Dua şudur: "Rabbimiz, bize gözümüzü aydınlatacak eşler, zürriyetler bağışla ve bizi muttakilere imam kıl" (Furkan, 25/74). Yani, Allah'ım çocuklarımız, hanımlarımız, gözümüzü aydınlatacak hüviyette olsun. Bize öyle hayat arkadaşları ver ki, din adına bize teşviklerde bulunsun. Evlatlarımız da, daima arkamızdan hayırlar göndersin ve onlar sebebiyle rahmet çağlayanları üzerimize doğru çağlasın dursun! Bizi sadece muttakî olmakla da bırakma, onlara imam ve önder kıl. Bize öyle lütuflarda bulun ki, şu, İslâm'a hizmet boyunduruğunun yere konduğu dönemde ve dine hizmetin âr kabul edildiği bir zamanda, dinine hizmet ettir ve muttakîler önünde bize, imâmlık pâyesi ihsan eyle!

Böyle bir anlayış, himmeti âlî tutmanın ifadesidir. Cenâb-ı Hakk'dan O'nun öğrettiği usûl içinde şefâat edebilme salahiyeti talep etmektir. Zaten O vermek istemeseydi, evvelâ istemeyi vermezdi. Mademki istemeyi verdi ve nasıl istememiz gerektiğini de öğretti, öyleyse istediğimizi de verecektir. O'nun sonsuz rahmetinden bunu umuyor ve bekliyoruz. O'nun için burada dikkat edilmesi gereken hususun iyi anlaşılması lazımdır. Evet, Rabbimiz'den sadece Cennetin bir köşesine bizi kabul buyur-

masını istemek, himmetin düşüklüğüne delildir. Halbuki Allah (c.c.) bize himmetimizi yüksek tutmamızı öğretmektedir. Evet himmetimizi yüksek tutmalıyız, tutmalı ve O'ndan, muttakilere bizi imam kılmasını, onlara şefâat edebilme salahiyetini vermesini talep etmeliyiz...

Efendimiz bir hadîslerinde, âhiretten bir tabloyu şöyle anlatırlar: Allah (c.c.), Hz. Nuh'a soracak: "Sen, sana düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirdin mi?" O büyük peygamber cevap verir: "Evet Ya Rabbi, yerine getirdim. Bana verdiğin tebliğ vazifesini kusursuz edâ ettim." Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk, Hz. Nuh'tan şâhid ister. O da Ümmet-i Muhammed'i şâhid gösterir. Bunun nasıl olacağı sorulunca da, şöyle cevap verir: "Sen onları ümmetlere şâhid kıldın.. onlar da ellerindeki Kitapta gördüler ki Nuh vazifesini yapmış. Ve işte ben de onları bugün kendime şahid olarak gösteriyorum."

Evet, âyet öyle diyordu: "İşte böylece, sizin insanlar üzerinde şahidler olmanız, Rasûlün de sizin üzerinize bir şâhid olması için sizi ümmet-i vasat (dengeli ve orta bir ümmet) kıldık" (Bakara, 2/143). Şefâat haktır ve gerçektir. Bütün büyükler Cenab-ı Hakk'ın koyduğu sınır dahilinde şefâat edeceklerdir. Şahid olmak da bir bakıma şefâat kabul edilecekse, eğer, Ümmet-i Muhammed bu manâda bütünüyle şefâat edecektir. Şefâatı inkar edenlerin, dünyada da ukbada da kazanacakları bir şey yoktur. Çünkü Allah (c.c.) orada kullarına, kulları O'nu nasıl bilip tanımışlarsa, öyle muamele edecektir..[341]

Bizim salavat getirmemizle Cenab-ı Allah Peygamberimiz üzerine rahmeti ve selamı indirir mi? Zaten Cenab-ı Allah O'nun üzerine rahmetini indiriyor. Bizim salavat getirmemizin hikmeti nedir? sorusuna da şöyle cevap vermektedir Gülen Hocamız:

341 M. Abdulfettah Şahin, **Asrın Getirdiği Tereddütler 4**, s. 23-28.

'Resul-ü Ekrem (s.a.s.) büyük hayırların, yümünlerin, bereketlerin temelinde bir nüve gibidir. O size, doğru yolu gösteren, dosdoğru çığırı açan, sırat-ı müstakîme delâlet eden yanılmaz, yanıltmaz bir rehber, bir müktedâ-yı küll'dür.

Bu nurlu yolda, insanları zulmetten nura çıkarmaya vesile olan O Zât'a, bu nurlu yolda yürüyen herkesin sevabından bir hisse verilecektir. "es-sebebu ke'l-fâil " sırrınca ümmetinin işlediği hasenâtın bir misli O'nun defterine kaydedilecektir.

Makâm-ı Mahmûd'un Sâhibi olan Resûlü Ekrem'in (s.a.s.) vefatiyle defteri kapanmayacak, yığın yığın hasenât, sâlih amel devamlı O'nun defterine kaydolacak; makamı büyüdükçe büyüyecek, salahiyet sınırları genişledikçe genişleyecek –ve inşallah– her gün, ümmetinden daha geniş kitlelere şefâat etme hakkını kazanacaktır. Binaenaleyh, bu meseleye değişik iki zaviyede ele almak icab eder:

Birincisi, bizler Resûl-ü Ekrem'e (s.a.s.) salâtü selâm okumakla, ahd-ü peymanımızı yeniliyor ümmet olma isteği ile kendisine müracaat ediyoruz. Yani "Seni andık, seni düşündük; Hakk'ın, senin kadrini yüceltmesi için dua ve dilekte bulunduk" diyor ve dehâlet ediyoruz. İşin bu yönüyle bizim dualarımız, "Makâm-ı Mahmûd'un" Sâhibinin (s.a.s.) makamını yükseltmesi niyetiyle yapıldığından, O'nun (s.a.s.) şefâat dairesi genişlemiş oluyor. Böylece daha çok kimseler o şefâat dairesinden istifade edebiliyorlar.

İkincisi, bir kişinin Peygamberimizin (s.a.s.) hakkında, O'nun kadir ve kıymetinin yükselmesi istikametinde yapacağı dua, kendisinin, O'nun himâyesi altına girmesine vesile olması içindir. Böylece, o kişi hakkında şefâat dairesi vüs'at kazanmış oluyor. Binaenaleyh, salâtü selâma Efendimiz'den (s.a.s.) daha çok ona biz muhtaç bulunuyoruz. Müracaatımızla mevcudiyetini, büyüklüğünü kabullenmiş ve küçüklüğümüzü, hiçliğimizi ilan etmiş oluyoruz. Devletini büyük tanıyıp yardım için ona

müracaat eden kimse gibi, biz de, aczimiz ve fakrımızla beraber, şiddetli ve çok büyük bir günün endişesiyle şimdiden sarsılmışlık içinde, melce' ve mencâ olarak Resûl-ü Ekrem'e (s.a.s.) dehâlet ediyor, arz-ı ihtiyaç ve arz-ı halde de bulunuyoruz.

Cenab-ı Hak Şefâat-ı Uzmâ Sahibi Muhammed (s.a.s.)'ın şefâatına bizi mazhar eylesin.

Bu işin beşaretini de arz edeyim. Deniliyor ki, her Peygamberin kendi ümmetine verdiği bir şey vardır. Efendimiz (s.a.s.) buyurmuştur ki: "Ben, ümmetime vereceğimi, ahirete sakladım. O da şefâatımdır."[342]

Hocaefendi, **'Tevessülü anlatır mısınız? Şer'an caiz olan ve olmayan yönleri nelerdir, izah eder misiniz?'** sorusunu ise şöyle cevaplamaktadır:

Tevessül, Arapça bir kelimedir. Birini ve bir şeyi vesile ve aracı yapmak demektir. Muselâ çatıya çıkmak için merdiven, bir yere ulaşmak için çeşitli vasıtalar birer vesile; bizim de o maksadı elde etmek için bunları kullanmamız bir tevessüldür. Tabi ki burada söz konusu olan manevî tevessüldür.

Nebîlere, velîlere, derecesine göre âlimlere ve sâlih kullara tevessül yapılıp yapılamayacağı öteden beri ulemâ arasında münâkaşası yapılan hususlardandır. Bu münâkaşa İbn-i Teymiye ekolüyle yeni buudlar kazanmış ve günümüze kadar da devam ede gelmiştir. Tevessülü şefâat manâsı içinde mütâlaa edenler de olmuştur. Yani ulemâ arasında şefâat ve tevessülü aynı mevzû içinde tahlîle tâbi tutanlar da vardır.

Tevessül hem vardır hem de yoktur. Biz, evvelâ olmayan yönünü izah edelim, daha sonra da var olan cihetini ele alalım. İslâm'da kul ile Allah arasında hiçbir vasıta yoktur. Kul istediği zaman ve istediği mekânda Allah'a teveccüh eder ve O'nunla vasıtasız ve bir kulluk dili kullanarak konuşabilir.

---

342 M.Abdulfettah Şahin, **Asrın Getirdiği Tereddütler 2**, s. 144-146.

"İstediği zaman" dedim, çünkü nâfile ibadetler için belli bir kayıt yoktur; insan Rabbine her zaman duâ ve münacaatla ve bunu en güzel şekilde sembolize eden namaz gibi ibadetlerle yerine getirebilir. Vaktin kerâhet vakti olup olmaması da mevzûmuzun tamamen dışında bir meseledir. Burada biz mutlak olarak kulluktan bahsediyoruz...

"İstediği mekân" dedim. Çünkü Allah Rasûlü, "Yeryüzü bana mescid ve tahûr (temiz) kılındı" buyurmaktadır.

Kul nafile ibadetlerle Rabbine adım adım yaklaşır. Bu yaklaşma onu öyle bir duruma getirir ki, orada Rabbi onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli vs... olur. İşte her kulun Cenâb-ı Hakk'la böyle münasebete geçmesi mümkündür ve arada hiçbir vasıtaya da ihtiyaç yoktur. Zira Allah (c.c.) her insana şah damarından daha yakındır. Ve her kulun yalvarış ve yakarışını duyup, onun duâsına icabet etmektedir.

Cenâb-ı Hakk, nasıl Zâtında, ef'âlinde ve rubûbiyetinde birdir; öyle de insan, O'na mukâbil kulluğunu birleme mecburiyetindedir.

Zaten bütün namazlarımızda Fâtiha'yı okurken aynı şeyleri söylemiyor muyuz? "Sadece Sana kulluk eder ve istediğimizi de sadece Sen'den isteriz." Bunun manâsı, aradaki bütün vasıtaları silerek Rabb'e muhatap olmak değil midir?

Kâfirûn sûresinde anlatılan hakikatlar da, arada herhangi bir vesile ve vasıta olmadan doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk'a kulluk yapmayı göstermekte ve tevhîdin bu mertebesine işaret etmektedir. Efendimiz de tevhid adına yaptıkları bir duâda şöyle buyurmaktadır: "Allah'ım Sen'in vermek istemediğini kimse veremez. Evet, Sen 'verilmesin' dedikten sonra kimse veremez, 'verilsin' deyince de kimse mani olamaz. Sen'in hükmünü kimse geriye çeviremez. Eğer bir hüküm vermişsen mutlaka o yerini bulur ve geriye döndürülemez. Hiçbir soylu, büyük veya

şerefli insan Sen'in verdiğin hükme muhalefette bulunamaz." Meâlen arz ettiğimiz ve hiçbir tefsîr ve tahlîle girmediğimiz, Allah Rasûlü'ne âit bu dua ve yalvarış da gösteriyor ki, Allah dilemedikten sonra kimsenin kimseye hiçbir faydası, hatta insanın kendine bile faydası olamaz. Bundan da anlıyoruz ki, Allah Rasûlü bize, vesile ve vasıtalardan sıyrılarak hâlis ve sâfi kulluğa ulaşmanın yollarını göstermektedir.

Abdullah b. Abbas bir gün Allah Rasûlü'nün terkisinde oturuyordu; Efendimiz ona şu ölümsüz nasihatte bulunmuştu: (Meâlen) "Ey oğul! Nerede olursan ol, Allah'tan kork. Allah'a kulluk yap, yaptığın her şeyi karşında ve yanı başında bulursun. Bir şey isterken sadece Allah'tan iste. Ve yardım dilerken de sadece O'ndan yardım dile."

İşte, meâlen nakletmeye çalıştığımız bunlar ve emsâli âyet ve hadîslerden de anlıyoruz ki, kul, kimsenin tavassutuna muhtaç olmadan, ellerini kaldırıp duâ için gerildiğinde ve bu uğurda metafizik gerilime geçtiğinde, doğrudan doğruya, Rabb'in rahmetiyle bütünleşebilme; arzularını O'nun huzurunda şerh edebilme ve O'nunla âbid ve Ma'bûd münasebeti içinde alâka kurabilme imkân ve şansına sahiptir. Evet işte bu mânâda tevessül ve vesile arama yoktur.

Ancak bütün bunlar, bu mevzû ile alâkalı perde önü meselelerdir ve gerçeğin sadece zâhir yüzünü aksettirmektedir. Bir de işin perde arkası var ki, merhum İbn-i Teymiyye ve talebeleri gibi, günümüzdeki bazı zevat, işin bu yanını bir türlü görmek istememektedirler. Evet, nedense, İbn-i Teymiyye taraftarları buraya kadar söylediklerimize sımsıkı yapışırken, daha sonra söyleyeceklerimize kulak kapamaktadırlar:

Rica ederek soruyorum: Kur'ân'ın vesileliğini inkâr etmeye imkân var mıdır? Kur'ân olmasaydı biz, ebedî hayat ümidini hangi kaynaktan alacaktık?

Dünya hayatımızı nasıl tanzim edecek ve Cennet haritasını nasıl görecektik? Fazîletlere hâhişkâr gönüllerimizi ne ile tatmin edecek ve o faziletlere nasıl ulaşacaktık?

İstirham ederim, mirâca dahi çıktığı zaman "ümmetî ümmetî" diyerek geriye dönen Aleyhissalâtü vesselâm'ın vesileliğini inkâra imkân var mıdır? Kur'ân'da, "Biz, seni âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik" denilen ve kâfirlerin dahi küfrünü şek ve şüpheye çevirmekte, bir rahmet yönü bulunan bu yüce ve büyük Zât'ın vesileliği nasıl inkâr edilir?

O öğretmeseydi biz dinimizi kimden öğrenecektik? En güzel ahlâkı biz O'ndan öğrendik. İnsanlığın gözündeki perdeyi O kaldırdı ve bizleri aydınlık ufuklara O götürüp ulaştırdı. Bu şuuru vicdanının en derin yerinde duyan sahâbî "Minnet Allah'a ve Resûlüne'dir" diyordu... Diyordu ve ona ait her şeyi mübarek ve bir kurtuluş vesilesi sayıyordu. Saçından, sakalından düşen her mübarek tüyü, Cennetten gelmiş gibi kabul ediyor, ipekler, kristaller içinde, evlerinin en mûtena yerinde muhafazaya çalışıyorlardı. O, abdest alırken, abdest uzuvlarından akan su damlalarının tekini dahi zâyi etmeden kapış kapış ediyor, yüzlerine gözlerine sürüyor ve bunun değdiği yerlere âdetâ, ateşin dokunmayacağına inanıyorlardı.. ve Allah Rasûlü de onları böyle davranmaktan men etmiyordu. Bazılarının dediği gibi, eğer onların böyle davranmaları şirk olsaydı, evvelâ, yeryüzünden şirki kazıyıp atmak için gelen Allah Rasûlü, onları böyle yapmaktan men ederdi.

Burada başka vesilelerle söylediğim bir hususu tekrar arz etmek istiyorum. Koca Hâlid, sarığında Allah Rasûlü'nün mübarek sakalından bir kıl taşıyordu. Bir gün, başından sarık yuvarlanıp, düşman safları arasına kayıp gidince, gözü dönmüş gibi oraya doğru koştu ve askerlerin ihtarına kulak asmadan sarığını alıp giydi.. ve sonra da bu kadar tehâlükünün sebebini soranlara şöyle cevap verdi: "O'nun içinde Allah Rasûlü'ne âit

bir mübarek tüy vardı." Bunu diyen insan, dünyanın en büyük kumandanlarını kapıkulu olarak kullanacak çapta bir insandı.

Afrika'yı bir baştan bir başa fetheden büyük insan Amr b. As, büyük siyaset ustası ve dehâ çapında bir idare kabiliyetinin adamıydı. Vefat ederken dilinin altına Allah Rasûlü'nden hâtıra kalmış mübarek bir kıl koyuyor ve bununla sorulan suallere kolay cevap vereceğine inanıyordu. Tekrar rica ederek soruyorum; eğer sahâbî de tevhidi anlayamadıysa, yeryüzünde tevhidi anlayan kim vardır? Eğer bu şekildeki tevessüller şirk ise, ondan ilk kaçınması gerekenler Allah Rasûlü'nün gökteki yıldızlara benzettiği ve "hangisine uysanız hidayeti bulursunuz" diye tebcil ettiği, bu mümtaz ve müstesna insanlar olması gerekmez miydi? Halbuki görüyorsunuz ki onlar bu manâda tevessülde bulunmayı kat'iyen mahzurlu görmüyorlar...

Hz. Ömer devrinde bir kuraklık olmuştu. Hz. Ömer, bu belânın kendi yüzünden ümmete musallat olduğuna inanıyordu. İki büklümdü ve yüzü bir türlü gülmüyordu. Bir gün aynı düşünceli edâ ile evine gidecekti, fakat birden durdu. Geriye döndü ve koşar adımlarla bir istikamete doğru yürüdü. Geldiği ev Hz. Abbas'ın eviydi. Kapıyı Hz. Abbas açtı ve O'nun, ne olduğunu sormasına bile fırsat bırakmadan elinden tuttu ve bir tepeye doğru götürdü. Orada Abbas'ın elini havaya kaldırarak şöyle dua etti: "Allah'ım biz hayatta iken, Rasûlü'nün aziz varlığını şefâatçi yapar ve isteyeceğimizi O'nun adına isterdik. Fakat artık O aramızda değil. Ancak bu gün Sen'in huzuruna, Habibinin amcasıyla geldim. Şu el hürmetine bize yağmur ver!" Sahâbî diyor ki, daha onların elleri havadan inmemişti ki gökten sağnak sağnak yağmur boşalmaya başladı.

Ve yine Hz. Ömer devrinde kuraklık ve kıtlık olmuş, Müslümanlar yağmursuzluktan bunalmışlardı. Bir sahâbî Allah Rasûlü'nün nurdan kabrine vardı ve: "Ya Rasulallah, Allah

aşkına ümmetin için Allah'a müracaatta bulun da yağmur versin" diyerek teveccühte bulundu. Sonra da evine gidip yattı. Rüyâsında ona: "Git Ömer'e söyle Allah yağmur verecektir." denildi; derken ardından da yağmur geliverdi...

Mevzûu şöyle hülâsa edebiliriz: Kendisiyle tevessül edilen şahıslar esas gaye ve maksat yerine geçirilmediği ve onların sadece bir vesile ve vasıta olmaktan öte hiçbir salahiyetlerinin bulunmadığı unutulmaz ve bütün bunlarda Meşîet-i İlâhî'nin esas olduğu nazardan kaçırılmazsa tevessül vardır ve olmuştur. Nitekim yukarda misâllerini arzettik. Bunun şirkle, uzaktan-yakından herhangi bir alâka ve irtibatı da yoktur. Ancak her mâsûm düşüncenin sû-i istimali mümkün olduğu gibi, bunu da kötüye kullananlar olabilir. Fakat, onların bu art niyeti, tevessülün zatında masûm bir hareket oluşuna asla zarar veremez. Bizim tevessül anlayışımız budur. Böylece tevessül ettiğimiz şahısları kendi duâmıza iştirak ettiriyor ve böyle birçok ağızdan yapılan duâların Allah katında kabul görmesinin daha kuvvetli olduğuna inanıyoruz. Böyle bir tevessülde de bereket umuyoruz.[343]

343 M.Abdulfettah Şahin, **Asrın Getirdiği Tereddütler 4**, s. 16-22.

SONUÇ

Çalışmamızın giriş kısmından buraya kadar kaydettiklerimizden şu sonuçlara ulaşmış bulunuyoruz:

Kur'ân, İslâm öncesi Arap toplumlarında veya Ehl-i kitab'ın inançları arasında önemli yer tutan şefâat inancını, onların kayıtsız şartsız şefâat etmeye yetkili zannettikleri mevhûm varlıkların elinden alarak Allah'a teslim etmiş, O'nun rıza ve iznine bağlamıştır. Şefâati mutlak anlamda kaldırmamış, sınırlarını yeniden belirlemiştir. Buna göre başta Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.) olmak üzere bütün peygamberler (s.a.s.), ilmiyle âmil olan gerçek âlimler, sadâkatte ileri seviyeyi yakalamış olan sıddîkler, şehitlik mertebesini elde etmiş olan şühedâ ve sâlih müminlerin tamamı Hâkim-i Mutlak olan Allah'ın izni ve rızası şartıyla, günahkâr müslümanlara şefâat edeceklerdir.

Şefâatin, ne zaman vukû bulacağı konusunda belirlemede bulunmak zordur. Her ne kadar Tabatabâî, 'insanlar cennet ve cehennemdeki yerlerine gittikten sonra vukû bulacaktır' demiş olsa da, onun delil olarak sunduğu âyet, tek başına bu hususta kesin bir tesbitte bulunmak için yeterli değildir; daha başka delillere de ihtiyaç vardır. En doğrusu ve edebe en yakışanı, bu konuda tevakkuf olsa gerektir.

Şefâat doğru anlaşıldığı takdirde, kişileri bencilliğe değil, daha çok sosyal olmaya, insanları daha fazla sevmeye ve insan

haklarına daha saygılı olmaya sevkeden önemli bir dinamiktir. Yani şefâat inancı vasıtasıyla müminler, âhirette kimin hangi konumda olacağını önceden bilemeyecekleri için "Her geceyi kadir bil, her insanı hızır bil" deyişinde olduğu gibi, mümin kardeşlerine karşı daha dikkatli ve daha hassas olma duygu ve davranışını kazanabilirler.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULCEBBÂR, Kâdî (M.1166), *Şerhu Usûli'l-Hamse*, Kahire, 1965.

ABDULEHAD DÂVÛD, *İncîl Ve Salîb*, Neşre haz.: Kudret Büyükcoşkun, İstanbul 1999.

AHMED EL-İSKENDERÎ ve Diğerleri, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî,* Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1994.

AHMED ibn Hanbel (H. 241), *Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, Ts.

AHMED ibn İbrahim (H. 1329), *Tavdîhu'l-Mekâsıd ve Tashîhu'l-Kavâid Şerhu Kasîdeti İbni'l Kayyim*, I-II, Tah: Züheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1406.

AHMED Mahmud Subhi, *Fî İlmi'l-Kelâm*, Beyrut, 1985.

AKBULUT, Ahmet, Sahâbe *Dönemi İktidar Kavgası*, 2. basım, Ankara, 2001.

AKDEMİR, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri*, Akid yay., Ankara, 1989.

ALBAYRAK, Hâlis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul, 1993.

ÂLÛSİ, Ebu'l-Fadl Mahmûd (H. 1270), *Rûhu'l-Meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'il-mesânî*, I-XXX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul, 1988.

AVVÂD ibn Abdullah, *el-Mu'tezile ve Usûluhümü'l-Hamse*, Riyad, 1996.

AZÎMÂBÂDÎ, Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnu'l-Ma'bûd fî şerhi Ebî Dâvûd*, I-X, 2. basım, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415.

BAĞDÂDÎ, Ebû Mansûr, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1981.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed (H. 516), *Meâlimu't-tenzîl*, Tah: Hâlid el-Ak ve Mervân Süvâr, I-IV, 2. basım, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1987.

BEYDÂVÎ, Nasıruddin Ahmed ibn Ömer (H. 791), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1996.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukûk-u İslâmiyye Kâmusu*, I-VIII, İstanbul, Ts.

BUHÂRİ, Ebu Abdullah Muhammed ibn İsmail (H.256), *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979. *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-VIII, Tah: Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-fikr, Beyrut, Ts.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul, 1389.

BÜNDÂRÎ, Muhammed, *et-Teşeyyu' beyne Mefhûmi'l-Eimmeti ve'l-Mefhûmi'l-Fârisî*, Dâru Ammâr, 1. basım, Ammân, 1988.

CEVHERÎ, İsmâil ibn Hammâd, *es-Sıhâh*, I-VI, Tah: Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990.

CORCİ, Zeydan, *Târîhu'l-Âdâbi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, Ts.

DEHLEVÎ, İsmail ibn Abdulğanî eş-Şehîd (H. 1246), *Risâletü't-Tevhîd*, (Arapçaya notlarla birlikte çev: Ebu'l-Hasen en-Nedvî), el-Mektebetü'l-Yahyaviyye, Seharenfuri (Hindistan), 1974.

DERVEZE, M. İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Çev: Vahdettin İnce, İstanbul, 1997.

DIRÂZ, Abdullah (M. 1958), *Düstûru'l-Ahlâk fi'l-Kur'ân*, Fransızca'dan Arapça'ya çev: Abdüssabûr Şâhîn, Müessesetü'r-risâle ve Dâru'l-buhûsi'l-ilmiyye, Beyrut, 1991.

EBÛ AVÂNE, Yakub ibn İshak el-İsferâînî, (H.316), *Müsned*, I-II, Dâru'l-marife, Beyrut, Ts.

EBÛ BEKR EL-BEZZÂR (H. 292), *Müsnedü'l-Bezzâr*, I-III, Tah:

Mahfûzu'r-Rahman Zeynullah, Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân ve Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1. Basım, Beyrut ve Medine, 1409.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman ibn Eş'as, (H. 275), *Sünen*, I-IV, Tah: Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Dâru'l-fikr, Ys., Ts.

EBÛ HAYYÂN el-Endelûsî, Muhammed ibn Yusuf (H.754), *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr,* I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.

EBÛ NUAYM el-İsbahânî (H.430), *Müsned-i Ebî Hanîfe,* Tah: Nazar Muhammed el-Fâryâbi, Mektebetü'l-Kevser, 1. basım, Riyad, 1415.

EBÛ YA'LÂ, Ahmed ibn Ali (H. 307), *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, I-XIII, Tah: Huseyn Selîm Esed, Dâru'l-Me'mûn, Dımaşk, 1984.

EBU'S-SUÛD, Muhammed ibn Muhammed el-İmâdî (H. 951), *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Ts.

el-BEHİYY, Muhammed, *İnanç Ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, Çev: Ali Turgut, Yöneliş yay., 1. Basım, İstanbul, 1988.

el-ÎCÎ, Adududdîn, (H.755) *el-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, Ts.

el-KİRMÂNÎ, Mahmûd ibn Hamza, *Esrâru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân*, Tah: Abdulkadir Ahmed Atâ, Dâru'l-i'tisâm, Kahire, 1396.

el-VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasen (H.468), *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, Tah: Safvan Adnan Davûdî, I-II, 1. basım, Dâru'l-kalem ve Dâru'ş-şâmiye, Dımaşk ve Beyrut, 1415.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Tah: M. Naîm el-Arksûsi, Beyrut 1406.

el-GAZZÂLİ, Ebû Hâmid Muhammed, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, Mısır, 1302.

GÜLEN, M. Fethullah, Fasıldan Fasıla 1, İzmir, 1995.

----, Fasıldan Fasıla 2, İzmir, 1995.

ĞAZZÎ, Muhammed ibn Muhmmed (H. 1061), *İtkânu mâ Yahsünü mine'l-Ahbâri'd-Dâirati ale'l-Elsün,* I-II, Tah: Halil Muhammed el-Arabî, 1. basım, el-Fârûku'l-Hadîse, Kahire, 1415.

ĞAZNEVÎ, Ahmed ibn Muhammed (H. 593), *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1998.

HÂKİM EN-NÎSÂBURÎ (H.405), *el-Müstedrek ales'-Sahîhayn*, I-IV, Tah: Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1. basım, Beyrut, 1990.

İBN ABDİLBER, Ebû Amr (H.463), *et-Temhîd*, I-XXIV, Tah: Mustafa ibn Ahmed el-Ulvî ve Muhammed Abdulkebir el-Bekrî, Vizâratü umûmi'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-islâmiyye, Mağrib, 1387.

İBN FÂRİS, *Mu' cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, I-VI, Tah: Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1366.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmâil ibn Ömer (H.774), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401.

İBN MANZÛR, Muhammed ibn Mükrim (H. 711), *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, 1. basım, Beyrut, Ts.

İBN NÜCEYM, Zeynüddin Ahmed el-Mısrî, *Şerhu Risâleti's-Sağâir ve'l-Kebâir*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1981.

İBN TEYMİYYE, Ebu'l-Abbas, (H.728), *Kütüb ve Resâil ve Fetâva İbn Teymiyye fi'l-Akîde*, Tah: Abdurrahman Muhammed Kasım en-Necdî, Mektebetü ibn Teymiyye, Ys., Ts.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân ibn Ali (H. 597), *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, I-IX, 3. basım, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1404. *Tezkiratü'l-Erîb fî Tefsîri'l-Ğarîb*, Ys., Ts.

İBN KUTEYBE, Abdullah ibn Müslim, (H. 276), *Te'vîlü Muhtelefi'l-Hadîs*, Tah: M. Zührî en-Neccâr, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1972.

İRFAN Abdulhamid**,** *İslam'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları*, Ter: Saim Yeprem, İstanbul, 1994.

İMÂRA, Muhammed, *Mu'tezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu*, Ter: Vahdettin İnce, İstanbul, 1998.

İZUTSU, Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, Çev: Selahaddin Ayaz, İstanbul, 1984.

KÂSIMÎ, Muhammed b. İbrahim (H.840), *İsâru'l-Hakk* C*ale'l-Halk fî Raddi'l-Hilâfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

KESLER, M. Fatih, *Kur'ân-ı Kerim'de ve Hadislerde Şefâat İnancı*, Tasavvuf Dergisi, Ankara, 2004, Yıl: 5, Sayı: 13, ss. 119-153.

KETTÂNÎ, Ali, *Nazmü'l-Mütenâsir fi'l-Hadîsi'l-Mütevâtir*, Dâru'l-kütübi's-selefiyye, Mısır, Ts.

KELÂBÂZÎ, Ebû Bekr Muhammed (H. 380), *et-TaaCrruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1400.

KILIÇ, Sâdık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Konya, 1984.

KURTUBÎ, Ebû Abdullah (H. 671), *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Tah: Ahmed Abdulalîm el-Berdûnî, I-XX, 2. basım, Dâru'ş-Şa'b, Kahire, 1372.

MÂTÜRİDÎ, Ebû Mansûr (H. 333), *Kitâbu't-Tevhîd*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I-VII, İnsan yay., 2. basım, İstanbul, 1991. *Târih Boyunca Tevhîd Mücâdelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Çev: Ahmet Asrar, I-II, İstanbul, 1983.

MUHÂSİBÎ, Ebu'l-Hâris (H. 243), *Fehmu'l-Kur'ân ve Meâ'nîh*, Tah: Hüseyn el-Kutlî, Dâru'l-Kindî ve Dâru'l-fikr, Beyrut, 1398.

MÜBÂREKFÛRÎ, Ebu'l-Alâ, (H.1353), *Tuhfetü'l-Ahvezî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

MÜCÂHİD, İbn Cebr (H. 104), *Tefsîru Mücâhid*, I-II, Tah: Abdurrahman et-Tâhir, el-Menşûrâtü'l-İlmiyye, Beyrut, Ts.

MUHÂSİBÎ, Ebû Abdullah el-Hâris, *er-Riâye li Hukûkıllâh*, Beyrut, Ts.

MÜNÂVÎ, Muhammed Abdurraûf (H. 1031), *et-Tevkîf alâ Mühimmâti't-Teâ'rîf*, Tah: Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Dâru'l-fikri'l-muâsır ve Dâru'l-fikr, Beyrut-Dımaşk, 1410.

MÜSLİM, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî (H.261), *Sahîh*, Tah: Muhammed Fuad Abdulbâki, I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Ts.

NEHHÂS, Ebû Ca'fer (H. 338), *Maâni'l-Kur'ân*, Tah: M. Ali es-Sâbûnî, 1. basım, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1409.

NESEFÎ, Ebu'l-Berekât (H. 710), *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, I-II, Kıbrıs-Limasol, 1993.

OSMAN, Fethi Emin, *Kadıyyetü'l-Evliyâ ve Mahabbetühüm*, Kahire, Ts.

ÖZEK, Ali ve diğerleri, *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yay., İst., 1993.

PAÇACI, Mehmet, *Kur'ân'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Âhiret İnancı*, İstanbul, 1994.

RÂĞIB el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Kahraman yay., İstanbul, 1986.

RÂZİ, Fahruddîn, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 2. basım, Tahran, Ts.

SAĞLAM, Bahaeddin, *Geçmiş ve Gelecek Arasında Tevrat*, İstanbul, 1998.

SAKA, Şevki, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*, İstanbul, 1991.

SEÂLİBÎ, Abdurrahmân ibn Muhammed, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lâ li'l-matbûât, Beyrut, Ts.

SEYYİD Sâbık, *Âyet ve Hadislerle İslâm Akâidi*, Ter: İbrahim Sarmış, Konya, 1981.

SIDDİKİ, Mazharuddin, *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*, Dergâh yay., İst., 1990.

STAİN, Jess (Ed.), *The Random House Dictionary of the English Language*, USA, 1956.

SUYÛTÎ, Celâleddîn (H.911), *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993.

SUYÛTÎ, CELALEDDİN ve MAHALLÎ, Abdurrahman ibn Ebî Bekr, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 1. basım, Dâru'l-hadîs, Kahire, Ts.

ŞAHİN, M.Abdulfettah, *Asrın Getirdiği Tereddütler 2*, İzmir, 1989.

----, *Asrın Getirdiği Tereddütler 4*, İzmir, 1992.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed ibn Ali (H. 1250), *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*, I-V, Dâru'l-fikr, Beyrut, Ts.

ŞEYH SADÛK, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî (381/991), *Risâletü'l-İ'tikâdâti'l-İmâmiyye,* Önsöz ve Notlarla Çev: E.R.Fığlalı, AÜİF Yay., Ankara, 1978.

ŞİHÂBUDDÎN, Ahmed ibn Muhammed (H. 815), *et-Tibyân fî Tefsî-ri Ğarîbi'l-Kur'ân*, Tah: Fethi Enver, Dâru's-sahâbe, Kahire, 1992.

ŞİHÂBUDDÎN, Ebu'l-Fadl (H. 852), *el-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb*, Dâru ibni'l-Cevzî, Demmam, 1997.

ŞİMŞEK, Said, *Fâtiha Sûresi ve Türkçe Namaz*, İstanbul, 1998.

TABATABÂÎ, Muhammed Hüseyn (M. 1982), *el-Mîzân fî Tefsî-ri'l-Kur'ân*, I-XXI, Beyrut, 1974.

TABERÎ, Muhammed ibn Cerîr (H. 310), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405.

TAYÂLİSÎ, Ebû Dâvud (H. 204), *Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Ts.

THE NEW TESTAMENT, İNCİL, (İngilizce ve Türkçesi bir arada) Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 1996.

THE AMERİCAN HERİTAGE DİCTİONARY OF THE ENGLİSH LANGUAGE, USA, 1970.

TİRMİZÎ, Ebû İsa (H. 279), *Sünen*, Tah: A. Muhammed Şâkir ve Diğerleri, I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Ts.

TOPALOĞLU, Bekir, *Kelam İlmi*, 4. baskı, İstanbul, 1991.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst., 1990.

ULUTÜRK, Veli, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?*, İzmir, 1985.

WATT, W. Montgomery, *Hz. Muhammed'in Mekke'si*, Ankara, 1995.

WENSİNCK, A., J., *Şefâat mad.*, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, 1. basım, İstanbul, 1970.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (M. 1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser neşr., İst., 1979.

YEŞİLYURT, Temel, *Ebu'l-Berekât en-Nesefî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000.

YILMAZ, Yasin, *Hz.İsa-Antakya Halkı ve Habib Neccar*, Ankara, 1998.

YILDIRIM, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Kayıhan yay., İstanbul, 1987. *Kur'ân-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul, 1998.

ZEMAHŞERÎ, Mahmûd ibn Ömer (H. 538), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-kü-

tübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1995. *el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs*, I-IV, Tah: Ali Muhammed Becâvî ve Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 2. basım, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan, Ts.

ZERKEŞÎ, Ebû Abdillâh, (H. 794), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Tah: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-IV, Dâru'l-marife, Beyrut, 1391.

ZÜHDÎ, Hasen Cârullah, *el-Mu'tezile,* Menşûrâtü'n-Nâdi'l-Arabî, Yafa/Lübnan, 1947.

İNDEKS

İ

K

L

M

N

Ö

P

S/Ş

T

U/Ü

V

Z